

Litterarische fantasien en kritieken. Deel 5

Cd. Busken Huet

bron

Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien en Kritieken (vijfde deel)*, H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, z.j.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/busk001litt05_01/colofon.htm

© 2001 dbnl

Voorrede der 'Derde reeks'

De drie eerste deelen dezer reeks behelzen alleen stukken die op landgenooten betrekking hebben, en bij de regeling is de chronologie der leeftijden in acht genomen. Twee afzonderlijke bundels, aan het buitenland gewijd, volgen.

Motley en Rubens schenen niet onder de vreemdelingen te mogen gesteld worden. Alleen bedenke men dat elke indeeling van dezen aard kunstmatig is. Was ook Usselincx niet een buitenlander?

Chronologische rangschikking levert insgelijks bezwaren op. Hoe digter men de tijdgenooten nadert, de eenen jonggestorven, de anderen nog levend, of eerst na een lang leven ten grave gedaald, des te moeilijker wordt het, in alles zich aan de jaren te houden.

Wat mij met deze onregelmatigheden verzoent, is dat ik alleen er schade bij lijd. De lezer zou gunstiger oordeelen, zoo de schrijver het voorregt had dat men van zijne studien in dezelfde orde kennis nam, als hij ze volbragt. Geen auteur heeft zulk eene vaste hand, of met de jaren wijzigt zijne teekening zich in bijzaken.

Zoo ik het mogelijk, of mijzelf in staat achtte, eene nationale litteratuur-geschiedenis te schrijven, ik zou niet op deze wijze voortgaan mengelingen uit te geven. Nu wij slechts in sommige opzigten van eene Nederlandsche Letterkunde mogen spreken, en dit eigenaardige geen stof voor eene doorlopende, belangwekkende ge-

schiedenis aanbiedt, blijft het afzonderlijk behandelen van auteurs en boeken aanbevelenswaardig als surrogaat.

Dit is de lichtzijde eener schifting en schikking, als de gevolgde. Het publiek gaat voort met lezen, de schrijver met schrijven. Ontvalt dezen te eeniger tijd de pen, dan zal, in geval eener latere volledige uitgaaf, de nu aangenomen regeling slechts uitgebreid behoeven te worden.

De bedenking dat sommige werken, aan welke hier aandacht geschonken wordt, daar beneden zijn, vervalt van zelf, zoodra men op de eischen der wetenschap let. Vindt Prof. Harting iets te nietig, om het onder zijn mikroskoop te brengen? Wanneer wij met een lijdend oog bij Prof. Donders komen, worden wij dan weggezonden met: Uw zeer is beneden mij? - Niet anders willen in onzen tijd de letteren bestudeerd worden. Het moge ons vleijen of tegenstaan: tot de fysiologische periode der litteratuur-geschiedenis, waarin wij leven, behoort ook een gedeelte pathologie.

PARIJS, Mei 1878.

Cd. B.H.

Daar ik elders gelegenheid hoop te vinden nogmaals over Thomas a Kempis te spreken, is het aan hem gewijd opstel, dat dit deeltje vroeger opende, aan het slot vervangen door een ander, aangeduid op den titel. Eene hinderlijke gaping in het *Dagboek van Gerrit Verbeet* vindt de lezer in dezen herdruk aangevuld.

1882.

Maurits en Oldenbarnevelt.

(1619)

**The Life and Death of John of Barneveld, by John Lothrop Motley, 1874.
- Maurice et Barnevelt, Étude Historique, par Mr. Groen van Prinsterer, 1875.**

I

Wanneer Macaulay in zijne studie over William Pitt de voor- en de nadeelen van den parlementairen regeringsvorm gaat schetsen, dan staat hij bij de eerste maar even stil. Daarover, zegt hij, behoeft niet uitgebreid. De geschiedenis van Engeland gedurende de honderd zeventig jaren die het Huis der Gemeenten het magtigste staatsligchaam zagen worden; Englands verbazende en nog toenemende welvaart; zijne vrijheid, rust, grootheid in de kunsten, in de wetenschappen, op het oorlogsveld; het prestige zijner zeemagt, de wonderen van zijn krediet; de rijken gesticht in Amerika, in Afrika, in Australie, in Azie, bewijzen in voldoende mate de voortreffelijkheid van Englands staatsinstellingen.

Hetzelfde of iets dergelijks kan niet wel van Nederland gezegd worden. Naar mate de parlementaire regeringsvorm te onzent allengs een feit geworden is, is Nederland in al de door Macaulay genoemde opzigten achteruitgegaan. De geschiedenis van ons Huis der Gemeenten is de geschiedenis van ons verval. In vergelijking met den tijd vóór 1795 zijn wij op dit oogenblik een

armoedig volk; onze rust is de rust van een oudemanhuis; in plaats van vrij, zijn wij beurtelings de hovelingen en de epigonen van het buitenland; er bestaat geen nederlandsch leger; zoo wij Indie niet hadden, niemand in Europa zou ons krediet geven; en, had men na 1848 den parlementairen geest zijn gang laten gaan, dan zouden wij op dit oogenblik ook Indie niet meer bezitten.

Zeer duidelijk is de verklaring welke Macaulay van dit verschijnsel geeft. Hoe uitnemend ook, zegt hij, de bedoelde instellingen zijn ver van volmaakt. Het parlementair gouvernement is het gouvernement van het woord. In zulk een gouvernement is de magt van het woord de meest gewaardeerde eigenschap in een staatsman; en die magt kan in de hoogste mate iemands deel zijn, zonder dat hij oordeel bezit, of vastheid van wil, of vaardigheid in het ontcijferen van de karakters der menschen of van de teekenen der tijden, of zelfs maar eene oppervlakkige kennis van de beginselen van wetgeving en staathuishoudkunde, of eenigerlei geschiktheid voor het voeren van diplomatieke onderhandelingen of het leiden van een oorlog. Ja, het kan gebeuren dat juist de eigenschappen, waaraan de redevoeringen van een publiek persoon hare bekoring danken, de andere gaven, wier bezit hem in een hagchelijk oogenblik tot snel en krachtig handelen bekwaam zou maken, in den weg staan. In dat geval verkeerde Charles Townshend. In dat geval verkeerde Windham. Het was een genot, die ge oefende en vindingrijke redenaars te hooren spreken. Maar in eene gevaarlijke krisis zouden zij, als bestuurders, in alle opzigten de minderen zijn gebleken van een man als Olivier Cromwell, die wartaal, of als Willem de Zwijger, die in het geheel niet sprak. Waar de parlementaire regeringsvorm eenmaal wortel heeft geschoten, daar zullen een Townshend en een Windham steeds een veel grooter invloed uitoefenen dan mannen gelijk Englands groote Protector, of dan de grondlegger van het Nederlandsch Gemeenebest. Onder dergelijk gouvernement zal de parlementaire gaaf, ofschoon hemelsbreed verschillend van hetgeen in een goed uitvoerend bewindsman of een goed regterlijk ambtenaar geëischt wordt, niettemin de voornaamste aanbeveling zijn voor het bekleeden

der hoogste ambten, regterlijk of administratief. Uit de regeringsalmanakken dier dagen zou eene merkwaardige lijst kunnen worden zamengesteld van ministers van Justitie zonder regtskennis, ministers van Marine zonder kennis van de scheepvaart, ministers van Kolonien die zelfs de namen van dezen niet uit het hoofd kenden, ministers van Financien die het onderscheid niet bevroeden tusschen vlottende en gekonsolideerde schuld, ministers voor Indie die niet wisten of de Mahratten hindoes of mohammedanen waren.

Aldus Macaulay, die mij toeschijnt den draad zijner scherpzinnige redenering niet goed vast te houden, wanneer hij ten slotte eensklaps beweert dat - beschaafde babbelaars toch nog altijd de voorkeur verdienen boven onbeschaafde. Doch waarschijnlijk heeft hij dit ongevraagd advies er slechts bijgevoegd, ten einde niemand voor het hoofd te stooten. Het gezonde deel zijner kritiek van den parlementairen regeringsvorm kwam mij in de gedachten toen ik in Motley's *Barneveld* las, welke buitengewone bekwaamheden de Staten-Generaal weleer van 's lands dienaren vorderden, en hoe in de eerste plaats Oldenbarnevelt zelf aan die hooge eischen beantwoordde.

Hendrik IV van Frankrijk, die veel van Oldenbarnevelt hield en gaarne zag dat de Vereenigde-Nederlanden, hoewel nog een jonge Staat, zich deden gelden in den raad van Europa, was er zeer op gesteld dat, onmiddellijk na het sluiten van het Bestand, de Republiek zich alom door diplomatieke agenten zou doen vertegenwoordigen. Drie staatslieden uit dien tijd danken aan dezen wenk, naast Oldenbarnevelt, eene gevestigde vermaardheid: Haga, die de republiek te Konstantiopol, Van der Myle, die haar te Venetie, Aerssen vooral, die haar te Parijs vertegenwoordigde. Dat deze gezanten, zegt Motley, wat talenten en kundigheden betreft, voor de vertegenwoordigers van geen der groote mogendheden in Europa behoefden onder te doen, was voor niemand dergenen die met hen in aanraking moesten komen een geheim; want de Staten Generaal eischten in hunne diplomatieke agenten kennis der geschiedenis, kennis van het volkeregt, kennis van levende zoowel als van de klassieke talen, kennis van staatkundige gebruiken en van maatschappelijke vormen; in één woord, de

opvoeding van mannen van de wereld en de kundigheden van mannen van studie. Na eeuwen nog is het zoowel een litterarisch genot als een middel tot vermeerdering onzer historische en staatkundige wetenschap, hunne nota's en hunne dépêches te lezen. Als kunstwerken vormen zij de waardige tegenhangers der brieven en *Relazioni* der venetiaansche ambassadeurs, die meesterstukken van diplomatie; gelijk het eene bekende zaak is dat de vroegste en daaronder sommige van de belangrijkste werken over publiek en internationaal regt door Hollanders geschreven zijn, die gezegd kunnen worden deze wetenschap te hebben uitgevonden.

Bij de vernieuwde belangstelling, door Motley's werk over Oldenbarnevelt en door Groen van Prinsterer's protest gewekt, bewijzen de aangehaalde woorden ons de dienst aanstonds een denkbeeld te geven, niet zoo zeer van de school waar uit Oldenbarnevelt is voortgekomen, als van de pleïade van voortreffelijke land- en tijdgenooten, waaronder hij uitgemunt en te midden van welke hij *facile princeps* geweest is.

Mr. Groen bereikt voor een deel hetzelfde oogmerk wanneer hij, met de hem eigen puntigheid de oprigting aanbevelend van een standbeeld voor Oldenbarnevelt, in plaats van een standbeeld voor Thorbecke, bij wijze van pleister op de wond Oldenbarnevelt Thorbecke's *alter ego* noemt. Wie aan de schare van den tegenwoordigen tijd een denkbeeld geven wil van hetgeen Oldenbarnevelt geweest is, komt op een gelukkigen inval wanneer hij zegt: Stel u vóór een man als Thorbecke ongeveer.

Doch in één opzigt beantwoordt Motley's procédé beter aan het doel. Thorbecke was groot op het gebied der binnenlandsche staatkunde; maar van zulk een overwegenden invloed als door Oldenbarnevelt op den loop der gebeurtenissen *buiten* Nederland is uitgeoefend, geheel Europa door, geeft zijne staatkundige loopbaan geen begrip. Ik vond weleer gelegenheid er op te wijzen, hoe tot tweemalen toe de nieuwere wereldgeschiedenis Thorbecke op de onaangenaamste wijze als het ware overrompeld heeft. Bij de toen bedoelde gebeurtenissen van 1857 en 1864 kunnen ook die van 1830 gevoegd worden. De belgische opstand, de opstand in Britsch-Indie, de verdeeling der deensche hertogdommen, zijn Thorbecke telkens onvoor-

bereid komen overvallen. Oldenbarnevelt daarentegen vormde met den koning van Frankrijk de ziel zelf der europesche staatkunde zijner dagen; en het werk van Motley wil voornamelijk aantoonen dat, na den dood van Hendrik IV, onze Advokaat van Holland de eenige europesche staatsman was, die het naderen van den Dertigjarigen Oorlog en van zijne jammeren peilde. Met Thorbecke staan wij op het gebied der dorps-, met Oldenbarnevelt op dat der wereldpolitiek.

II

Het kan niet in mij opkomen partij te kiezen tusschen den heer Groen en den heer Motley. Mijn doel is alleen, eene waardige voorstelling te geven van hun strijd, voor zoo ver de opvatting van het karakter van prins Maurits betreft; en om daartoe te geraken, - want het blijkt niet dat onze twee historici omtrent dat van den anderen hoofdpersoon wezenlijk verschillen, - moet eerst de plaats worden aangewezen welke volgens beiden Oldenbarnevelt inneemt.

Ik beweer niet dat Motley Oldenbarnevelt te hoog stelt, en Mr. Groen het daarin te spoedig met Motley eens is. Oldenbarnevelt is een politiek persoon van geheel buitengewone talenten geweest. Ik doe alleen opmerken dat Motley in dit boek voortgaat met het bijwerken der transfiguratie, waarvan de geschiedenis van geheel de opkomst der nederlandsche republiek bij hem het voorwerp is. Zijn Oldenbarnevelt is een verheerlijkte Oldenbarnevelt, gelijk zijn vroeger verschenen Willem de Zwijger een verheerlijkte Zwijger.

De heer Groen, die daarmee wat Oldenbarnevelt betreft vrede schijnt te hebben, geeft, wanneer het Maurits geldt, niet onduidelijk te verstaan dat Motley's wijze van geschiedschrijven hem te zeer aan een historischen roman doet denken; en niet in den gunstigen zin dier benaming, zooals wanneer hij zelf erkent dat de schildering van Leicester's karakter, in de romans van mevrouw Bosboom-Toussaint, door geen historicus van beroep overtroffen is; maar in den minder vleijenden van fantastisch en vlugtig. Motley's Maurits is hem een tooneelheld, en zelfs plaatst hij ergens, wanneer eene reeds eenmaal

door Motley verhaalde historische anekdote omtrent den prins voor den tweeden of derden keer in herinnering wordt gebragt, de aanwijzing van dat terugverschijnen tusschen scenische haakjes.

Mij komt het voor, dat men het boek van Motley juister karakteriseert door het een heldedicht, dan een historischen roman te noemen. *I propose to retrace*: reeds die aanhef heeft eenige overeenkomst met: *Je chante le héros*. De held is Oldenbarnevelt, en ook prins Maurits verschijnt er als eene heldefiguur. De voorstelling van den een strijd in het minst niet met die van den ander. Er heerscht integendeel in het werk van den heer Motley eene opmerkelijke éénheid; en indien zijn Maurits vallen moet, dan is het te vreezen dat zijn Oldenbarnevelt bezwaarlijk ongedeerd kan blijven. Uit dit oogpunt gezien reikt de kritiek van den heer Groen verder dan zij schijnt, en ondermijnt zij het gezag van Motley als historieschrijver in het algemeen; - waar tegenover staat dat zoo Motley, wat zijne beschouwing van Maurits betreft, in zijn geheel blijven kan, hij er dubbel bij wint.

Het is buiten kijf, zegt Motley, dat Johan van Oldenbarnevelt, Advokaat der kleine provincie Holland, gedurende veertig jaren van een tijdvak, zoo veelbewogen en vruchtbaar als eenig ander in de wereldgeschiedenis, bij geen der staatslieden van zijne eeuw behoefde achter te staan. Niettemin hebben de bijzondere inrigting der republiek wier leider hij was, en de bijzondere soort van het ambt dat hij bekleedde, er om strijd toe bijgedragen een sluijer te werpen over zijn persoon. Het altijd zwangere brein, de rustelooze en schier alomtegenwoordige hand, de vruchtbare pen, de welsprekende en vaardige tong, werden, in menig hagchelijk oogenblik, door de vorsten, staatslieden en veldheeren dier dagen, gezien, verstaan, en gehoorzaamd; maar het was niet Johan van Oldenbarnevelt die tot de wereld sprak. De jonge, doch reeds majestueuze republiek was beligchaamd in 'de HoogMogende Heeren Staten-Generaal, mijne meesters.' Tegelijk gedragen, getooid, en onzichtbaar gemaakt door dien schaduwrijken titel, volbragt de groote adviserende geest zijne nimmer afgesponnen taak. Al wie in de nederlandsche archieven de bergen echte stukken doorbla-

dert, staat verbaasd, zoo onophoudelijk ontmoet hij er de hiëroglyfen van den Advokaat. Brieven aan vorsten, aan generaals, aan afgezanten, resolutien van staatsraden, van soevereine vergaderingen, van handelsligchamen, van groote indische maatschappijen, uitvoerige en diepzinnige vertoogen, juridisch en historisch, over aanhangige europesche kwestien, beschouwingen over binnenlandsche staatkunde, ontwerp-traktaten tusschen de groote mogendheden, instruktien voor het volbrengen van gewigtige zendingen, plannen voor europesche veldtogten, kombinatien even wijd van omvang als de christenheid, wetenschappelijke expeditien en ontdekkingen, in verband gebragt met het voeren van heerschappij, - al deze papieren, thans met het ironisch stof der eeuwen bedekt, vervat in een schrift dat Oldenbarnevelt's hand op cijferschrift doet gelijken, zijn, behoorlijk in het net geschreven en voorzien van het grootzegel der hooghartige burger-aristokratie, eenmaal het voorwerp geweest van de naauwlettende aandacht der geheele beschaafde wereld. Het leven van weinig publieke personen in den loop der eeuwen is met de geschiedenis van hun eigen volk zoo naauw verbonden geweest als het zijne. Maar ook van weinig groote mannen is de naam buitenaf zoo onbekend gebleven, of zoo vreemd geworden in den mond van het nageslacht. En toch staat het vast dat, zoo Willem de Zwijger de Vereenigde-Nederlanden onafhankelijk heeft gemaakt, Oldenbarnevelt de stichter van het gemeenebest zelf geweest is. Hij was nimmer in de gelegenheid, en zou misschien nimmer in staat geweest zijn, aan zijn land zulke geheel buitengewone offers te brengen als de prins. Doch van zijne jeugd tot in hoogen ouderdom diende hij het met onafgebroken pligtgevoel, en daarbij met zulk een onwrikbaar vast voornemen, zulk een ruimen blik, zulk eene vaste hand, zulk een vindingrijken geest, dat geen zijner landgenooten er zelfs naar staan kon hem te evenaren.

Ware de Staat, waarvan hij gedurende eene zoo lange reeks van jaren de eerste burger is geweest, tot heden onder de wereldrijken denzelfden rang blijven innemen als in de 17de eeuw, dan zou Oldenbarnevelt's naam op dit oogenblik welligt over de geheele aarde even gemeenzaam bekend zijn, als thans onder klein en groot in Nederland zelf. Als waren er geen

twee en eene halve eeuw sedert zijn dood verlopen, is ook nu nog daar te lande schier het noemen alleen van Oldenbarnevelt voldoende, om den staatkundigen hartstogt te doen opflikkeren in vurige vereering of in bezielden haat. Die naam is zoo zeer de type van eene staatspartij, eene politiek, een geloof; is zoo onafscheidelijk verbonden met de herinnering van een groot historisch konflikt, - dat zelfs de bezadigden, de naauwgezette, de goed ingelichten en de vaderlandlievenden onder zijne eigen landgenooten, moeite hebben over Oldenbarnevelt te spreken en onpartijdig te blijven.

In 1547 te Amersfoort geboren, uit oud en patricisch bloed van vaders- en moederszijde, bezat hij geen noemenswaardig vermogen en heeft hij van zijne jeugd af vlijtig moeten studeren en hard werken. Had een geslachtsboom hem ontbroken, het zou hem vrij hebben gestaan, met het oog op de eminente plaats hem door het goddelijk regt der schranderheid in de wereld aangewezen, er zich te hooger om te schatten; maar toen op zijn ouden dag de Vader der leugenen, bij monde van vijanden en lasteraars, hem voorstelde als een misdadiger, uit misdadigers gesproten en afkomstig uit de onreinste krotten der menschheid, regtvaardigde hij eenmaal en voor goed (en wie die het hem ten kwade duidt?) zijne overoude en eervolle afkomst. Grondig waren zijne studien geweest aan de scholen en hoogeschoolen in Holland, Frankrijk, Italië, en Duitschland. Nog een jongeling zijnde, behoorde hij tot de eerste praktizijns van zijn tijd. Daar zijn manlijke leeftijd nagenoeg was samengetroffen met den grooten vrijheidsoorlog, had hij verscheiden jaren op zijne eigen kosten als vrijwilliger gediend. Bij eene der mislukte en noodlottige pogingen om het belegerd Haarlem te ontzetten, verloor hij bijna het leven, en bij de heldhaftige verdediging van Leiden gaf hij zich zóó bloot en haalde zich zulk eene zware ziekte op den hals, dat hij geen getuige kon zijn van de blijdschap bij het ontzet. Sedert was hij voor de regtbanken in Holland met goed gevolg als advokaat opgetreden, tot hij op den betrekkelijk jeugdigen leeftijd van negen-en-twintig jaren tot den belangrijken post van eersten pensionaris van Rotterdam werd benoemd.

Zoo lang Willem de Zwijger leefde, was die groote vorst alles in allen voor zijn land, en Oldenbarnevelt was trotsch en gelukkig, onder 's prinsen vertrouwdste raadslieden te behooren. Na den dood van den prins, toen de meesten (hij niet) het als eene daad van krankzinnigheid beschouwden den jongen Maurits, pas zeventien of achttien jaren oud, tot Stadhouder te verheffen, was Oldenbarnevelt de man die, eerst te Londen, daarna te Parijs, over het aanvaarden der souvereiniteit ging onderhandelen. Vijfmalen heeft hij op die wijze aan het hoofd van gewigtige ambassaden gestaan. Hij was het die Leicester tot den aftogt dwong; die Maurits tot stedehouder, eerst van Holland, later van Gelderland, van Utrecht, van Overijssel, deed aanstellen. In 1586 liet hij zich de benoeming tot Advokaat van Holland welgevallen, onder de fiere voorwaarde dat zoo Holland ooit weder aan Spanje kwam, hij ontslagen zou zijn van zijn eed. Zijn broeder Elias verving hem als pensionaris van Rotterdam, en van dat oogenblik werd Johan's geschiedenis de geschiedenis der Republiek.

Geleidelijk, zonder kuipen, zonder buitensporige eerezucht, alleen door de magt der omstandigheden en door het hem aangeboren gezag, werd hij het politiek hoofd der Unie. Hij schiep en handhaafde in die betrekking een stelsel van openbaar krediet dat, de omstandigheden in aanmerking genomen, een wonder van schranderheid mogt heeten. Zonder de Republiek uit te putten, liet hij haar twaalf millioen 's jaars opbrengen; wat even veel was als hetgeen Spanje en Frankrijk, en een derde meer dan wat Engeland destijds vermogt. Toen Hendrik IV vrede met Spanje had gesloten, overreedde Oldenbarnevelt hem dat een bondgenootschap tusschen Frankrijk, Engeland, en de Republiek, het eenige middel was om Spanje's overheersching te breken; en zoo duidelijk wist hij het belang dier alliantie voor koningin Elisabeth te maken, dat zij tot hem zeide, naar haar kin wijzend: 'Ik zal ulieden helpen, al reikte u het water tot hier!' Vijf jaren later vertrok Oldenbarnevelt nogmaals naar Engeland, om Jacobus I met zijne troonsbestijging geluk te wenschen. Daarna volgde het Bestand, dat geheel en al zijn werk was; daarna de kerkelijke strijd binnenslands en, in verband daarmede, het konflikt met Maurits.

In laatstgenoemden strijd geeft Motley Oldenbarnevelt ongelijk; in zoover Oldenbarnevelt (volgens eene vroeger gebezigde uitdrukking), wat zijn handhaven van het staatsgezag tegenover de kerkelijken betreft, zich meer een kampioen van vrijheden, dan de kampioen der vrijheid toonde. Doch Motley kan hem dit te gemakkelijker vergeven, omdat hij de geschiedenis der Dortsche Synode buiten zijn kader heeft gesloten. In alle andere opzigten is Hollands Advokaat hem de onovertroffen staatsman zijner eeuw, en ziet hij in hem, zonder het te zeggen, een soortgelijk politiek genie als heden in prins Bismarck door de eenen vereerd, door de anderen gevreesd, door allen bewonderd wordt.

III

Doet Motley's Oldenbarnevelt ons aan den duitschen rijkskanselier, zijn Maurits doet aan graaf Moltke denken; een Moltke, jonger in jaren, pas twee en veertig, doch van hooger geboorte en digter bij den troon.

Met het Bestand verminderde Maurits' aanzien zeer; maar daarvóór, zoolang de oorlog duurde, had hij een bijna koninklijken staat gevoerd. Dagelijks zaten tweehonderd officieren bij hem aan. Eerste edelen van het buitenland, jonge prinsen van den bloede, waren zijne leerlingen of zijne pages. De schittering van het militair gezag, en het ontzag inboezemende zijner onbetwiste meesterschap in hetgeen destijds voor de wetenschap der wetenschappen gold, omgaven hem met een glans van grootheid, die de afgunst van menig gekroond hoofd verdiende te wekken. Zijne overvloedige traktementen, nog vermeerderd door zijn aandeel in den oorlogsbuit, verschaften hem een bijna koninklijk inkomen; ook vóór de dood van zijn ouderen broeder, Filips Willem, hem erfgenaam had gemaakt van het prinsdom van Oranje en de daaraan verbonden bezittingen. Een vijand van tegenspraak, willekeurig van aard zoowel als door militaire gewoonte, gevoelig voor aanmerkingen, sedert jaren zonder meester in het behartigen van hetgeen onder 's lands belangen bovenaan stond, beroofde het sluiten des Bestands hem van zijne voornaamste bezigheid en zag hij,

ofschoon de Republiek hem uit hare kas een ruim jaargeld toelagde, zich genoodzaakt rond te komen met vergelijkenderwijs beperkte middelen.

Doch die gedesoevereerde en half ontluisterde Maurits is niet de Maurits dien men zich heeft voor te stellen. Deze was, in de dagen zijner volle kracht, na Hendrik IV de eerste man van het toenmalig Europa. Hem omringde de tastbare dampkring welke de magt een zoet vergif doet gelijken, en door wier gulden schemerschijnsel het oog der schare in den sterveling een bovennatuurlijk man waant te aanschouwen. Voortdurend was de aandacht der geheele beschaafde wereld op hem gevestigd. Het nieuwere Europa had vóór hem geen begrip gehad van zulk stededwingen, zulk bivakkeren, zulk eene legertucht, zulk wetenschappelijk oorlogvoeren. De aristokratische jeugd uit alle landen stroomde naar zijn legerkamp, om onderwijs te bekomen in het bloedig spel: want door vlijtige studie der grieksche en romeinsche schrijvers had hij de edele kanten van het militair leven weder in eere gebragt; had hij tot den rang eener kunst verheven hetgeen *te* lang ontaard was in een slagters-, maraudeurs-, en rooversbedrijf. Door hem was met onbetwistbaren heldemoed de schitterendste geregelde veldslag zijner eeuw geleverd, en gewonnen. Hij was een hoofdpersoon der toenmalige geschiedenis van den dag in Europa. Heidensche volken beschouwden hem als een toongever onder de souverainen der christenheid. De keizer van Japan, hem zijn koninklijken broeder noemend, betuigde zijne verlegenheid dat een vorst van dien rang, wiens roem door de geheele wereld verbreid was, zijne onderdanen naar zulk een ver en onbekend land had gezonden, en den heerscher over dat rijk eene vriendschap had doen aanbieden, welke hij zich bewust was niet te verdienen. Sedert zijne meerderjarigheid was hij een leger-aanvoerder geweest, een aangewezen gebieder, en bij het sluiten van het Bestand had hij den vollen manlijken wasdom bereikt. Van keizerlijke afkomst en, regtstreeks of door aanhuwlijking, vermaagschapt aan de eerste regerende vorstehuizen, een erkend meester in de koninklijkste der kunsten, was hij van de stof waaruit koningen gemaakt werden, en behoorde hij, krachtens hetgeen toen voor goddelijk regt gold, tot de familie der koningen.

Alleen zijn vaders dood was oorzaak geweest dat deze niet op den troon van Holland was verheven; en waarschijnlijk zou die souvereiniteit over de halve Unie spoedig zich over al de zeven Provinciën hebben uitgestrekt, - om niet te spreken van de geenszins fantastische kans eener vereeniging van dezen met de tien nog onder Spanje staande provinciën tot één koninkrijk. Zulk een rijk der Vereenigde-Nederlanden zou sterker bevolkt en bloeiender zijn geweest, dan het toenmalig Groot-Brittannië en Ierland. De Nederlanden waren van lieverlede eene konfederatie van aristokratische republieken geworden; niet omdat het stichten eener republiek doel was geweest, maar omdat zij geen koning konden krijgen. De papieren betreffende het aanbieden der grafelijke souvereiniteit aan prins Willem waren nog in Maurits' bezit, en weinige jaren vóór het Bestand had er eene geheime bijeenkomst van voornamen mannen plaats gehad, door Oldenbarnevelt uitgelokt en voorgezeten, waarin men overwogen had in hoever het gepast en uitvoerbaar zou zijn, den zoon te bekleeden met de souvereiniteit welke in het wezen der zaak tot de attributen des vaders had behoord.

De bezwaren werden zoo vele, en het gevaar voor Maurits zoo groot geacht, dat zijne beste vrienden, waaronder buiten kijf de Advokaat van Holland moest gerekend worden, het plan huns ondanks hadden losgelaten. Doch thans, nu de jongeling een gelukkig en geoefend veldheer was geworden, aan wien het land zulke groote verplichtingen had, thans was er geen enkele reden waarom hij niet naar het opperbestuur zou staan. De Provinciën hadden zich niet verbonden eene republiek, maar veeleer eene monarchie te zullen vormen, en hoewel de kroon in het geheim door Hendrik IV begeerd werd, kon zij nu met geen mogelijkheid iemand anders dan Maurits worden aangeboden.

Het deed geen afbreuk aan zijn karakter eierzuchtige wenschen te koesteren, waarin op zichzelf niets misdadigs stak. Beiden, zijne kracht en zijne faam, waren thans in vollen bloei: twee en veertig jaren en een waardig martiaal voorkomen. Zijne gelaatstrekken waren onbetwistbaar schoon, maar niet zonder onderlinge tegenspraak: boven louter geest, beneden

louter zinlijkheid. Zijne lichtblonde haren begonnen te dunnen, maar nog geenszins te grijzen; het voorhoofd was glanzig, opgeruimd, en teekende nadenken; de helderbruine oogen lagen in kassen van buitengewonen omvang; de neus was regt, fijn, ietwat gebogen, welbesneden. Doch scherp kontrasteerden met dit alles de breede sensuële mond, de dikke lippen, de zware afhangende benedenkaak, de luttele baardstoppels op de glimmende wang, de muisvale knevel en de muisvale sik. Nogtans maakte het geheel, gelaatstrekken en gestalte te zamen genomen, den indruk van een man en gebieder. Van jongs af hadden magt en schrandereid haar stempel op hem gedrukt. Tafelgenot was hem onverschillig, maar de minnaar in hem haakte naar afwisseling, en erkende geen teugel. Zijne huishouding dreef hij naar een vast plan, en was in geldzaken eer schriel dan gul. Al zijne brieven, rekeningen, depêches en andere papieren, onbelangrijk of gewichtig, las hij zelf; maar eigenhandig schreef hij weinig, zoodat zijne korrespondentie, in onderscheiding van die zijns doorluchtigen vaders, niet veel karakteristieks aanbiedt. Hij ging eenvoudig, maar niet slordig gekleed, altijd eender: wambuis en broek van eene bruine wollen stof, een zijden vest, een korte mantel, geboord met fluweel, eene kleine geplooidde halskraag, en buitengewoon wijde stevels. De modezieke fransche officieren die, om te pronken met hunne fraaije beenen, zulke nauwe laarzen droegen dat het zweet hun op het voorhoofd parelde van het aantrekken, wekten zijn spotlust; en hij predikte door leer en voorbeeld dat op elk uur van den dag en van den nacht een officier in zijn schoeisel moest kunnen glijden en te paard stijgen. De eenige sieraden die hij zich gunde, - officiële gelegenheden uitgezonderd, - waren een goud gevest aan zijn beroemden degen, en een koord van diamanten om zijn vilten hoed.

IV

Twintig jaren ouder dan Maurits, was Oldenbarnevelt bij het sluiten van het Bestand reeds een man van in de zestig, hoog en majestueus van gestalte, met een groot vierkant gelaat, blaauwe oogen, waaruit de met gezag bekleede heerscher

sprak, een breed voorhoofd, en een grijzenden baard. Welsprekend met mond en pen, toegerust met de gave des overredens, meester in de kunst veel te zeggen met weinig woorden, hechtte hij, bij het spreken zoowel als het stellen, meer aan de zaken dan aan een sierlijken vorm. Ofschoon tuk op regeren, - wat hij zich bewust was met zijn aanleg te strooken en het algemeen ten goede te komen, - was ijdelheid hem bijna vreemd en had hij niet de minste eerezucht als schrijver. Met de stapels zijner handschriften, die thans beschimmeld en vergeten in archieven sluimeren, kon menig boekdeel worden zamengesteld. Ware uit de taal, waarin zij zijn opgesteld, eene wereldtaal gegroeid, zij zouden, als eene uitnemende toelichting tot de geschiedenis en de politiek zijner eeuw, deze menigmaal ver vooruit, met aandacht verdienen bestudeerd te worden. Doch om stijl gaf hij niet, en voor de nakomelingschap is stijl dikwijls het meeste. Het voertuig gaat niet zelden bij haar boven de lading. Oldenbarnevelt is vergeten: Hugo de Groot, zijn leerling en in vele dingen zijn lotgenoot, leeft nog altijd in de herinnering. Toch stond Oldenbarnevelt oneindig hooger: als praktisch staatsman, als wetgever, en bovenal als man van karakter. Ofschoon klassiek gevormd, schreef hij zelden in het latijn en maar enkele malen in het fransch. Zijne eerezucht was: degelijkheid in het betrachten van hetgeen hij als zijn pligt beschouwde. Dáár vroeg hij Gods zegen op, en hechtte geen overdreven waarde aan de loftuigen der menschen.

Zoo was Oldenbarnevelt en zoo was Maurits, de soldaat en de staatsman. Voor de Republiek was het een groot voorregt, twee zulke uitnemende en elkander zoo gelukkig aanvullende krachten te bezitten. Maar zij zouden niet ten einde toe blijven samenwerken. Maurits stond Oldenbarnevelt niet in den weg, maar Oldenbarnevelt Maurits; dit bleek, toen de vrede den laatste tot werkeloosheid doemde, terwijl de eerste de invloedrijke man bleef.

Hier zijn wij de historische anekdote genaderd, waaraan Motley de beteekenis hecht van een welgestaafd en lichtverspreidend feit, terwijl Groen van Prinsterer haar nagenoeg voor eene fabel houdt. Maurits, beweert Motley, geloofde

dat Oldenbarnevelt, die vroeger niet ongunstig gestemd was geweest ten aanzien zijner verheffing tot soeverein vorst, sedert het sluiten van het Bestand anders begon te denken en het opperbestuur liever zelf bleef uitoefenen. Zelfs werd de Advokaat (zoo verhaalde naderhand de zoon van den franschen gezant Du Maurier, op grond van hetgeen hij herhaaldelijk uit zijn vaders mond zeide vernomen te hebben) in het geheim en met beleid over dat onderwerp gepolst, en wel door de prinses-douairière, Louise de Coligny, weduwe van den Zwijger. Zij deed dien stap op aansporen van Maurits, die haar gezegd had er niet aan te twijfelen dat, zoo Oldenbarnevelt zijne verheffing wilde, deze verzekerd was, en die haar te verstaan had gegeven dat haar zoon Frederik Hendrik, daar hij zelf besloten had nimmer een huwelijk aan te gaan, zijn gewisse opvolger zou zijn.

De prinses, eene beminlijke vrouw, aanbad haar zoon. Met hart en ziel de belangen van het Huis van Oranje-Nassau toegedaan en vol bewondering voor het hoofd van dat geslacht, had zij een langdurig onderhoud met Oldenbarnevelt, maar zeide hem niet, althans niet waarschijnlijk, dat het plan, hetwelk zij hem kwam blootleggen, haar door Maurits aan de hand was gedaan. De Advokaat speelde met haar open kaart en sprak uit den grond zijns harten. Hij betuigde een warm aanhanger van haar Huis te zijn, den diepsten eerbied te gevoelen voor de deugden, offers en talenten van haar onvergetelijken gemaal, en een levendig verlangen te koesteren om alles te doen wat de belangen kon bevorderen van den zoon, die zich het geslacht, waaruit hij stamde, zoo waardig had getoond. Doch hij bewees haar dat Maurits, door naar de soevereiniteit te staan, naar zijn eigen ondergang stond. De Hollanders, zeide hij, werden gaarne overreed, maar ongaarne gedwongen. Zegevierend hadden zij het juk van een magtig koning afgeschud, en het was hoogst onwaarschijnlijk dat zij thans bereid zouden bevonden worden eene eenhoofdige regering te dulden, van wien ook. De zucht zich los te maken uit den greep van Spanje, had hen weleer de soevereiniteit doen aanbieden aan verschillende regerende vorsten. Doch nu zij den vrede bedongen, hunne onafhankelijkheid veroverd

hadden, en niet meer behoefden te vreezen voor spaansche wreedheid of fransche kabalen, nu sidderden zij bij de gedachte aan de gevaren waaraan het koningschap hen had blootgesteld. Hij achtte hen in staat den eerste den beste, die het bedoelde voorstel deed, in stukken te scheuren.

Maurits, deed hij opmerken, was oneindig gelukkiger in zijn toen gevoerden staat, dan het geval zou zijn indien hij de vervulling erlangde van wenschen, zoo strijdig met zijn eigen bestwil. De schittering van het koningschap was een dwaallicht, dat hem naar een afgrond zou lokken. Hij was thans bekleed met de magt van een soeverein, zonder de afgunst op te wekken welke haar overal vergezelt. Hij *was* soeverein, en behoorde daarom, evenals zijn vader, een ijdel naam te versmaden die hem slechts gehaat kon maken. Want het was van algemeene bekendheid dat Willem de Zwijger niets anders had gedaan dan toegeven aan allerlei aandrang van buiten, en hij er eindelijk in had berust datgene aan te nemen wat hij in het belang des lands nuttig achtte, maar hem zelf onverschillig was. Maurits was kapitein-generaal en admiraal-generaal van vijf provincien. Hij stelde gouverneurs aan, en had alle militaire benoemingen in zijne hand. In de burgerlijke benoemingen had hij een aandeel. Zijne voordeelen en zijne magt waren dezelfde als die der oude graven in Nederland, die der hertogen van Bourgondie, van keizer Karel V in persoon. Elk beijverde zich op dit oogenblik zijne traktementen te verbeteren, hem eene schitterender stelling te verzekeren. Slaagde hij er in, zich tot koning te doen verheffen, dan zouden de lieden hem van elke uitgaaf een verwijt maken: tot van de linten zijner pages en de strikken op de schoenen zijner lakeijen. Oldenbarnevelt beriep zich op de jaarboeken van Hollands geschiedenis om de prinses te overtuigen dat er bijna geen soevereine graaf geweest was, tegen wien zijne onderdanen niet in opstand waren gekomen: waarbij de gewone loop van zaken was dat zij het voorplein van 's vorsten kwartier in Den Haag binnendrongen, en hem naar het leven stonden.

Deze vertoogen deden de oogen van Louise de Coligny opengaan, en van toen af bezwoer zij haar stiefzoon een plan te laten varen dat niet anders dan noodlottig kon worden voor

zijne fortuin, zijne rust, en het heil des lands. Maurits hoorde haar koel aan, haalde de schouders op over de redeneringen van den Advokaat, en koesterde van dien dag af een stillen wrok tegen hem. De prinses bleef tot op het laatst de zaak van Oldenbarnevelt toegedaan. Zoo werd de grond gelegd, besluit Motley, eener onverzoenlijke vijandschap, die, aangeblazen door theologischen haat, de vredesjaren in eene hel zou doen verkeeren, de Provinciën berooven van de rust die zij zoo zeer behoefden, en uitloopen op een onherroepelijk treurspel.

Reeds in 1607 had François van Aerssen de verwijdering tusschen den Prins en den Advokaat als zoo hoog geloopt en zoo onherstelbaar geschetst, dat één van beiden het land zou moeten verlaten. Ook liet hij straffeloos in zijn hôtél te Parijs de fabel opdisschen, dat volgens Hendrik IV de Advokaat de zijde van Spanje gekozen had, en prins Maurits wél zou doen hem in een zak te binden en in zee te doen werpen.

Maurits was geen theoloog, maar alleen een trouw kerkganger. De leeraar zijner voorkeur, tevens zijn hofprediker, was Uytendogaert, de voorvechter der arminianen, de steller der remonstrantie, de raadsman en vriend van Oldenbarnevelt en De Groot. Wel een bewijs dat de prins aanvankelijk geen partij gekozen had in den strijd die destijds de eene helft der Nederlanders tegen de andere in het harnas joeg, - het leer-stuk der volstreckte voorbeschikking. Maar hij wist dat de Advokaat niet had willen luisteren naar de voorstellen zijner stiefmoeder, omtrent het opdragen der souvereiniteit. Zijn gewone zeggen was dat hij 'aan de voorbeschikking geen kennis had, en niet wist of zij groen of blaauw zag; hij wist alleen, dat *zijn* fluit en die van den Advokaat niet ligt te zamen muziek zouden maken'. Dit weinige was hem van de predestinatie bekend dat, zoo de Advokaat en zijne vrienden den prins van Oranje-Nassau, den held van Nieuwpoort, den oorlog verklaarden, de Advokaat en zijne vrienden gepredestineerd waren het gelag te betalen.

Vóór het Bestand was van Maurits' talenten als staatsman nooit gebleken. Doch de onwil van den Advokaat, in het bevorderen van 's prinsen wenschen, riep bij dezen eene sluimerende roeping wakker. Het praatje dat Oldenbarnevelt het

met Spanje hield, vond weldra in den prins een ijverig verspreider. Niet dat hij voor zich er geloof aan sloeg, misschien; maar hij doorzag dat dit middel het ware was om Oldenbarnevelt in de openbare meening zijner landgenooten te gronde te rigten. Het gold bij hem voor een axioma, dat de Advokaat in de soldij van Spanje stond. ‘De Advokaat’, zeide hij tot graaf Cuylenborg, ‘is regt toe regt aan op reis naar Spanje; maar wij zullen zien, wie van ons tweeën de langste beurs heeft.’ En nog in een ander opzigt toonde hij ten dezen, een even schrander staatsman als vermaard veldheer te zijn. ‘Er zijn twee partijen in het land’, zeide hij, ‘die van Oranje en die van Spanje; hoofden der spaansche faktie zijn de twee politiek-kerkelijke arminianen: Uytendogaert en Oldenbarnevelt.’ Het scheppen der leus: *Oranje en Spanje!* was een meesterstuk van politieke berekening. Aangaande Maurits, den oranjezoon, kon niemand twijfelen welke zijde hij hield; zoodat het odium, te heulen met de aartsvijanden van Nederlands staatkundige vrijheid en Nederlands gereformeerd kerkgeloof, geheel op Oldenbarnevelt en de zijnen viel.

Dit zijn maar een paar trekken; doch zij volstaan om een denkbeeld te geven van de stelling welke Maurits, volgens Motley, allengs tegenover Oldenbarnevelt is gaan innemen. De prins heeft den Advokaat nooit naar het leven gestaan, en alleen de laster heeft hem kunnen aanwrijven dat de dag van Oldenbarnevelt's dood een vreugdedag voor hem geweest is. Maar hij wilde den val des Advokaats en zijne eigen verheffing. Daarom alleen - want de kerkelijke strijd liet hem overigens koel - koos hij de partij der orthodoxie. Zijne kennis van de kaart des lands had hem de overtuiging geschonken dat, bij eene omwenteling, het puritanisme de overwinning moest behalen op de meer wijsgeerig getinte denkwijze der remonstranten; doch die wetenschap was bij hem strategie, geen overtuiging. Koelbloediger dan Cromwell, die met den stroom der tale Kanaäns medeging en zelf een dweeper was, heeft Maurits de dweepzucht van derden als hefboom aangewend, om te vertellen wat hem op een ander gebied in den weg stond.

V

Lijkt het? vraagt men onwillekeurig, na kennis gemaakt te hebben met het fraai portret, door Motley van prins Maurits geteekend.

Groen van Prinsterer antwoordt: volstrekt niet. Het is fraai als een roman van Walter Scott, fraai als eene tragedie van Shakespeare; men zou er onder kunnen schrijven: *Macbeth, gij zult koning zijn!* Maar het is een fantasie-portret. Nooit heeft Maurits naar den inwendigen mensch er zoo uitgezien, nooit zoo over Oldenbarnevelt gedacht of gesproken, nooit zich zulk een meester in de machiavellistische staatkunde getoond. De Maurits der werkelijkheid, gelijk men hem uit de korrespondentie met graaf Willem Lodewijk van Friesland kent, is geweest een uitnemend veldheer zonder buitengewone politieke bekwaamheden; besluiteloos van aard, onverschillig. Willem Lodewijk heeft hem keer op keer moeten aanzetten tot handelen tegen Oldenbarnevelt, op politiek-kerkelijk terrein; zonder Willem Lodewijk, die na de volbrachte omwenteling gematigheid predikte, zou Maurits nimmer tegen Oldenbarnevelt zijn opgestaan; Oldenbarnevelt's dood, die door Willem Lodewijk als eene ramp betreurd werd, liet Maurits wel is waar koel, maar is nimmer door hem begeerd. In één woord, Oldenbarnevelt is niet gevallen door een complot, allermint door een waarvan Maurits de ziel was, maar door de magt der omstandigheden, en omdat hij, door niet te willen toestemmen in het bijeenroepen eener Nationale Synode, het gereformeerde volk achter de kiezers tegen zich in het harnas had gejaagd.

Het is niet oneigenaardig, dit resultaat der onderzoekingen van Groen van Prinsterer mede te deelen met de woorden van den heer R. Fruin. Groen's tegenschrift toch is vooral bestemd te doen uitkomen dat hij met zijn gevoelen niet alleen staat, maar andere bekwame vaderlandsche historici, ofschoon van hem in godsdienstige en politieke denkwijze verschillend, reeds ettelijke jaren geleden, in het bepalen van Maurits' karakter, het volkomen met hem eens zijn geweest en hun op feiten en teksten gebouwd oordeel Motley's voorstelling van

te voren en onherroepelijk te niet heeft gedaan. Onder die bondgenooten rekent hij Bakhuizen van den Brink, en vooral den leidschen hoogleeraar Fruin. Deze schreef in den *Kunst- en Letterbode*, verslag gevend van het in 1858 verschenen 2de Deel 2de Reeks der *Archives*:

‘Oldenbarnevelt is niet door een *kabaal* van weinige persoonlijke vijanden ten val gebragt; *het volk is het dat hem heeft omgestort*. Prins Maurits, toen hij den Advokaat gevangen nam, misschien zelfs toen hij hem overgaf om te sterven, volvoerde *wat de meerderheid des volks van ganscher harte wenschte*. Want Oldenbarnevelt had de godsdienstige overtuiging der ijverigste gereformeerden diep gekrenkt; hij had in den laatsten tijd in lijnregten strijd met den volkswil geregeerd. *Zijn ongeluk was de oligarchische regeringsvorm dien hij zelf had helpen invoeren*. Ten gevolge van de onlusten gedurende Leicester's landvoogdij was het voortdurend streven der Staten en van den Advokaat geweest, de burgerij van allen regtstreekschen invloed op het bestuur te berooven. Nu leden zij de natuurlijke en geregte straf voor die verkeerdheid. Oldenbarnevelt wist dat hij de wettige regering op zijne hand had, en daarmee meende hij alles te hebben. Het volk mogt ontevreden zijn, maar het moest gehoorzamen. Binnen den kring der wettelijkheid sloot hij zich op, en rekende er zich veilig. Maar een omwenteling verbrak dien kring en trof den gehaten staatsman. Ware de regering minder aristokratisch geweest, had zij den geregelden invloed van den volkswil en van de volksvooroordeelen gevoeld, het zou tot zulk een uiterste niet gekomen zijn. Wij kunnen ons verzekerd houden dat, indien de Advokaat met de burgerij te doen had gehad, hij, die zoo behendig de Staten wist te winnen en te leiden, ook verstaan zou hebben het volk voor zich in te nemen en naar zijne hand te zetten. Maar de aristokraat minachtte het onberegte volk, en lette niet op zijne wenschen en hartstogten. En het volk, dat zijn wil niet wettelijk kon laten gelden, moest wel geweld te baat nemen. Eene omwenteling werd onvermijdelijk... Aan onze republikeinsche staatsmachine ontbrak de veiligheidsklep; de kwade humeuren, die geen uitweg vonden, deden den ketel springen en doodden den onvoorzigtigen machinist.

De vrienden van Oldenbarnevelt laten zich niet zelden tot overdrijving en onbillijk oordeel verleiden. Er zijn er die de teregtstelling van den Advokaat, aan wien het land zoo oneindig veel verplicht was, zulk eene gruwelijke misdaad rekenen, als alleen zeer slechte menschen hebben kunnen begaan. Zij houden Maurits en zijne aanhangers van boos opzet verdacht. Zij bedenken niet, dat er hoogst zelden opzettelijk en met bewustheid kwaad wordt bedreven; dat de mensch begint met zich zelf te bedriegen, en zich opdringt dat hem door eer en plicht wordt geboden, hetgeen hij om onedele beweegredenen gaat uitvoeren. De mensch veinst voor niemand meer dan voor zich zelve. Zoo is het ook in 1618 gegaan; een onbevangen onderzoek van al de bescheiden, waarop wij ons oordeel moeten vestigen, leert het overtuigend. De handelende personen dier bloedige tragedie, de hoofdpersonen althans en de groote menigte die hun aanhing, waren in de heilige overtuiging dat het heil van staat en kerk hun voorschreef wat zij deden. *Maurits en Oldenbarnevelt beiden waren evenzeer te goeder trouw.*' -

Niemand meene dat de verdienste van Groen van Prinsterer alleen hierin bestaat dat hij de woorden van Fruin aangehaald en, om hunne kracht des te beter te doen uitkomen, ze hier en ginds onderschraapt heeft! Zijn boek is integendeel in zijne soort even bewonderenswaardig als dat van Motley. Op de daad zou men aanmerking kunnen maken; in zoover deze te zeer als een *point d'honneur* wordt voorgesteld, ofschoon het voor de geschiedenis er niet op aankomt, of een vorst uit het Huis van Oranje al dan niet gedacht en gehandeld heeft zooals Motley het Maurits laat doen. Maar het geschrift zelf is meesterlijk. De inkleeding, schijnbaar ongelijkmatig en kwalijk zamenhangend, doet dezelfde uitwerking als de ordeloze van *Max Havelaar* bij Multatuli: uitweidingen zonder tal, verwijzingen, noten tot toelichting van noten, eene hollandsche zinsnede om eene engelsche op te helderen, een weinig duitsch, veel fransch, oude spelling, nieuwe spelling, bladzijden die met romeinsche cijfers, bladzijden die met arabische gepagineerd zijn, bladzijden die bij de arabische nog een sterretje voeren, - alles door elkander. Een eerstbeginnende, die

zulk een boek durfde schrijven, zou door de kritiek naar huis worden gezonden; maar geen nood. Eerstbeginnenden *kunnen* zulk werk niet leveren; en dat het er zoo vreemd uitziet komt alleen hier vandaan dat de schrijver, berstend als het ware van feiten en opmerkingen waarmede hij drie dikke deelen kon vullen, al zijne kunst heeft te hulp geroepen om de regts en links uitpuilende stof zoo mogelijk binnen één boekdeel van matigen omvang zamen te dringen. De beste helft van een menscheleven is noodig geweest, om tot het schrijven van *Maurice et Barnevelt* in staat te stellen.

De zaak is daarmede echter niet uit. Het verschijnen van Motley's werk is eene dagteekening geweest in het leven aan den heer Groen. Thans, nu van zulk eene gevierde zijde zulk een klad op de nagedachtenis van een der prinsen uit het Huis van Oranje-Nassau werd geworpen, thans kwam het er voor den uitgever der *Archives* bovenal op aan, zich te regtvaardigen wegens het advies in 1835 door hem aan koning Willem I gegeven: 'La Maison d' Orange-Nassau peut librement ouvrir ses Archives et justifier par là-même le haut rang qu'elle a depuis longtemps occupé.' Ik gaf reeds te verstaan dat dit: *Nu of nooit!* van den heer Groen, het hart der kwestie niet raakt. Geschiedvorschers zijn niet verantwoordelijk voor den inhoud der stukken die zij openbaar maken, of voor de karakters die zij te schilderen hebben. Aangenaam kan het voor den heer Groen geweest zijn, Motley uit de bronnen te kunnen wederleggen; een argument is die vooropgestelde vlekkeloosheid der prinsen van Oranje niet.

En dan: Motley heeft de korrespondentie tusschen Maurits en Willem Lodewijk, aan welke Groen van Prinsterer voor het bepalen van Maurits' aandeel in den dood van Oldenbarnevelt zoo veel waarde hecht, niet alleen gekend, maar aandachtig bestudeerd. Op een verzoek om inlichting dienaangaande, in 1874 door den heer Groen tot hem gerigt, antwoordde hij: 'Elke regel der door U openbaar gemaakte bescheiden en van uwe kommentaren daarop, is door mij zorgvuldig overwogen, zoowel bij het zamenstellen van mijn *Barneveld*, als van de werken die daaraan zijn voorafgegaan. Deel II, waarnaar gij vraagt, heeft gedurende al den tijd dat ik met schrijven bezig

ben geweest, opengeslagen op mijne tafel gelegen, en kon ik U het boek toonen, dan zoudt gij zien dat bijna elke bladzijde met mijne kantteekeningen overdekt is.' Nu is het waar, dat Maurits in Motley's *Barneveld* slechts als bijfiguur optreedt; en niet Maurits alleen, maar geheel Nederland. 'In dit gedeelte van 's heeren Motley's reuzen-arbeid,' erkent de heer Groen, 'is de geschiedenis van ons vaderland slechts een bijkomend iets, een episode, waaraan die van geheel Europa wordt vastgeknoopt.' Doch Motley zou zoo niet spreken, indien hij aan het schrijven was gegaan zonder vooraf gelezen te hebben. Indien dus uit geen enkele plaats, zoomin in de aantekeningen als in den tekst, regtstreeks blijkt dat hij de bedoelde briefwisseling met Willem Lodewijk in overweging heeft genomen, dan moet zulks hieraan liggen dat hij dit punt liever niet wilde aanroeren.

Dit leidt tot de gevolgtrekking, versterkt door sommige wenken in partikuliere brieven aan Mr. Groen, dat Motley geen termen heeft gevonden zijn gevoelens te wijzigen, of wel, door het leveren eener proeve van harmonistiek, de twee tegenstrijdige voorstellingen in elkander te doen passen. Met andere woorden: hij plaatst ons voor een zielkundig raadsel, en schijnt er op te rekenen dat zijn lezers dit wel zelf zullen weten op te lossen.

En inderdaad is het onderstellen van één, in het geslacht van Maurits erfelijke eigenschap, voldoende, om de bij den eersten aanblik zoo scherpe tegenstelling te doen verminderen. Neem aan dat prins Maurits op zijne beurt een meester zij geweest in de kunst, welke zijn vader zoo goed verstond, en waaraan deze zijn bijnaam dankt; de kunst die ook zijn broeders kleinzoon, den koning van Engeland, van jongs af zulke uitnemende diensten heeft bewezen, - en er komt éénheid in het karakter van den vorst die volgens den heer Groen weifelend en besluiteloos, volgens den heer Motley een hater en een diepzinnig politicus was.

Maurits heeft in die onderstelling een minder goed gebruik gemaakt van het hem aangeboren zwijgerstalent dan Willem I, die het zijne nooit anders aanwendde dan om voor natuurlijke vijanden zijn spel, dat tevens het spel des vaderlands was, te

verbergen; of dan Willem III, die, tegen Johan de Witt in een soortgelijken strijd als Maurits tegen Oldenbarnevelt gewikkeld, de maat der persoonlijke inmenging nooit te buiten is gegaan.

Maar niet aan alle zoonen uit één huis wordt dezelfde erfelijke gaaf altijd in dezelfde evenredigheid bedeed; en indien dwalen ooit menschelijk verdient te heeten, dan zeker meest van al waar een zoo moeilijk en zoo gevaarlijk wapen als het veinzen gehanteerd moet worden. Mogelijk ook hebben de afgunstige hemelsche magten, welke in de hoogere wereldgeschiedenis zulk eene voorname rol spelen, niet willen dulden dat Maurits, die zijne stalen kling zoo meesterlijk zwaaide, evenzeer zou uitmunten in het trekken met de andere.

VI

Wij zijn Groen van Prinsterer nog een bladzijde van Fruin schuldig. Al gaapt onzes inziens tusschen zijn Maurits en dien van Motley niet zulk eene wijde kloof als hij aanwijst, niemand mag den indruk ontvangen dat de eene voorstelling door ons met zwaarder toetsen wordt weêrgegeven, dan de andere. Is het onze schuld niet dat Motley zulk een buitengewoon talent van generaliseren en aanschouwelijk maken bezit, wij mogen aan den anderen kant de gevaren van het schilderachtige in den historiestijl vooral niet bedekken; en geen contrast is zoo geschikt om ze te doen uitkomen, als de historiestijl van R. Fruin.

Langs een geheel anderen weg dan Motley bereikt Fruin hetzelfde doel, en laat in den geest zijns lezers een even scherpen omtrek achter, zoo niet van de personen, dan zeker van de gebeurtenissen. Is Motley bij uitnemendheid kolorist, Fruin is bovenal teekenaar: de man der lijnen, in onderscheiding van den man der kleuren. En zijne voorstelling is te merkwaardiger, en bevestigt te krachtiger die van Mr. Groen, omdat zij volstrekt buiten de polemieek staat. Toen de heer Fruin in den *Gids* over de omwenteling van 1618 schreef, moest niet-alleen Motley's *Barneveld* nog ontvangen en geboren worden maar was zelfs het deel der *Archives* nog niet verschenen,

waaruit Groen van Prinsterer, na vijftien of zestien jaren, zijne voornaamste wapenen tot bestrijding van Motley putten zou. Kortom, indien ik het geluk heb voor mijne uiteenzetting van het geding Maurits *versus* Oldenbarnevelt belangstellende lezers te vinden, - eene oude geschiedenis, die op sommige punten nog altijd aan de nederlandsche politiek van den dag raakt, - dan kan ik hun met een goed geweten het volgende ter overweging aanbevelen. Het is in zijne schijnbare dorheid en stijfheid, in zijne aschkleur, maar die aan beroemde oud-vaderlandsche basreliefs en graauwtjes denken doet, het nationaalste, het meest klassiek-hollandsche, wat men bij de behandeling van zulk een onderwerp zich denken kan:

‘De godsdienstwisten bepaalden zich tot Holland en Utrecht; in Overijssel en Gelderland waren maar weinige remonstranten, in de andere provincien zoo goed als geene. Daarom wilden de Staten van Holland en Utrecht de twisten, als hen alleen betreffende, alleen, buiten medeweten van de Staten der overige gewesten, afdoen. Maar dezen oordeelden dat de Nederlandsche Hervormde kerk een geheel was, en dat de vrede dier kerk een aangelegenheid was van het geheele land. Zij wenschten dat het geschil op eene *nationale* Synode onderzocht en beslecht zou worden. Juist hetgeen de Staten van Holland vast besloten waren, nooit te gedoogen. Eene *provinciale* Synode, onder hun matigend toezigt, konden zij desnoods nog toestaan, maar eene nationale, die ongetwijfeld de partij, waartoe de meeste regenten behoorden, en die als de zwakste op de regering steunde, de partij der remonstranten, veroordeelen zou, - tot zulk eene Synode zouden zij nimmer hunne toestemming geven. Buitendien, het kwetste hun zelfgevoel dat met een aangelegenheid, die hun alleen aanging, de Staten van andere provincien zich durfden bemoeijen. Sedert Leicester de regering verlaten had, had Holland zich steeds eigenmagtig zelf geregeerd, en op den algemeenen gang van zaken een invloed uitgeoefend, geëvenredigd aan zijn welvaren, zijne magt, zijne bijdrage tot de algemeene uitgaven. Dat had *den naijver der kleinere gewesten* gaande gemaakt, doch er had zich nog geen goede gelegenheid voorgedaan om Holland te vernederen en te dwingen. Maar in deze kerkelijke twisten was de bevol-

king van Holland blijkbaar tegen de regering ingenomen; en van de Staten zelven werkte eene minderheid, waartoe het groote Amsterdam behoorde, de bedoelingen en besluiten der meerderheid tegen. Zoo ooit, dan was het thans de tijd *om Holland te doen gevoelen, dat het maar een lid der Unie was*, niet hooger beregtigd dan de andere leden. Vier provincien besloten, als Holland zich niet vrijwillig naar hun verlangen schikte, het te overstemmen en bij meerderheid van stemmen tot het bijeenroepen van eene Nationale Synode, ter herstelling van den vrede der kerk, te besluiten. Zoo ontaarde de kerktwist van remonstranten en contra-remonstranten *in een verzet der kleinere provincien tegen het magtige Holland*. Holland werd vertegenwoordigd door Oldenbarnevelt. Tegenover dezen stelde zich prins Maurits *als vertegenwoordiger en handhaver der generaliteit*. Sints lang waren Maurits en Oldenbarnevelt van elkander vervreemd, en de hoofden geworden waarom zich de twee partijen in de republiek schaarden. Er was een tijd geweest toen beiden aan het hoofd van een en dezelfde partij gestaan hadden, tegenover Leicester; toen Oldenbarnevelt zijn invloed gebruikte om Maurits van vijf provincien stadhouder te maken en Maurits, zich uitsluitend met het voeren van den krijg bemoeijende, aan Oldenbarnevelt de leiding der politiek overliet. Maar die tijd was lang vervlogen. *De togt tegen Duinkerken*, door Oldenbarnevelt en de Staten aan den onwilligen Maurits opgedrongen, en door dezen niet naar hun zin volvoerd, had de eendragt verstoord, en sedert was de tweespalt gestadig grooter geworden *Bij de onderhandeling over vrede en bestand met Spanje*, had de een den oorlog, de ander den vrede, als onmisbaar voor het land, met alle middelen voorgestaan, *elk verdacht den ander dat hij zijne eigene belangen boven die van het land bevorderde*. Maurits gaf gehoor aan den laster, die den Advokaat van verstandhouding met den vijand betichtte; Oldenbarnevelt was beducht, dat de Stadhouder zich met revolutionair geweld tot soeverein van het land zou opwerpen. Met zulke verdenking in het gemoed konden zij zich niet te goeder trouw verzoenen; schijnbaar naderden zij weêr tot elkander, inderdaad bleven zij vervreemd; er was maar een ligte aanleiding noodig om den twist *op nieuw te doen uitbreken*.

Thans, bij de kerkelijke geschillen, stonden zij weêr tegenover elkander. Oldenbarnevelt begunstigde de zwakke, afhankelijke remonstranten; Maurits gevoelde zich *door zijne godsdienstige overtuiging zoowel als door staatkundige beweegredenen tot de contra-remonstranten aangetrokken*, die hij de ware ‘religionsverwanten’ noemde, de vrienden die zijn vader op het kussen hadden geholpen. *Toch duurde het lang* eer hij, die zich met het staatsbestuur in Holland weinig bemoeide, aan de twisten deelnam; *hij hield zich onzijdig*, al verborg hij zijn sympathie niet; hij maande tot bevrediging, tot eendragt. *Eerst toen de contra-remonstranten verdrukking begonnen te lijden*, toen men hunne predikanten, noch in noch buiten de kerk, de leer, die zij voor de zaligmakende hielden, toeliet te verkondigen, *kwam Maurits voor hen op*. Als Stadhouder had hij gezworen, *de gereformeerde kerk te zullen beschermen*; hij achtte zich verpligt, *voor de ware gereformeerden tegen de Staten partij te kiezen*. En toen dezen, *hardnekkig en heerschzuchtig*, van hem vorderden dat hij zelf hunne besluiten met zijn gezag en zijne wapenen ondersteunen zou, weigerde hij dit volstrekt; hij was geen afhankelijk dienaar der Staten, tot onvoorwaardelijk gehoorzamen verpligt; *aan zijn ambt waren de regten der grafelijkheid voor een goed deel verbonden*. Zoo werd Maurits het hoofd der contra-remonstranten, die op hem steunende zich oprigttten, en zelf tegen de Staten van Holland opstonden; hij werd de vertegenwoordiger der generaliteit tegenover Holland, de leider van de minderheid der Hollandsche Staten; *om hem schaarden zich allen die den Advokaat vijandig waren*; het land werd in twee groote partijen vaneengescheurd, onder aanvoering van Maurits en van Oldenbarnevelt.’ -

Had Motley aan deze gezigtspunten, van wier juistheid eene authentieke briefwisseling de proef op de som aanbiedt, meer aandacht geschonken, hij zou het theatrale in zijne schets van Maurits uitgewischt; andere, meer historische trekken daarvoor in de plaats gesteld; en niet, door op één punt dood te blijven, zijne voortreffelijke methode gekompromitteerd hebben. Want ook de zijne *is* in het algemeen voortreffelijk. Groen en Fruin hebben voor de kennis van het karakter van Maurits en voor de waardering zijner daden

kostelijke bijdragen geleverd; doch een arbeid, aardend naar dien van Motley, geenzins overbodig gemaakt. Dit wordt door hen zelf erkend. De vaderlandsche geschiedschrijvers in Nederland leggen over het algemeen er zich niet genoeg op toe, ons in de ziel der handelend bij hen optredende personen te laten lezen. Inzonderheid waar het de vorsten uit het Huis van Oranje betreft vergenoegen zij zich te zeer met opteekenen van negatieve resultaten, en laten den arbeid steken, wanneer zij hebben aangetoond dat Willem I uit eene godsdienstige overtuiging handelde, Maurits den dood van Oldenbarnevelt niet gewild heeft, Willem III onschuldig is geweest aan den moord der De Witten. Jammer is het dat de heer Nuyens, welke, tegenover die abstracte wijze van geschiedschrijven, aanleg heeft voor eene meer konkrete, zich voortdurend door zijn roomsch-kerkelijk standpunt van het spoor laat brengen, en er dus van die zijde weinig beterschap te hopen is. Motley is een heftig antipapist, een liberaal doktrinair; hij verwacht aanhoudend den makkabeesch gekleurden nederlandschen vrijheidszin der 16de en 17de, met de kosmopolitische en godsdienstlooze democratie der 18de en 19de eeuw. Maar als schrijver overtreft hij den heer Nuyens ver, al staat hij onder den invloed van even krachtige, zij het ook tegenovergestelde vooroordeelen. Eene schooner vereeniging van gaven in een geschiedschrijver der Republiek kunnen wij ons niet voorstellen, dan Motley toegerust met de kennis van Groen van Prinsterer, Bakhuizen van den Brink, Fruin, Van Rees, Van Vloten, Brill, Bosscha, Knoop, Mulder, en wie al meer onder ons zich met de studie van dit tijdvak hebben beziggehouden.

Ten einde den lezer althans eenigzins te doen gevoelen dat een arbeid als die van Motley een onbetwistbaar regt van bestaan heeft, en er in het gemoed van Maurits meer is omgegaan dan onze eigen geschiedschrijvers tot hiertoe in het licht stelden, schrijf ik den brief nog eens af van 13 Mei 1619, waarin de prins zijn neef Willem Lodewijk kennis geeft van Oldenbarneveldt's executie: 'Welgeboorene, vrundtlycke, lieve Broeder. Nadat de regters, gestelt over de gevangene, alhier nu eenige dagen besig syn geweest over de uitspraacke van sententie jegens den Advocaat Barnevelt, is eindelyk

deselve gewesen, ende op huden morgen tusschen negen en half tien uur alhier op 't Binnenhof voor de groote sale, alwaar een schavotte opgerigt was, metten swaarde ten executie gestelt. De redenen die sy daartoe gehad hebben, zal UL. connen sien uyt de sententie, die ongetwyffelt in druck sal uitgaan, ende wy UL. hiernae eens zullen oversenden. De vrouwe van voorschreeven Barnevelt, noch ook eenige van zoons, swaagers ofte andere vrienden hebben nooyt eenige supplicatie van pardon gepraesenteert, maar tot noch toe even heftig aangehouden omme recht ende justicie over hem gedaan te werden, ende hebben dagelyx onder de luyden de roup laten gaan, dat sy eerstdaags zouden uytcommen; hebben oock voor het huys de meyer [meiboom] laten planten, verciert met cranssen ende banderollen, ende voort andere vrolijkheden ende impertinentien bedreeven, in plaatse dat se haar behoort hadden humble ende nederig te dragen; hetwelcke geen maniere van doen was, ende oversulcs niet practicabel en was omme de regters tot eenige gratien te beweegen, al ware 't dat ze daartoe genegen hadden geweest. De saacken van de andere gevangenen sullen sy mede nog deese week affdoen; en deese tot geene andere eynde dienende, willen wy UL. hiermede, Welgeborene, vrundtelycke, lieve Broeder, den Almogende aanbevelen.'

Groen van Prinsterer erkent dat deze brief, kort en droog, een pijnlijken indruk maakt. Doch daar blijft het bij. Waarin het pijnlijke gelegen is, wordt niet gezegd; en dit moest toch. Naast een half dozijn andere jaartallen uit Maurits' leven gelegd, levert de brief van 1619 den sleutel tot eene zielsgeschiedenis, en het blijft Motley tot eer verstreken daarnaar gezocht te hebben.

VII

Het kapitaalste der feiten waardoor de gelijkenis van Maurits' portret door Motley onzeker wordt gemaakt, is dat, toen Oldenbarnevelt hem niet langer in den weg stond, Maurits de Republiek eene Republiek, en alles bij het oude gelaten heeft.

Een stadhouder, die tot iederen prijs koning wil worden;

ter wille van dat oogmerk breekt met de beste politieke en administratieve kracht van zijn land; een mededinger gaat zien in den man die de vertrouwdste raadsman zijns vaders, de weldoener zijner eigen jeugd, de bevorderaar zijner fortuin, en gedurende eene reeks van jaren zijn staatkundige medestander is geweest; die in het belang des lands, of alleen door de zucht naar zelfverheffing gedreven, zijn hart verloochent en den aartsvijand geworden vriend, trots zijne grijze haren en zijn eervol verleden, op een schavot laat ombrengen - van zulk een stadhouder verwacht men dat hij, na de handen ruim gekregen te hebben, in de eerste plaats zich de kroon op het hoofd zetten, en voorts aan het hervormen tijgen zal van al datgene wat hij anders en beter wenschte, maar, door een magtigen en onverzettelijken invloed buiten hem, verhinderd werd te veranderen en te verbeteren.

Maurits nu heeft het een noch het ander, heeft van dien aard zoo weinig gedaan, dat zijn stilzitten door de geschiedenis als een argument wordt aangevoerd tegen lasteraars onder zijne tijdgenooten, die hem beschuldigden naar de alleenheerschappij te staan.

‘Een die Maurits van nabij kende,’ leest men bij den heer Fruin in het opstel van 1858, ‘heeft terecht geschreven dat deze met zijn *coup d'état* bedoelde af te breken, niet op te bouwen; Oldenbarnevelt van den zetel te stooten, niet zelf een troon te beklimmen.’ En in een opstel uit vroeger tijd: ‘Onverantwoordelijk werd in 1618 de gelegenheid verzuimd om den regeringsvorm der Republiek, over wiens gebreken zoo dikwerf geklaagd was, eens voor altijd te verbeteren. De tijdsomstandigheden waren zoo gunstig als men ze wenschen kon. De eenheid van de nederlandsche kerk, die zich zoo onweêrstaanbaar had doen gelden, zou de pogingen tot naauwere vereeniging der gewesten in het staatkundige, als zij maar welberaden en ernstig gemeend waren, stellig bevorderd hebben. Tot eminent hoofd der vereenigde provincien was Maurits als van zelf aangewezen; zijn partij trekken voor de godsdienst der meerderheid verzekerde hem de liefde en den bijstand van het meerendeel des volks; niets liever had de gemeente gezien dan Maurits aan het hoofd van den Staat. De

stadhouder van Friesland, Groningen, en Drenthe, de eenige die met Maurits eenigermate had kunnen mededingen, was kinderloos, een boezemvriend en een innig vereerder van Maurits. Hij zou dezen zeker niet in den weg hebben gestaan. *Niets dan de lust ontbrak Maurits om stadhouder der Unie te worden.* Had hij zich deze waardigheid met eene toereikende magt laten opdragen, dan had men nevens hem een raad van state, overeenkomstig de plannen die reeds bij het onderhandelen over het Bestand te berde waren gebragt, met uitgebreiden maar wel afgebakenden werkkring kunnen instellen; eene algemeene, op eenparigen voet te heffen belasting kunnen invoeren; een nationaal gerechtshof boven de provinciale hoven kunnen vestigen; en ten laatste, hetgeen niet het minst wenschelijk was, de benoeming der vroedschappen, gedeeltelijk althans, aan de gezeten burgerij kunnen vertrouwen. Dan ware de Staat in de goede rigting gebragt, waarin hij zich voortaan zonder schokken zou hebben voortbewogen.'

Motley stelt: aan het hoofd der Unie te komen was Maurits' brandende begeerte. Groen van Prinsterer, met de woorden van Fruin: niets dan de lust ontbrak Maurits om stadhouder der Unie te worden. Volgens Motley was Maurits *a consummate politician and a perfect master of fence*. Volgens Groen is Maurits een goed schermmeester geweest in zoo ver hij Oldenbarnevelt den degen uit de hand heeft geslagen, maar is van zijne volleerde staatsmanskunst niets gebleken. Beiden, Groen en Motley, nemen den staatsgreep van Augustus 1618 aan; maar bij Motley bedoelt Maurits met zijn *coup d'état* op te bouwen en den troon te beklimmen, bij Groen slechts af te breken en Oldenbarnevelt onschadelijk te maken.

Deze alternatieven nu laten geen verscheidenheid van keus toe. Maurits *is* na Oldenbarnevelt's val gebleven die hij *was*; hij is *geen* stadhouder der Unie, *geen* koning geworden; hij heeft het ééne woord *niet* gesproken, dat te zijner verheffing volstaan zou hebben; hij is *niet* de andere Hendrik VIII geworden dien Motley van hem maakt, een anderen Thomas Morus om het leven brengend ten einde zijne politiek-kerkelijke hervormingsplannen door te drijven.

Dat Maurits niet voor een staatsgreep terugdeinsde, dit

wordt hem door alle historieschrijvers gemakkelijk vergeven. *En Août 1618 il n'y avait plus à hésiter*; zegt de heer Groen. Staatsgrepen zijn alleen misdadig, wanneer het grepen in den blinde zijn; en de daad van Maurits, waardoor een burgeroorlog werd voorkomen, was dit niet. Maar aan den anderen kant had hij met dat negatief resultaat zich niet mogen tevreden stellen; en indien het waar is dat hij daarin berustte alleen uit apathie, uit onverschilligheid, dan is de eernaam van *consummate politician*, dien Motley hem geeft, dubbel onverdiend. Eene Nationale Synode in ruil voor eene Provinciale was het offer van Oldenbarnevelt's leven niet waard; de ontwikkeling van zoo veel magt, als Maurits bij die gelegenheid ten toon spreidde, had ook nog aan andere belangen dienstbaar moeten gemaakt worden. Waarlijk groot als staatsman zou de prins zich dan alleen hebben getoond, indien hij van de gunst der omstandigheden partij getrokken, en voor het algemeen bestuur der Republiek de nieuwe vormen gegoten of gesmeed had, waaraan zulk eene dringende behoefte bestond.

Coup d'état is een woord hetwelk door de parlementen is uitgevonden om als schrikbeeld te dienen; en van hun standpunt hebben de parlementen gelijk, wanneer zij de ongunstige beteekenis der formule trachten te bestendigen. Doch de volken vragen niet naar het onderscheid tusschen etymologie en gebruik. Voelen zij zich stikken in het politiek rijglijf, en komt er een vorst die den veter doorsnijdt, dan zijn zij er hem erkentelijk voor, en laten de anderen redetwisten over de vraag of dit nu een *coup d'état* was of niet.

1875.

**Jan Pietersz Coen. Op den 250sten verjaardag van Batavia's stichting.
Naar François Valentyn, aangevuld uit de geschriften van Mr. van
Dijk, Mr. van der Chijs, Mr. de Jonge Jr., en S.E. Harthoorn.**

(1587-1629)

I

De stichter van Batavia heeft veel aan de tijdsomstandigheden, meer aan zich, het meest aan de fortuin te danken gehad. Ook zonder deze zou hij in zijne soort een voortreffelijk man geweest zijn, schrander en ernstig, ingetogen en dapper, ondernemend en de volharding zelf. Doch hare geheimzinnige wijding was noodig om in het oog van tijdgenoot en nakomeling hem het typische bij te zetten, dat voor elke eervolle vergelijking ruimte laat, maar geen gelijkstelling duldt. Eerst dan, schijnt het, kiest de faam uit honderd namen er één dien zij op hare vleugelen neemt, de wereld ronddraagt, en nu aan de geschiedenis toevertrouwt om hem in onvergankelijk schrift te brengen, dan aan de sage overlevert om hem een fabelkrans te vlechten.

Geen nutteloozer pogen dan van te voren het veroveren van zulk een naam zich als levenstaak voor te schrijven; en ongetwijfeld ware het Coen verongelijken, en hem tot eene schaduw van Cervantes' dolenden ridder maken, dergelijk voornemen bij hem te onderstellen. Het voeren van den gouver-

neur-generaalstaf is het toppunt zijner eerezucht geweest. Eenmaal dien prijs behaald hebbende, waande hij zich voldaan; en nooit is het in hem opgekomen zich een ander gedenkteeken te stichten, dan hetwelk in de goedkeuring zijner lastgevers voor hem weggelegd was.

Voor zijn genoeg behoeft hij inderdaad geen hooger roem te begeeren; en zwaar heeft hij geboet voor het voorregt dien hooger, zijns ondanks, deelachtig te zijn geworden. De genius der menschheid is eene ijverzuchtige godheid, en hetgeen zij hare gunstelingen met de eene hand geeft, wordt hun vaak met de andere door haar onthouden. Jan Pietersz Coen heeft geen gedenkschriften te boek gesteld, waaruit men tot zijne inborst of zijne aandoeningen zou kunnen besluiten. Dienstbrieven, resolutien, plakaten, - daarin bestaat, in tegenstelling met de geestige dichten van zijn voorganger Reael, zijne letterkundige nalatenschap. Doch een blik op zijne beeldtenis is voldoende om de overtuiging te wekken, dat levensgeluk slechts bij uitzondering zijn deel geweest kan zijn. Die hooge gestalte, dat bleeke en smalle aangezicht, die diepliggende oogen en sprakeloze lippen, getuigen van een bestaan hetwelk tucht tot grondslag had, naar werkzaamheid haakte, pligtsbetrachting als de hoogste wet beschouwde, maar waaraan de blijdschap vreemd was. Coen is groot geworden, op voorwaarde van gelukkig noch beminlijk te zijn.

Niet dat al wie op den naam van Nederlander prijs stelt, het lot voor die bestiering niet zou behooren te danken; integendeel. Met een zachter gemoed dan het zijne, eene liefelijker opvatting van het leven, een opener oog voor de wenschen en regten en aandoeningen van anderen, zou de drang tot het zwaaijen der roede, aan wier spits destijds zoowel het in stand blijven der nieuwe indische vestiging als het heil van het moederland hing, onvereinigbaar geweest zijn. Doch niettemin moet erkend worden, hetzij men de schuld daarvan in de menschelijke onvolkomenheid, hetzij men die hooger zoekt, dat de herinnering aan het smetteloos leven van Coen wel tot ontzag stemt, wel erkentelijkheid kweekt, wel beschaamd doet staan, maar noch vertedert, noch den wensch doet rijzen zijn evenbeeld te mogen zijn. Wiens hart krimpt niet, wanneer

hij het lijden en de schaamte der gegeeselde Sara Specx, het dertienjarig staatsjuffertje, herdenkt? Of het bloedig uiteinde van haar twintigjarigen bruidegom? Of de doodelijke teleurstelling van Jacques Lemaire, afgewezen toen hij den naam van zijn geslacht onsterfelijk had gemaakt en de schoonste toekomst hem tegenlachte? Of den jammer der Bandanezen, de eenen te vuur en te zwaard verdelgd, de anderen aan hun geboortegrond ontrukkt en naar Java overgebracht? Of de vernedering der verdedigers van Jakatra's loge, aangeklaagd wegens kleinmoedigheid, en veroordeeld de beschuldiging te vernemen dat het geluk, meer dan hunne wijsheid of hunne dapperheid, gedurende de afwezigheid van den generaal het ingesloten fort behouden had?

Zeker is eene regtvaardigheid, welke ver van huis zoo min den landgenoot en mede-overwinnaar als den overwonnenen spaart, zoo min den nederlandschen evenknie als den engelschen benijder, zoo min de gevallen bruid van rang als de ontuchtige echtgenoot uit de heffe des volks, niet verachtelijk of alledaagsch; en eer men den staf over haar breekt, is het geoorloofd te vragen of door het doen eener andere keus niet een grooter kwaad in de hand gewerkt zou zijn? Doch het ongemeene kan, zonder op te houden zich gelijk te blijven, nogtans zoo zeer in zijne eigen rigting overhellen; de regtvaardigheid een zoo koel en strak gelaat vertoonen; dat elke andere betuiging dan die van eerbied onze sympathie op de lippen besterft.

En voor dien prijs heeft Jan Pietersz Coen zijn roem gekocht. Eene magtiger wet dan zijn eigen wil heeft hem binnen een tijdsbestek van weinige jaren daad op daad doen stapelen, de eene even beslissend, even onuitwischbaar, even onherroepelijk als de andere. Maar, of het lot hem de gelegenheid misgunde zich behalve koopman, diplomaat, wetgever, officier, en stedehouder, ook mensch te toonen, is, toen het uur daartoe voor hem nog aanbreken moest, zijn levensdraad door midden gesneden. Van den wensch diens fieren jongelings, die 'nimmer in de maatschappij een hooger rang wilde bereiken dan waartoe hij bij het intreden van zijn dertigste levensjaar zou opgeklommen zijn', zijn al de baten Coen in

den schoot gevallen; en tot loon der bede om wijsheid, welke hij in zijne jeugd ten Hemel mag hebben gezonden, is, als aan een anderen jongen Salomo, hem tegelijk met hare vervulling, rijkdom, magt, en de zegepraal over zijne vijanden geschonken. Het stond echter geschreven dat het daarbij blijven zou. Voor hem geen tweede bloeitijd, om te genieten van hetgeen hij in den eersten geplant had; geen gelegenheid tot vieren, na den eisch tot strakhouden; geen uitzigt op het verplegen van striemen of het heelen van wonden, anderen geslagen, evenmin als op een vreedzamen ouderdom voor hemzelf.

Een tusschenverblijf in het vaderland van vier vluchtige jaren, - daarin zijn al de feestdagen van Coen's leven begrepen geweest. Daarvóór en daarna heeft hij alleen arbeid en strijd gekend. Toen hij tot verdediging van het door hem gesticht Batavia, binnen het bereik van het geschut eens vervaarlijken tegenstanders, het laatste nog ontbrekend bolwerk had opgericht en hij zonder vrees een opvolger den strijd met den keizer van Mataram kon laten beslechten, riep de dood hem van zijn post. Hij ging gelijk hij gekomen was: ongeroerd, zwijgend, zonder ophef, de herinnering achterlatend van een ongeëvenaard talent en van eene stroeve grootheid. Zoo wilde het zijne bestemming. In de wieg gelegd om tot zegen te zijn, niet om te behagen, vervulde zich in hem het tegenstrijdig lot eens gevreesden weldoeners.

II

Een zoo vreugdeloos leven zou ondragelijk zijn, zelfs voor het verstaaldst gemoed en de krachtigste schouders, indien niet, onafhankelijk van het genot der bevredigde eierzucht, in het besef der bewezen dienst of der nagekomen verpligting, in de krachtsinspanning welke daarvoor gevorderd wordt, in het trotseren der daarmede gepaard gaande gevaren, in de opwekking van den daarvan onafscheidelijken prikkel, eene hoogere vergoeding lag opgesloten. Coen zou zich rampzalig, ontroostbaar, zou op aarde zich den lotgenoot van een der eeuwig verlorenen geacht hebben, met wier beeld zijn puri-

teinsch kerkgeloof het rijk van den Booze uitmonsterde, zoo hij in zijne eigen schatting het blind en lijdelijk werktuig geweest was eener oppermagtige en roofzieke Compagnie, niets anders beoogend dan zich ten koste van weerloozen te verrijken, ter wille van dat onheilig doel het regt en de menschelijkheid met voeten tredend, of om dien verachtelijken prijs, door den verren afstand tegen navraag en onderzoek beveiligd, beurtelings in het ingewand van eigen landzaat en van den ten onder gebragten Oosterling wroetend. Liever dan zich tot zulk eene rol te vernederen, ware hij als ambteloos burger naar het moederland teruggekeerd, of, werd hem daar het handeldrijven ontzegd, dan naar Rome, waar de verdraagzaamheid zijner ouders, ofschoon zijn vader weleer uit overtuiging de nieuwe kerkleer omhelsde, hem als aankomend jongeling zijne opleiding had laten zoeken.

Hij een werktuig in de handen der Compagnie? Nooit heeft een gouverneur-generaal, in gematigder bewoordingen of op deugdelijker gronden, den Bewindhebbers krachtiger de waarheid gezegd. De volken van den Indischen Archipel destijds weerloos? De lotgevallen van het fort bij Jakatra, de wederspanning der Bandanezen, door engelschen invloed in hun opzet gestijfd, getuigen van een strijd op leven en dood. Batavia gedurende Coen's eerste of tweede bestuur eene stad, waar met zachtheid te regeren viel? De bandeloosheid harer europesche bevolking was toen reeds in het moederland tot een spreekwoord geworden, en openlijk noemde men hare wallen in hollandsche vlugschriften een eerlijk tuchthuis. De Compagnie eene gevestigde stichting, welke voor geen doodelijken schok, geen strijd, geen mededinging zelfs, behoefde te vreezen? Toen Coen in 1616 het schip, de lading en de papieren van Jacques Lemaire in beslag nam, was de Compagnie nog zoo weinig zeker van hare zaak, dat uit diezelfde stukken het voortbestaan bleek eener uit Nederland tegen haar gerigte zamenspanning, welke voor het bondgenootschap met eene vreemde mogendheid niet terugdeinsde, en wier geniale aanvoerder, Lemaire de Vader, haar ondergang gezworen had. Het nederlandsch gezag onder Coen's bestuur oppermagtig in den Indischen Archipel? Zonder hem ware het dit zoo weinig geweest,

dat overal, in de Molukken en op Java, Engels heerschappij het zou hebben opgewogen, en de strijd, tegen Spanje en Portugal hier aangevangen, geëindigd zou zijn met de zegepraal, niet van Nederland, maar van Groot-Britannie.

Voorwaar, een tienjarig bestuur, met eene tusschenpoos van vier jaren rust, was niet te lang om zoo vele aanslagen te vrijdelen, zoo vele belangen te beschermen, zoo veel verloren terrein te heroveren, op zoo veel ongeregelds orde te stellen. Alleen eene onvermoeide werkzaamheid, een dagelijksch vergeten van zichzelf, een onwrikbaar voornemen tot weldoen zonder omzien, eene nooit sluimerende vaardigheid om te verrigten wat het oogenblik gebood, kunnen één man in zoo korten tijd, te midden der moeilijkste omstandigheden, veelal zonder ander rigtsnoer dan zijn eigen doorzicht en zijn eigen pligtbesef, eene zoo grootsche taak hebben doen volbrengen.

Doch tevens is dat volbrengen-zelf de poëzie van Coen's leven geweest. Van hetgeen dichterlijke geesten als Schiller, als Motley, in Hollands strijd voor zijn volksbestaan heeft aangetrokken en hen eene geschiedenis van den tachtigjarigen oorlog heeft doen schrijven, - van het klassieke, het monumentele, het heroïsche daarin, - vindt men bij elk der zeldzame bijzondere personen, welke in de voorste gelederen hebben deel genomen aan dien strijd, iets terug. De vreemdeling heeft somtijds voor die eigenaardige soort van grootheid een opener oog dan de landgenoot, en de Nederlander kan, wil hij zich te huis leeren gevoelen in de geschiedenis van zijn eigen volk en daaraan regt laten wedervaren, met winst ter school gaan bij Duitscher en Amerikaan. Er komen echter nu en dan goede oogenblikken waarin het verdoold nationaliteitsgevoel tot zichzelf inkeert, en, zonder hulp van buiten, weder tot het besef zijner waardigheid ontwaakt.

III

Hetzij de wereldgeschiedenis zich in een cirkel beweegt, of langs omwegen voorwaarts schrijdt, in geen geval is zij eene grillige en litzinnige maskerade. De fortuin zelf, welke haar beheerscht, is aan wetten gebonden, wier onbeschreven gezag

zich duidelijkst van al openbaart in de opkomst en het verval van beschavingstoestanden, in den naijver van gelijk of ongelijk bedeelde volken, in het streven naar heerschappij van een rijker begiftigd en krachtiger ras over mededingers. De persoon blijft vaak onkundig van dien trek zijner natuur, of gehoorzaamt daaraan zonder het te weten. Lang vóór de europesche beschaving zich bewust was van hare neiging den aardbol om te zeilen en zich in alle werelddeelen te nestelen, was Columbus naar het Westen, Vasco de Gama naar het Oosten, Magellaan naar het Zuiden, waren de hollandsche en engelsche zeevaarders naar het Noorden gestevend. Meer dan een duister voorgevoel van het werk, waarvoor zij aldus de grondslagen legden, hebben die stoute reizigers zeker niet gehad. Allerminst in de journalen der eerste hollandsche oost-indie-vaarders treft men het besef eener wereldhistorische roeping aan. Het individuële staat daarin overal, tot zelfs in kleinigheden, op den voorgrond; het avontuur verdringt er de geschiedenis.

Verder dan de vlootvoogden, wel is waar, zagen de reeders; nog verder de mannen, aan wie de Oost-Indische Compagnie in den eersten tijd het hoogst gezag toevertrouwde; verst van al, Jan Pietersz Coen. Maar toch, al is hij de eerste geweest die van den Molukschen de hand naar den geheelen Indischen Archipel uitgestrekt, en daardoor de Compagnie tot den tusschenpersoon voor den handel van Oost-Azie met Zuid-Azie gemaakt heeft; de eerste, die haar heeft doen inzien dat de Portugezen te vervangen alleen tot iets leiden kon, indien de Engelschen geweerd werden, - uit alles blijkt dat de worsteling in het Oosten voor hem enkel een strijd om den voorrang tusschen europesche natien geweest is; uit niets dat hij daarin eene ontmoeting tusschen zijn eigen ras en het aziatische vermoed heeft. Ware hij in de dagen van Maetsuycker, of Van Goens, of Speelman, uit zijn graf gestegen; had hij Batavia bevestigd gezien en tot den sleutel van den Archipel gemaakt, de Makassaren ten onder gebragt, Malakka veroverd, Ceylon aangehecht, de Kaap in eene hollandsche kolonie herschepen, het monopolie der Compagnie alom verzekerd, - hij zou te vreden zijn geweest.

Ook de ongemeenste mannen zijn kinderen van hun tijd, en om op een gegeven oogenblik iets groots tot stand te brengen, is betrekkelijke kortzigtigheid, zelfs voor de schrandersten, eene onontbeerlijke eigenschap. Niet dit is Coen's roem, met den ziensblik van een wijsgeer eene eeuwen ver verwijderde toekomst aanschouwd, dier aanbreken voorspeld, hare behoeften berekend, op grond daarvan een stelsel verkondigd te hebben, - wat zou hij begonnen zijn met eene profetische gaaf, onder wier gewigt destijds zelfs een andere Spinoza bezweken ware? - maar dat hij met onkreukbare trouw een denkbeeld heeft verwezenlijkt, waaraan de scherpzinnigste staatsman van zijn land, Oldenbarnevelt, het zegel zijner goedkeuring hechtte; voor welks zuiverheid de eerste regtsgeleerde zijner eeuw, Hugo de Groot, met zijne welsprekendheid instond; en welks vruchten den uitnemendsten veldheer van het Europa dier dagen, prins Maurits, in staat stelden zich op het hervatten van den oorlog met Spanje te wapenen.

Eerst heeft Portugal, in de dienst van Europa's andrang, zich in Indie doen gelden; daarna Nederland. Thans, en sedert lang, vervult Engeland die taak. In drie eeuwen heeft het zwaartepunt van Europa's gezag in Azie zich van Goa naar Calcutta verplaatst. Batavia heeft opgehouden de Koningin van het Oosten te zijn. Andere tijden zijn gekomen, en hebben haar eene andere en zediger bestemming aangewezen. Doch zoolang de wereld staan en het Westen naar het Oosten dringen zal, blijft, in de geschiedenis dier telkens vreedzamer verovering, de naam van Coen's stichting eene volbragte heldeschrede aanduiden.

1869.

Willem Usselinckx.**(1567-1647?)****I**

Indien de minister Guizot het niet beneden zich geacht heeft een uitvoerig werk in twee deelen te schrijven: ‘Waarom is de engelsche omwenteling van 1648 gelukt?’, dan behoef ik niet voor berisping te vreezen wanneer ik aan het overwegen derzelfde vraag, toegepast op de Oost-Indische Compagnie van 1602, eene enkele bladzijde wijd.

Hoe komt het, inderdaad, dat die Compagnie, opgericht met het tweeledig doel handel te drijven en oorlog te voeren, niet slechts hare bestemming vervuld, maar gedurende meer dan anderhalve eeuw de stoutste verwachtingen, zelfs van een staatsman als Oldenbarnevelt, ver overtroffen heeft? Dat zij na de spaansch-portugesche heerschappij in den Indischen Archipel gebroken, de vestiging eener engelsche of fransche aldaar onmogelijk gemaakt te hebben, het aanzijn heeft geschonken aan eene nederlandsche? Dat zij dien staat, welken eene kleine europesche natie van naauwlijks drie millioen zielen onmogelijk met goed gevolg scheen te kunnen voeren, nogtans gedurende zoo langen tijd met glans heeft opgehouden? Dat de engelsche oorlog van 1780 is moeten uitbreken, de Ver-

eenigde-Statē van Noord-Amerika zich hebben moeten vrijvechten, de fransche omwenteling van 1789 de wereld onderst boven heeft moeten keeren, het gemeenebest der Vereenigde-Nederlandsen eene Bataafsche Republiek is moeten worden, het verbroken evenwigt van Europa zich in de verdrijving van het Huis van Oranje en van zoo vele andere Vorstehuizen heeft moeten afspiegelen, - om haar val, zoo niet te weeg, dan toch voor het eerst aan het licht te brengen, terwijl de herinnering harer magt, ofschoon zijzelf sedert lang tot het rijk der geschiedenis behoort, nog heden in den Indischen Archipel alom voortleeft?

Ons antwoord op die vraag, - dat Jan Pietersz Coen menige goede eigenschap miste waardoor Willem Usselincx heeft uitgeblonken, maar hij een groot aantal deugden in zich vereenigde welke bij Usselincx vruchteloos gezocht werden, - is minder onvolledig dan het schijnt. In die twee mannen - Usselincx en Coen - nemen de twee tegenstrijdige stelsels van kolonisatie, welke bij het aanbreken der 17de eeuw met elkander in Nederland om den voorrang gedongen hebben, en waarvan het eene het andere weldra voor goed verdrongen heeft, eene gestalte aan.

Is de noord-nederlandsche Jan Pietersz Coen in vele opzichten eene beligchaming der Oost-Indische Compagnie geweest, - en niet der Oost-Indische alleen, maar ook der West-Indische welke twintig jaren na hare oudere zuster het aanzijn bekwam, - de brabantische uitgewekene Willem Usselincx heeft gedurende het grootste gedeelte van zijn tachtigjarig leven voor eene Compagnie geijverd, welke noch het oorlogvoeren met het handeldrijven paren, noch een volstrekt monopolie uitoefenen, noch haar gezag op den grondslag van den schrik der wapenen vestigen, noch ten aanzien harer participanten een stelsel van geheimhouding volgen, noch in zichzelf eene aristokratische republiek in de reeds zoo aristokratische der Geuniëerde-Provincien vormen zou, maar, met geringe afwijkingen, geschoeid zou zijn op de leest van hetgeen door de meest geavanceerde, de meest democratische, de meest vrijzinnige economische begrippen dier dagen, geëischt werd.

Ziedaar een feit hetwelk in hooge mate de aandacht ver-

dient. Daarnevens staat het niet minder opmerkelijke dat, terwijl Usselincx' Compagnie, hoewel tot in de geringste onderdeelen door hem doordacht, ontwikkeld, verdedigd, aangeprezen, nogtans nooit tot stand gekomen en zelfs de naam van haar schepper te naauwernood aan de vergetelheid ontsnapt is, de andere, aan wier geschiedenis Jan Pietersz Coen voor altijd den zijnen verbonden heeft, niet slechts eene werkelijkheid is geworden, maar medetelt onder de belangwekkendste episoden der nieuwere wereldhistorie.

II

De vroeggestorven hoogleeraar Mr. O. van Rees heeft in zijne geschiedenis onzer koloniale politiek in de 17de en 18de eeuw de lotgevallen en denkbeelden van Willem Usselincx nog zoo kort geleden op zoo verdienstelijke wijze bij elkander gesteld, ontvouwd, toegelicht, en beoordeeld, dat ik volstaan kan diegenen mijner lezers, welke niet in de gelegenheid zijn andere bronnen te raadplegen, en dit ook ten deele vruchteloos zouden doen, - want veel van hetgeen Mr. Van Rees mededeelt is nieuw en wordt alleen bij hem aangetroffen, - te verwijzen naar de daarop betrekking hebbende Bijlagen Geschiedenis der staathuishoudkunde in Nederland tot het einde der 18de eeuw, door Mr. O. van Rees. Utrecht, 1868. Tweede deel, bladz. 383 vgg..

Zij vinden daar hoe Usselincx op vierentwintigjarigen leeftijd, in het bezit van een groot vermogen, om des geloofswil in 1591 van Antwerpen naar Middelburg, en verder naar Den Haag en Amsterdam gekomen is, waar hij uithoofde zijner bekendheid met den wereldhandel, dien hij niet-alleen op uitgebreide schaal in boeken, maar ook als agent van antwerpsche handelshuizen, gedurende een verblijf in Spanje, in Portugal, en op de Azorische-eilanden, praktisch bestudeerd had, de vraagbaak werd voor velen wier hoofden destijds om goede redenen met koloniale gedachten gevuld waren; - hoe hij toen reeds een veelomvattend en nimmer door hem losgelaten plan met zich omdroeg, niets meer of minder bedoelend dan om ten bate van Noord-Nederland en in naam van het gerefor-

meer geloof (want Usselincx was een vurig kalvinist) den koning van Spanje de wereldheerschappij te ontwringen, door middel eener uitgebreide vestiging in West-Indie; - hoe hij zich van eene daarmede zamenhangende West-Indische Compagnie, naar zijne denkbeelden ingerigt, veel meer voordeel voor Nederland en veel grooter schade voor Spanje, dan van de reeds bestaande Oost-Indische beloofde, zeggende dat het veeleer de west-indische dan de oost-indische schatten waren, welke de 'frenesie van de generale monarchie' den Spanjaarden naar het hoofd hadden doen stijgen, en dat, zoo Oost-Indie als Spanje's bijzit kon worden aangemerkt, voor wier voortdurende gunsten het zich vergelijkenderwijs slechts geringe offers getroosten zou, West-Indie daarentegen Spanje's echte vrouw was, voor wier behoud en eer het alles wagen en alles op het spel zou zetten; - hoe dit plan, toen het tot rijpheid gekomen en hij er mede van de kooplieden naar de regenten, van de regenten naar de Staten, van de Staten naar Oldenbarnevelt, van Oldenbarnevelt naar prins Maurits gegaan en vaak met vrucht gegaan was, in 1609, door het sluiten van het Twaalfjarig Bestand, tijdelijk afsprong; - hoe hij daarna, zijns ondanks tot wachten gedoemd, een der voornaamste grondeigenaren in de pasbedijkte Beemster werd en daarbij zijn fortuin, doordat hij niet behoorlijk op zijne nieuwe zaken paste, maar telkens naar Den Haag reisde om met prins Maurits te spreken, meer dan verspeelde; - hoe hij tusschentijds in Oldenbarnevelt, teregt of ten onregte, zijn voornaamsten tegenstander begon te zien en te haten, zoozeer dat hij er zich naderhand op beroemde het plan van den staatsgreep, die Oldenbarnevelt ten val bragt, den prins aan de hand gedaan te hebben; - hoe in 1621, toen het Bestand ten einde was gelooopen, eene West-indische Compagnie in het leven trad, waarbij tot grievende teleurstelling van den inmiddels geruïneerden en onder schulden gebuktgaanden Usselincx, het oktrooi der Oost-Indische tot model gediend had en van al zijne voornaamste denkbeelden geen enkel aangenomen was; - hoe hij toen het ondankbaar Holland den rug toekeerde en zich naar Duitschland, naar Denemarken, ten laatste ook naar Zweden begaf, waar Gustaaf Adolf en Oxenstiern een zoo gunstig oor aan

zijne voorstellen leenden, dat in 1627 eene Zweedsche Zuidzee-Compagnie tot stand kwam, geheel naar zijne wenschen ingerigt; - hoe die Compagnie, gedeeltelijk door het sneuvelen van Gustaaf Adolf, maar vooral door het ontbreken der noodige kapitalen, geen wortel wilde schieten en nooit anders dan op het papier bestaan heeft; - hoe Usselinck in 1636, als gemagtigde van koningin Christina, door Oxenstiern naar Den Haag gezonden werd, ten einde in Holland voor de Zuidzee-Compagnie de gelden te zoeken welke noch in Skandinavie, noch in Duitschland te vinden waren; - hoe (in weerwil zijner zeer juiste opmerking, dat ten ware men met Alexander van Macedonie de wereld te klein achtte voor zijne begeerlijkheid, zij voor twee West-Indische Compagnien groot genoeg was) de Hollanders, die toen met behulp hunner eigen West-Indische Compagnie aan schepen en buit den koning van Spanje reeds zesendertig millioen afhandig gemaakt hadden, volstrekt niet geneigd waren hunne kapitalen in die van Usselinck te beleggen; - hoe dit *échec* in de schatting van het zweedsche hof Usselinck' krediet allengs dalen deed, zoodat hij in 1644 zich nog steeds of op nieuw in Den Haag bevond, bij de Staten-Generaal aanhoudend om eene belooning voor de in vroeger tijd bewezen diensten; - hoe in Februarij 1647 zijn naam voor de laatste maal in de Resolutien dier Staten voorkomt, gelijk hij in Oktober 1645, met eene van ouderdom en koude trage hand (zoo schreef hij) zich voor het laatst tot dat kollegie gewend heeft; - hoe, om kort te gaan, - want de herinnering verwijlt ongaarne bij het schouwspel van verstompte geestvermogens, verzwakt eergevoel, miskende schrandeheid, en vernietigd aanzien, - van dien Willem Usselinck, wiens ster vijftig jaren te voren zoo glansrijk en zoo veelbelovend was opgegaan, zelfs niet zoo veel of zoo weinig is overgebleven dat men of de plaats kan aanwijzen waar hij, vermoeid naar ziel en ligchaam, den pelgrims- en den bedelstaf eindelijk nedergelegd heeft, of het land in hetwelk zijne ballingschap geëindigd is, of het jaar onzer jaartelling in welks loop hij den adem heeft uitgeblazen.

III

Met weinig woorden kan worden uiteengezet in welke opzigten de plannen van Usselincx, herhaaldelijk door hem in den beknopten vorm van een concept-oktrooi in het licht gezonden en door vlugschrift op vlugschrift toegelicht, verschilden van de grondslagen waarop de Oost-Indische Compagnie toen reeds gevestigd was en de West-Indische weldra rusten zou. Die punten van verschil aan te wijzen is tevens de redenen bloot te leggen waarom Jan Pietersz Coen, in tegenstelling met den veelzins voortreffelijken Usselincx wiens geheele leven uit eene aaneenschakeling van nederlagen bestaan heeft; waarom Coen geslaagd is en iets duurzaam tot stand heeft gebragt.

Voor eerst komt in aanmerking dat Usselincx' vrijzinnige begrippen omtrent koloniale aangelegenheden gepaard gingen met eene groote mate kerkelijke onverdraagzaamheid. Dezelfde man die het er voor hield dat men in West-Indie voor den veldarbeid geen slaven behoefde, beschouwde het als een gruwel dat men in Nederland, niet slechts aan de roomschen, maar ook aan alle andere sekten, vrijheid van openbare eeredienst wilde toestaan. De doopsgezinden noemde hij landverdervende gierigaards. Joden, katholieken, libertijnen, remonstranten, en andere dwaalgeesten en kettters, waren volgens hem altegader geslagen en gezworen vijanden van den Nederlandschen Staat. Zijne bedoeling was dan ook, dat de door hem te stichten West-Indische kolonien kweekplaatsen zouden worden van hetgeen bij hem voor de eenig ware religie gold, maar feitelijk een zeer eenzijdig kalvinisme was. Den Raad van Indie, voorgezeten door den prins van Oranje, aan wie hij het staatkundig beleid zijner kolonien wenschte opgedragen te zien, moest een kerkelijk kollegie ter zijde staan, insgelijks in Nederland gevestigd en belast met de zorg voor het kiezen en uitzenden van het benoodigd aantal predikanten en onderwijzers.

Nu weet men dat de Oost-Indische Compagnie, ofschoon de bevordering van het gereformeerd geloof later in hare banier geschreven stond en zij zelfs nu en dan, althans te Batavia, nei-

ging tot uitsluiting van andersdenkenden aan den dag gelegd heeft, zich nogtans nooit als eene inrigting tot uitbreiding der christelijke godsdienst, of van een bepaalden vorm dier godsdienst, heeft opgeworpen. Doch hetgeen zij te dien aanzien heeft nagelaten, is buiten eenigen twijfel eene voorname reden van hare snelle vestiging geweest. De indische volken tot het christendom, of van het katholicisme tot het protestantisme te willen bekeeren, was geen praktisch doel; in den modernen zin van het woord aan de beschaving dier volken te arbeiden, geen denkbeeld der 17de eeuw. Al zouden de eerste Hollanders, welke naar Indie kwamen, met die gedachte vervuld geweest zijn, zij moesten bij de kennismaking met de in Indie reeds aanwezige en sedert lang gevestigde beschaving, het voornemen weldra laten varen. Dit ingezien en daarnaar gehandeld te hebben, is de verdienste geweest van de mannen der Compagnie. Door een zuiver instinkt gedreven, hebben zij geen pogingen aangewend een nieuwen maatschappelijken toestand in het leven te roepen, waar het hun aan de magt ontbrak dien te handhaven; en zoo vaak zij kiezen moesten tusschen het prijsgeven hunner onderneming of het beantwoorden van geweld met geweld, hebben zij nooit nagelaten dit laatste middel aan te wenden. Dat op die wijze in de eerste eeuwen aan eene assimilatie van indisch en europeesch leven niet te denken viel, is klaar; doch tevens is het duidelijk dat eene onmisbare voorwaarde dier zamensmelting, in de toekomst, op geen andere wijze vervuld kon worden.

Eene andere fout van Usselincx is geweest, niet te hebben ingezien dat eene Compagnie gelijk de zijne, welke voortdurend aan de aandeelhouders rekening en verantwoording afleggen en hun inzage van hare boeken verschaffen zou, onmogelijk voldoen kon aan de eischen voorgeschreven door de tijdsomstandigheden. Het stelsel der Oost-Indische Compagnie was een stelsel van geheimhouding; en dit woord behoeft slecht uitgesproken te worden, om aanstonds de herinnering van een groot aantal misbruiken te verlevendigen. Doch waarop kwam het in die dagen allereerst aan? Op het verwezenlijken van een ideaal van publiciteit? Op het geven van theoretische lessen aan de nakomelingschap? Neen, maar op het volhouden van den strijd

tegen den koning van Spanje, op de bevestiging van het nederlandsch volksbestaan, op het verzekeren van de vruchten eener worsteling waarvoor reeds twee geslachten al hunne krachten hadden ingespannen. Zou dit doel worden bereikt, dan moest de Oost-Indische Compagnie het karakter eener oorlogvoerende mogendheid bezitten, en geheimhouding het vaste stempel harer handelingen zijn. Door ten einde toe, ook toen het welbegrepen eigenbelang de tegenovergestelde praktijk had moeten doen volgen, in dat stelsel te volharden, heeft de Compagnie zichzelf te gronde gerigt en is zij onder haar eigen schuldelast bezwaken. Doch gedurende de eerste honderd jaren van haar bestaan, en langer, is zij ten gevolge van haar tweeslachtig karakter, half kommercieel, half staatkundig, eene der bewonderenswaardigste instellingen geweest, waarop eenig volk van den ouden of den nieuwen tijd wijzen kan. Met en door haar is Nederland voor eene poos onder de groote mogendheden van Europa geteld; en het verdient opmerking dat ons nationaal aanzien in dezelfde mate gerezen en gedaald is, als dat der Compagnie. Vroeger geloofde men niet aan dit verband. Een zoo scherpzinnig en kundig man als Bilderdijk kan men in zijne lessen over de Vaderlandsche Geschiedenis (VIII, 169) hooren zeggen, ‘dat de *eigenlijke* staatszaken hem *verhinderd* hebben, van de Oost- en West-Indische bezittingen te spreken.’ Tot verklaring en verontschuldiging laat hij er opvolgen: ‘Hoe veel invloed deze maatschappijen ook op ons Vaderland en *zelfs* op de maatregelen van het algemeen bestuur gehad hebben, het zijn echter *slechts* vereenigingen van bijzondere personen, die *van de staatsgeschiedenis geen deel uitmaken.*’

IV

Nog één fout, en wij zullen Usselincx den roem laten de verstziende en scherpzinnigste ekonomist van zijn tijd in Nederland, en daardoor tevens een dier martelaren der gedachte geweest te zijn, wier doorzigt in het afgetrokkene alleen door hunne onvruchtbaarheid voor het leven geëvenaard wordt.

Scheiding wilde hij, scheiding tusschen handel en staatkunde; en daarbij eene zoo veel mogelijk nationale deelneming in zijne grootsche Compagnie. Het bezitten van slechts enkele

aandeelen zou voldoende zijn om tot bewindhebber gekozen te kunnen worden; in alle steden des lands, waar zich eenige belangstelling openbaarde, zouden kamers verrijzen; aan geen provincie zou eenigerlei voorregt boven de andere worden toegekend; de keus der leden van den Raad van Indie zou verblijven aan de Staten-Generaal; de prins van Oranje, hetzij Maurits of een ander, zou in dien Raad het voorzitterschap bekleeden. Doch gelijk dit alles zeer wel zich hooren liet, was niets daarvan voor verwezenlijking vatbaar; en ware *dit* de voorwaarde van hare oprigting geweest, de Oost-Indische Compagnie zou nimmer tot stand gekomen zijn.

Ook zij, de Oost-Indische, was eene republikeinsche instelling; doch republikeinsch in oligarchischen zin. Gelijk zij én een handelssligchaam én eene mogendheid vertegenwoordigde, waren hare bewindhebbers tegelijk kooplieden en stedelijke regenten, met die van Amsterdam aan het hoofd. Van daar eene heerschappij welke in zichzelf de kiem harer ontbinding droeg, doch met welke het niet mogelijk was geen rekening te houden. Het Nederland dier dagen stond en viel met de provincie Holland; de invloedrijkste leden van Hollands Staten waren stedelijke regenten; de aanzienlijkste regenten bewindhebbers der Compagnie. Al de raderen dezer mechaniek sloten in elkander; en wie den hefboom niet kende, welke haar in beweging brengen moest, behoefde daartoe geen pogingen aan te wenden.

De Oost-Indische Compagnie is, zoo niet eene zuiver amsterdamsche, dan toch eene provinciaal hollandsche schepping geweest; en het doet niet weinig onze bewondering stijgen dat een half dozijn hollandsche koopsteden middel hebben gevonden, op zoo verren afstand, in weerwil van schijnbaar onoverkomelijke hinderpalen, eene zoo uitgebreide heerschappij te vestigen. Ook zou dit ondernemen, hoe stout gedacht en met hoe vele schatten gevoed, stellig schipbreuk hebben geleden, had de Compagnie niet in Jan Pietersz Coen en de zijnen de stichtende geesten gevonden, wier ondernemende zin haar denkbeeld aanvaardden, wier plaatselijke kennis haar voorlichten, wier ijzeren wil elken tegenstand breken, wier standvastigheid, ondanks haarzelf menigmaal, haar tot volharding aansporen moest.

Het geslacht dier mannen is uitgestorven, evenals dat hunner tijdgenooten de groote schilders der hollandsche school. Voor den Nederlander van tegenwoordig blijven zij, ook in hun staat van afzondering, eene eigenaardige aantrekkelijkheid bezitten; en door niets vereert de nakomelingschap zichzelf zoo zeer als door hulde te bewijzen aan hunne gedachtenis.

1869.

Pieter Paulus Rubens.

(1577-1640.)

I

Rubens boeit niet-alleen als kunstenaar, maar ook, en evenzeer als mensch. De voorbeelden van zulk een treffend evenwigt als door zijn leven en karakter wordt aangeboden, zijn zeldzaam.

Hij stamde uit de deftige en welgestelde vlaamsche kruidenierswereld. Zijn vader was de eerste telg van het geslacht, die eene geleerde opvoeding ontving. Maar ofschoon de zoon van den antwerpschen advokaat, wiens grootouders pillen gedraaid of krenten en rozijnen hadden afgewogen, zich zijne afkomst nooit geschaamd, haar nooit verloochend heeft, hij gevoelde in den kring der gekroonde hoofden zich zeer op zijn gemak. Eene verdreven koningin van Frankrijk heeft te zijnent gelogeed en geld van hem geleend. Karel I en Filips IV hebben zich met hem onderhouden over een vredesverdrag tusschen Engeland en Spanje; Frederik Hendrik en de Staten-Generaal over het toetreden daartoe. Van den aartshertog en de aartshertogin die in zijne dagen over de Zuidelijke-Nederlanden regeerden, is hij gedurende eene reeks van jaren een vertrouwd raadsman geweest. De veldheer Spinola rekende hem onder zijne beste vrienden; de minister Olivarès behandelde hem als zijns gelijke; een onopgevoed belgisch edelman was de eenige die hem ooit zijne geboorte verweet.

Wanneer men de brieven leest die hij aan deze hooge personages, en reeds als jongeling aan den sekretaris van den hertog en de hertogin van Mantua rigtte, dan komt men in verzoeking hem een hoveling te noemen. Maar in de hoofdzaak was hij het tegenovergestelde. Pas zeventien jaren oud, page in een vorstelijk gezin, gaf hij de gemakken en verleidingen van een elegant en vrolijk leven er aan om eene onwederstaanbare roeping te volgen, en liet zijne moeder rust noch duur of zij moest hem vergunnen in de leer te gaan bij een schilder met slechte manieren en een ondragelijk humeur.

Zijn genie was de onstuimigheid zelf. Geen ander schilder heeft hem in hartstogtelijke stoutheid overtroffen. Doch deze bezetene der muzen leidde het gelijkmatig leven van een stil burger. Met uitzondering van een paar fransche kunst- en een half dozijn diplomatieke reizen, naar Engeland en Spanje, heeft hij, eenmaal uit Italie teruggekeerd naar zijne geboortestad, er meer dan dertig jaren met schilderen gesleten; haar 's zomers alleen verlatend voor zijne buitenplaats in de buurt, en eene enkele maal (om het verdriet over den dood zijner eerste vrouw te verzetten) voor een uitstapje naar Holland.

Hij was een welgemaakt man met een schoon gelaat, edel van houding, keurig gekleed, hoffelijk in den omgang, in de wieg gelegd om met zijn roem, zijn goud, en zijne gladde tong, het hoofd van honderd vrouwen op hol te brengen. Op tallooze schilderijen heeft hij aan het vrouwelijk schoon hulde gebragt; en bijna altijd zoo onbewimpeld, zoo zonder doeken of doekjes, in zulk een overvloed, dat hoog en laag gemeen zweren zou: Rubens is een zinlijk schepsel geweest. Nogtans zijn uit geen enkel tijdperk van zijn leven ongeoorloofde minnarijen bekend; en zoo goed als aan den eerbaarsten vlaamschen boer, schonken twee echtgenooten hem acht kinderen.

Zijne huishouding, ingerigt op den voet eener hofhouding, verslond schatten. Maar de gulle gastheer en prinselijke kunstminnaar was tegelijk zulk een goed financier, dat toen hij betrekkelijk onverwachts, en vóór zijn tijd, door den dood werd weggenomen, alleen de vendutie zijner verzameling schilderijen, marmers, ivoeren, en goud- of zilverwerken, eene som opbragt die in onze dagen gelijk zou staan met een millioen.

Man van den ezel, was hij een ware werkezel: van den ochtend tot den avond bezig, arbeidend (gelijk hij het noemde) voor zijn brood. Maar de kamergeleerde met het penseel was tegenlijk een geoefend ruiter, en had vier of vijf verrukkelijk schoone paarden op stal. De geschiedenis meldt niet of zijne echtvriendinnen, bij al het andere waarin zij als goede moeders en goede châtelaines uitmunten, ook de kunst van praten en breijen verstonden. Wat hem betreft, hij kon rijden en omzien. Onder het schilderen liet hij zich voorlezen;

en voor zijne teugellooze verbeelding, die met al de rijken der natuur ook een aantal wereldrijken, de geheele geschiedenis, en twee of meer godeleeren omvatte, zocht hij voedsel in de schijnbaar drooge kwartijnen van Seneca en Plutarchus.

Hij verstond zeven talen, en sprak of schreef er vier. Maar hij wist ook in alle vier, wanneer het pas gaf, te zwijgen; en niet slechts voor eene poos, maar levenslang. Aan polemiseren deed hij niet. ‘Onderscheid u’, was eene zijner lijfspreuken, ‘onderscheid u, en het wemelt van benijders; overtreft uzelf, en gij zult hen doen verstommen.’

Om in de litteratuur voorbeelden te vinden die de vrijpostigheid van zijn schildertrant evenaren, moet men aan Shakespeare, Molière, Byron, of Heine denken. Echter heeft hij met zijne eeuw nooit in onmin geleefd, noch zijne eeuw met hem. Het volk heeft hem onvermoeid modellen geleverd; de grooten hebben elkander de eer betwist, door hem te worden geportretteerd; door koningen en priesters is hij met bestellingen overladen.

Geen onbewolkter, geen zonniger bestaan dan het zijne; of het moest dat van Goethe wezen. Onafhankelijk als Michelangelo, populair als Rafael, veelzijdig als Da Vinci, voorspoedig als Titiaan, kaders als die van Tintoretto lustig invullend met kleuren als die van Veronese, heeft het zondagskind Rubens eene zestigjarige loopbaan mogen vervullen zoo genoegelijk en zoo schitterend, als op aarde aan slechts enkele uitverkorenen ten deel valt.

II

De buitengewone mate van zelfbeheersching, noodig om gedurende geheel zulk een leven, te midden van telkens onder

nieuwe vormen terugkerende verzoeken, geen enkele openbare gekheid te begaan (de onvoorzigtig uitgelokte brief van den hertog van Aerschot, toen hij reeds vijf- of zesenvijftig jaren telde, is eene uitzondering welke den regel bevestigt), laat zich alleen verklaren uit eene Rubens aangeboren, even buitengewone mate van wereldwijsheid of zedelijk virtuositeit. Men houdt zich niet levenslang zoo goed, ook of vooral niet wanneer men een genie is, indien de natuur niet krachtig medewerkt.

Toch mag niet uit het oog verloren worden dat Rubens veel te danken heeft gehad aan zijne opvoeding. Op één na de jongste van zeven kinderen, uit een ouderpaar dat beter dagen gekend had, bragt hij zijne tien eerste levensjaren in eene leerzame omgeving door. Men kent het dwaze figuur hetwelk zijn vader maakte. Wegens vrijzinnige aanvechtingen, die hem bij de Inquisitie in verdenking hadden gebragt, uit Antwerpen naar Keulen verhuisd, en daar als praktizijn met prinses Anna van Oranje in kennis gekomen, vond de oude heer Rubens het liberaal, zijne koekoekseijeren in het arendsnest van prins Willem te leggen. Weinig vorstelijke minnarijen, waarvan het geschiedboek de heugenis bewaarde, zijn zoo belagchelijk of zoo walgelijk geweest als deze: Rubens Senior, meer verleide dan verleider; de prinses onoogelijk, alleen verliefd van het manlijk schoon haars nog knappen pleitbezorgers; de prins woedend over eene zwangerschap waaraan hij zich bewust was vreemd te zijn; 's prinsen broeder er op uit den burgerlijken indringer te doen boeten voor den hoon, het huis Oranje-Nassau aangedaan. Heeft mevrouw Rubens bij die gelegenheid zich onvolprezen kloek gedragen, haar echtgenoot bevestigde bij voorbaat de juistheid der opmerking, twee eeuwen daarna door Van Alphen berijmd, dat jaren schreijens het gevolg kunnen zijn van één onbedachtzaam uur. Zijn verwijlen in den minzieken schoot van Anna van Saksen te laat verwenschend, wrong de tot inkeer gekomen huisvader zich te vergeefs in honderd bogten, ten einde aan den ijzeren greep der beleedigde prinses te ontkomen. Ter wille van vrouw en kinderen wierp hij achtereenvolgens zijne eigenliefde en zijne moderne beginselen over boord, werd weder goed spaansch en goed katholiek, vernederde zich wat hij kon: alles vruchteloos! Zelfs de dood van

prins Willem vermogt geen einde te maken aan zijne voortaan onvrijwillige ballingschap. Na nog twee of drie jaren zich verbijten, stierf hij in 1587 te Keulen.

Er is maar weinig verbeelding noodig om zich eene voorstelling te vormen van de stemming der eerst siegensche, daarna keulsche, altijd om zoo te zeggen vermaledijde omgeving, waarin de kleine Pieter Paulus opgroeide. Toen zoomin als later, durf ik volhouden, heeft zijne edeldenkende moeder hem de ware reden genoemd waarom het gezin eerst na 's vaders dood naar Antwerpen durfde terugkeeren. Doch er zijn huiselijke atmosferen die, zonder woorden of aanwijzingen, het werk van onthullingen, van gedenkschriften verrigten. Als met de moedermelk heeft Pieter Paulus de les ingezogen dat, tenzij een Vlaming in die dagen goed en bloed voor de gereformeerde religie veil had, de wijsheid hem gebod den koning van Spanje of zijne plaatsvervangers te eeren, en den God van het oude geloof te vreezen. Ook, dat al wordt een burger door de grooten nog zoo gevierd of aangehaald, hij van wege hunne gewoonte met de steenen te smijten, zich wachten moet met hen of met hunne vrouwen kersen te willen eten.

Met die dubbele ervaring, te midden van vele ingeslikte tranen door de schrandere moeder opgedaan, deed de zoon levenslang zijn voordeel. Daaruit verklaart zich binnen welke grenzen hij een hoveling was en bleef; of hoe deze Vlaming, wiens genie hem tot een vrijdenker stempelde, tot de orde der wereldlijke Jezuiten kon toetreden en, aan de zijde van Spinola, van Isabella, van Albert, zich onder de bestrijders der vrije gedachte scharen. Gij spaansch! gij roomsch! wil vol verbazing het protestantsch vooroordeel, en niet het protestantsche of noord-nederlandsche alleen, telkens hem toeroepen. Doch de oorsprong van het verschijnsel doet onze bevreemding wijken.

Wenscht men nog meer verklaringen? Let op 's kunstenaars veelvuldig allegoriseren, niet minder merkwaardig dan de zelfbeheersching van den mensch. De gewoonte mag bij Rubens de allegorie tweede natuur hebben doen worden, men neemt zulke gewoonten niet aan, of over, tenzij er eene reden voor bestaat. Houd u verzekerd dat er in het gemoed van dien buitengewonen man meer is omgegaan, dan zijne tijdgenooten gedacht of

bemerkt hebben. De effen wateren van zijn leven hebben diepe gronden gehad; en zoo vaak hij nederblikte in de kristallijnen wel, zag hij op den bodem het monster van den vaderlijken misstap en de vaderlijke nederlaag, zijne prooi liggen afwachten. Voor zeer veel van hetgeen hij op die wijze gevoelde, en dacht, en zich herinnerde, kon hij van de regtstreeksche uitdrukking geen gebruik maken; en daar niettemin al hetgeen op het hart lag, er af moest, greep hij naar de zijdelingsche en zinnebeeldige. Van daar bij hem de rijkste verscheidenheid van allegorische voorstellingen. Hij denkt en voelt ten slotte in emblemata, gelijk een wijsgeer het in mathematische of dialektische formules doet. Staat in zijn gemoed de zon aan den hemel, dan ademen de zinnebeelden, die zich op zijn doek vermenigvuldigen, louter bevalligheid. Stormt het daarbinnen, dan trekt zijn penseel, met aan woestheid grenzende vermetelheid, gigantische figuren om. Van Vloten's *Aesthetika* en *Nederlands Schilderkunst*, met de daar genoemde duitsche bronnen, aan te vullen uit Herman Riegel's *Beiträge zur Niederländischen Kunstgeschichte*, 1882. Na Thoré schreven in Frankrijk over Rubens, vooral Taine, Fromentin, en Alfred Michiels. In zijn 4den druk, verschenen in 1877, overtreft Michiels, door volledigheid en naauwkeurigheid, behalve waar hij over het noord-nederlandsch landschap spreekt, de anderen en zichzelf. Wat schoonheid en verhevenheid van uitdrukking aangaat, spant het achtste hoofdstuk der afdeling 'Belgique' in Fromentin's *Maîtres d'autrefois* de kroon. Belangrijke brieven van Rubens zijn uitgegeven door Charles Ruelens, te Brussel. Te Antwerpen wordt de uitgaaf van een *Codex Diplomaticus Rubeniensis* voorbereid.

III

Wanneer de vruchtbaarheid van een schilder afmetingen bekommt als die der produktiviteit van Rubens, dan neemt men, bij het aanduiden daarvan, geen ergernis aan schoolsche berekeningen. De cijfers zelf worden poëtisch, wanneer men leest dat, zoo de gezamenlijke schilderijen van den vlaamschen meester konden aaneenverbonden, en als eene strook van een meter breed op den grond uitgespreid worden, die reep drie uren gaans lang zou wezen.

Om met eigen oogen de ronde van Rubens' werk te doen moet men van Antwerpen naar Petersburg, van Weenen en

Dresden naar Madrid, van Munchen naar Londen en Brussel tijgen. In sommige dier muzeums worden zijne stukken bij dubbele dozijnen, in andere bij vijftigtallen, in twee (Antwerpen en Munchen) bij honderden geteld. Ik spreek echter alleen over de meer dan veertig (de teekeningen niet medegerekend) in den Louvre, die mij het best heugen, omdat ik ze het leest aanschouwde. Zij zijn noch van de grootste, noch van de stoutste; maar in de volledige reeks der allegorische voorstellingen uit het leven van Maria de Medici aan den eenen, in eene bloemlezing van fraaije kleinere werken aan den anderen kant, stellen zij althans sommige zijden van Rubens' talent uitnemend in het licht. Bovendien komt een half dozijn doeken van middelbaren omvang, en komen sommige meesterlijke teekeningen in aanmerking.

Uit Vasari weet men dat de kunstlievende gonfaloniere Piero Soderini twee wanden der groote zaal in het florentijnsch Palazzo Vecchio heeft willen doen versieren, den eenen door Da Vinci, den anderen door Michelangelo. Naar fragmenten van de cartons dier schilderwerken, welke alleen in de herinnering van kunsthistorici zijn blijven leven, heeft Rubens verkleinde teekeningen gemaakt, waarvan er zich twee in den Louvre bevinden: een verwoed gevecht van paarden en ruiters om een veldteeken, door Da Vinci (nooit werden de razernij en de waanzin van hatende menschen en gewonde dieren aangrijpender uitgedrukt); van Michelangelo een doop in den Jordaan. Die doop echter, en eenige vrouwebeelden op den achtergrond, zijn er door Rubens bijgemaakt. Van Michelangelo zijn alleen: de kousen en kleederen aanschietende of uittrekkende soldaten, regts van den toeschouwer. Als tegenhanger van Da Vinci's ruitergevecht, voorgevallen in een italiaanschen burgeroorlog, ontwierp Michelangelo eene soortgelijke episode, voorstellend italiaansche militairen die, terwijl zij bezig zijn zich te baden in eene rivier, door trompetgeschal opmerkzaam worden gemaakt op het naderen van den vijand. Rubens vond dit eene geschikte aanvulling van zijn nieuw-testamentisch tafereel.

Eene teekening als die laatste doet licht opgaan over de wijze van zamenstellen van den vlaamschen meester, en over sommige bronnen zijner bezieling. In het naaktschilderen is

Michelangelo blijkbaar het groote voorbeeld geweest, waarnaar hij zich rigtte. Maar zoowel in het overnemen als in het bijvoegen ging Rubens te werk met de meeste onafhankelijkheid. Het kon hem niet schelen of die herkulische soldaten-gestalten al dan niet beantwoordden aan het denkbeeld dat men zich onwillekeurig van de katechumenen van Johannes den Dooper vormt. Het waren de fraaigeteekende lichamen van menschen uit het volk, pas uit het water gestegen, in een warm land, aan de oevers eener rivier. Dit was hem genoeg. Wel geleken zij een weinig op romeinsche krijgsknechten, met ruggen als standbeelden; maar dit verhinderde hem niet, ze op één doek te brengen met den extatischen hebreuwschen Boetgezant, en met den tengeren Jezus van Nazereth, dien engelen van zijne kleederen ontdoen.

Van hetgeen Rubens onder historie-schilderen verstond, geeft een goed denkbeeld het fraaigekleurd doek in het Salon Carré, voorstellend de scythische koningin Thomyris, die volgens eene overlevering bij Herodotus (onvereenigbaar met het verhaal van Xenophon), uit verontwaardiging over het wreede oorlogvoeren van Cyrus, diens op het slagveld afgehouden hoofd in hare tegenwoordigheid laat dompelen in een bekken vol bloed, zeggende: 'Laaf u thans, o Cyrus, aan dat bloed waarnaar gij zoo gedorst hebt!'

Van hetgeen de geschiedenis omtrent de scythische Massageten meldt, over welke Thomyris heerschte, - dat zij een vrijheidlievend en strijdhaftig herdersvolk waren, zwerfend door de kustlanden der Kaspische zee, paardemelk drinkend, zich voedend met visch, en ook wel, volgens kwade tongen, met het menschelijk vleesch hunner eigen grijsaards, - daarvan is in de schilderij van Rubens niets te bespeuren. Zijne koningin Thomyris zou even goed eene Maagd Maria in het hofgewaad der 17de eeuw kunnen verbeelden, omgeven van Hemelsche staatsjufferen. Eene koningin der oudheid is voor Rubens slechts een voorwendsel om schoone vrouwen te schilderen, vorstelijk getooid. Overvloed van goud en juweelen schittert er op feestkleederen van fluweel en satijn. De architectuur van het paleis is de italiaansche van den renaissance-tijd. Het akelige is zooveel mogelijk getemperd. In de geheele voorstelling heerscht rust. De koningin gelijkt in niets op eene nomadische Nemesis.

Aan den voet van haar troon, een weinig naar achteren, vertoont zich een grijsaard, wiens overheerlijk geschilderde kop, uit het midden van het doek, naar den afgehouwene van Cyrus gewend is.

Diogenes met eene landtaarn naar een mensch zoekend, in de Grande Galerie, bewijst op nieuw hoe bij Rubens de natuurlijke atmosfeer der verbeelding het daglicht was. Andere schilders hebben van dit onderwerp een kaarslicht gemaakt; en men weet dat Honthorst die, zijn italiaanschen bijnaam getrouw, het dus behandelde, deswege door Rubens geprezen is. Echter volgde Rubens dat voorbeeld niet. Ook duidde hij het satirieke der daad van den griekschen wijsgeer maar even aan. Er is alleen gestreefd naar het voorstellen van sommige houdingen van het menschelijk ligchaam. De historische anekdote treedt op den achtergrond. Teekening en kleur zijn hoofdzaak geworden.

Naast dezen Diogenes hangt eene aanbidding van het kind Jezus door de *Wijzen uit het Oosten*. Met geringe afwijking is dit onderwerp meermalen door Rubens behandeld; en in alle exemplaren vindt men den eigenaardigen trek terug, dat de onvermijdelijke Negerkoning er min of meer onbescheiden blikken op den hagelblanken hals der Maagd Maria werpt. Van die breede soort is doorgaans bij Rubens het realisme. Hij idealiseert; maar bij voorkeur met behoud van de eene of andere voorname bijzonderheid die aan de aarde herinnert, of naar de aarde terugvoert, zooals bij die ontmoeting van twee rassen, het bruine en het blanke.

Buitengewoon fraai is, aan dezelfde zijde der galerij, een eind verder, eene *Kruisiging*. Dit geheele doek is weder als overgoten met licht en kleuren. De apostel Johannes, overeind naast het kruis, is in een vuurrooden mantel gewikkeld. Om de leden der aan den voet geknielde Magdalena, met haren zoo blond als rijpend graan, golft een goudgeel satijnen kleed. Het is en blijft de afbeelding van een treurspel; maar er is niets gedaan om het aandoenlijke van den toestand te verhoogen of te versterken. Meermalen heeft Rubens het verschrikkelijke op verschrikkelijke wijze voorgesteld (de marteldood van den H. Lieven; de bethlehemsche kindermoord); maar over het pathetische

werpt hij in den regel een sluijer. Zijne geroerde mannen en schreiende vrouwen hebben gezonde lichamen; en voor de schamele kleederdragt des volks, die bij hun stand zou passen, werpt hij hun koninklijke gewaden om.

Twee andere doeken gelijken cartons voor een tapijt of een behangsel, meer dan schilderijen. Het zijn nogmaals twee godsdienstige onderwerpen, christelijk gedacht en heidensch behandeld. De Engel, welke den profeet Elia voedsel komt aanbieden in de woestijn, doet denken aan een fors gebouwen Mercurius; die triomfwagen, waarop de maagd van het Katholiek Geloof haar intogt houdt, aan de zegekar van een romeinsch Imperator, in plaats van overwonnen koningen, de overwonnen wijsbegeerte en het overwonnen bijgeloof achter zich aanvoerend. De christelijke mystiek slaat bij het aanschouwen dezer allegorie de handen van verbazing ineen. Maar veel mystiek moet men bij Rubens niet zoeken. Evenals Michelangelo, vatte hij de godsdienst bij voorkeur als eene zegepraal op. Niet dat de innigheid bij hem altijd ontbreekt, maar het heroieke staat op den voorgrond.

Niets, zoo men wil, is inniger dan de gekleurde teekening, waar hij een krans uit den hemel nederzwierende kinderlijke engelen de Maagd Maria laat inhalen, die met het Christuskind in den arm op een triomfwagen (weder een triomfwagen!) staat. De kar wordt voortgetrokken door twee schoone leeuwen. Te paard op een daarvan zit een kleine engel, bevallig als een antieke kleine Bacchus of kleine Amor. Bij wijze van karwats voert hij een schicht. De gelaatsuitdrukking waarmede deze christelijke Cupido, achterover leunend, en met de gewapende hand op den rug van den leeuw, om- en opziet naar het hemelsch broêrtje aan de borst der Moedermaagd, is de tederheid zelf.

Eene andere teekening in kleuren evenwel, bijna vlak daarnevens, wekt aanstonds geheel andere gewaarwordingen. Louter wreedheid ademen de trekken, en vlamt uit de oogen, van dien razenden Mars. Bloed druipt er van den dolk waarmede hij die uitgeschudde vrouw vermoordde. Haar tot wanhoop gedreven echtgenoot zwaait in zijne radeloosheid een uit den brand der armoedige woning gegrepen stuk hout. Haar kind

ontkruipt op den buik de blikken van den woedenden god. Laat af van het slagten van weerloozen! schijnt eene als godin des vredes uit de donkere wolken gedaalde Minerva hem toeteroepen, die met den linkerarm haar schild tegen zijne borst drukt, terwijl een sikkel in hare regter aan de vreedzame werktuigen herinnert in welke het betaamt de zwaarden om te smeden.

Men ziet uit deze voorstelling hoe warm Rubens voor het volk, voor de plattelandbewoners gevoelde, slagtoffers van den altijd wreedden oorlog, in zijne dagen nog wreeder dan in de onze. Er bestaan van hem groote schilderijen in olieverf, waarop hij dezelfde gedachte in beeld gebragt heeft. Hare edelmoedigheid wordt door niemand betwist. Nogtans kan men duidelijk bespeuren dat, al achtte de kunstenaar den oorlog een kwaad, en al leed zijn hart met de lijdenden, zijn verstand de noodzakelijkheid van den gruwel toestemde, gelijk zijne verbeelding er de verheven schoonheid van waardeerde.

Onder de portretten van Rubens' hand in den Louvre, allen merkwaardig, hetzij door het zinrijke der uitdrukking of den rijkdom van het kostuum, is er geen zoo schoon als dat schetsachtige van zijne eigen tweede vrouw, met de twee oudste kinderen uit het tweede huwelijk. Elke formule, waarin men de verschillende zijden van zijn talent zou willen zamenvatten, blijkt bij het aanschouwen van dit kleine doek onvolledig of foutief. De kolorist heeft hier zijne kleuren verzaakt, de allegorist zijne symbolen, de spierschilder zijne anatomie, de dekorateur zijne draperien, de kolos zijne reusachtige afmetingen. Niettemin zou elke elegante jonge moeder er de helft van haar fortuin voor overhebben, zóó te worden uitgeschilderd, in dat eenvoudig gewaad, die bevallige houding, en met dien gepluimden hoed.

Eene aangename tegenstelling met de *Vlaamsche Kermis*, waar een geheel dorp, vol zoeten biers, zich overgeeft aan de plumpe uitgelatenheid die deze drank den boerejongens en meiden naar het hoofd doet stijgen en hun de beenen losmaakt; eene weldadige tegenstelling daarmede vormt de *Avondstond*: óók een landelijk tafereel, maar even rustig en ingetogen als het andere dartel en brooddronken is. In de lucht, regts, de overblijfselen

van een regenboog. Onder een boom, links, een zittende en zingende herder, met eene fluit in de opgeheven handen. In het midden eene kudde schapen; en daarvóór een zedig boerinetje, rustend in het gras, en met haar arm vertrouwelijk leunend op den schouder van den even zedig nevens haar uitgestrekten bruidegom. Men kan honderd schilderijen van Rubens hebben gezien; kan zich verbeelden hem tamelijk goed te kennen; kan in den waan verkeeren, niet ligt door hem verrast te zullen worden. Maar op iets zoo aanvalligs als deze idylle is niemand voorbereid. Bij dezelfde nieuwheid is het dezelfde beking als wanneer men, Rembrandt alleen kennend uit zijne groepen en portretten, voor het eerst een zijner landschappen aanschouwt.

Rembrandtiek, overigens, is Rubens maar zelden; en dan nog eer wanneer hij teekent, dan wanneer hij schildert. Over die straksgenoemde Minerva, haar beukelaar drukkend tegen de borst van Mars, ligt een aan Rembrandt herinnerend waas. Van een der kleine schilderijen in den Louvre: de *Vlugt naar Egypte*, kan hetzelfde gezegd worden. De herinnering is echter louter toevallig. Niets wettigt de onderstelling dat Rubens ooit werk van Rembrandt onder de oogen heeft gehad; en zoo hij bij het ontwerpen dier fantastisch verlichte groep iemand gevolgd is, dan zijn vier jaren ouderen kunstbroeder Elsheimer, wiens stuk, nog te Parijs voorhanden, hij te Rome kan gezien hebben. Groot echter is, in het voordeel van Rubens, het verschil tusschen beider uitvoering. In Elsheimer's egyptische vlugt begroet men een merkwaardig talent; in die van Rubens verbreekt het grootere genie de kluisters van het mindere, en bewondert men nogmaals eene veelzijdigheid zonder wedergade.

Om den voorrang met die *Vlugt naar Egypte* dingt de *Vlugt uit Sodom*. Onder de kleinere stukken van Rubens ken ik er geen, hetwelk in doorsnede zulk eene juiste voorstelling van zijne kunst geeft als dit laatste. Het is geen donker woud, aan de eene zijde door de in den waterplas zich weerspiegelende maan, aan de andere door den rossen gloed van een wachtvuur omschenen. Hier valt, onder zwaar geboomte, geen mystische glans op aangezigten of gewaden. Nergens schaduwen; zelfs

niet waar de rook der brandende stad naar den hemel stijgt. Het saffraankleurig gewaad van den aartsvader Loth heeft een voorkomen van welgesteldheid. De twee engelen, die den grijsaard wegvoeren, behoeven bijna geen druk op hem uit te oefenen. Hij gaat dadelijk mede. Zijne vrouw ziet om: zoo wil het de overlevering. Maar er zal nog veel moeten gebeuren eer zij in een zoutpilaar verandert. De eene dochter leidt een ezel bij den teugel, en draagt aan den arm eene hengselmand met parelsnoeren en goudwerken. De andere, die den trein sluit, ondersteunt met de hand een op haar hoofd geplaatsten korf, waarin mondbehoefden en vruchten. Niets dan zonlicht, niets dan fraaije kleuren en edele gestalten. Eene gegoede grieksche of romeinsche familie, een dag op het land gaande doorbrengen en met de koude keuken naar buiten trekkend, kan er naauwlijks rustiger of tevredener hebben uitgezien. Vooral die ééne dochter, met den welvoorzien korf op het hoofd, is eene beeldschoone jonge vrouw; eene voortschrijdende karyatide. Het oud-testamentisch gruweltooneel, in Genesis beschreven, is eene bladzijde geworden uit een klassiek herdersdicht, opgevat gelijk men in Italie, toen Rubens daar de groote meesters ging bestuderen, het klassieke verstond.

IV

En nu ten slotte de Maria Medici-galerij! Alles toch wat de Louvre van Rubens bezit, het schoonste niet uitgezonderd, komt vergelijkenderwijs in de schaduw bij die meer dan twintig groote doeken, wier gebreken zelf (of wat de schare zoo noemt) onze bewondering voor den meester nog doen toenemen.

Maria Medici was geen koningin van den eersten rang. Door hare eigen schuld hadden zich aan haar horizon te veel donkere wolken zaamgepakt, dan dat er aan te denken viel onder hare oogen, en ter decoratie van een door haarzelf gebouwd paleis, eene voorstelling te geven van hare ware geschiedenis. De ballingschap en het zwerven in den vreemde hebben over hare laatste tien levensjaren een dichterlijken gloed geworpen, welke voor Rubens, toen hij door haar naar Parijs ontboden werd om het pas voltooide Luxembourg met

tafereelen uit hare regering te versieren, nog niet bestond. Van eene zuiver historische beelden-galerij, ontleend aan het leven der vorstin, had hij niets anders kunnen maken dan hoogstens eene reeks regentstukken, met dames. Er hebben gebiedende redenen bestaan waarom Rubens de lotgevallen der koningin in dat mythologisch pak gestoken heeft, hetwelk bij den eersten aanblik ons thans verbaast, en aan die hoogere noodzakelijkheid is het toe te schrijven dat zijne sedert naar den Louvre overgebragte Maria Medici-allegorien, - welke schade daaraan overigens mag zijn toegebragt door schoonmaken of herstellen, - steeds onwederstaanbaar boeijen zullen.

Betaamt het zelfs wel, van een mythologisch pak te spreken, alsof het eene maskerade gold? Tweehonderd jaren vroeger, in de dagen der Van Eycken, hadden Oud- en Nieuw-Testament de stof der inkleeding moeten leveren. Misschien zou, tweehonderd jaren later, een schilder van dezelfde kracht als Rubens zijne zinnebeelden aan de indische of de germaansche, niet aan de grieksch-romeinsche godewereld ontleend, en onzen smaak daardoor meer regtstreeks gestreeld hebben. Doch zulke mode-standaards bepalen de waarde van een kunstwerk niet. Rubens handelde edel, toen hij de bijbelsche allegorie blijkbaar met opzet vermeed; ofschoon hij, naar het voorbeeld der middeleeuwsch-vlaamsche school, het in zijne keus had zich van haar te bedienen. Wees overtuigd dat hij met zijne mythologie eene zijdelingsche teregtwijzing bedoeld heeft. Niet de mode beheerschte hem, maar hij de mode, toen hij de koningin met al de bloemen van het heidendom bestrooide. Binnen de grenzen zijner bevoegdheid gaf hij haar op die wijze bedektelijk te verstaan dat voor een leven, zoo wereldsch als het hare, in het christelijk pantheon geen plaats was. En een bewijs dat zij, zooal geen heilige, dan toch in voldoende mate groote dame was om niet met burgerlijke kwalijknemendheid de kiesche les euvel te duiden, is dat zij in de dagen harer vernedering, Frankrijk ontvlugtend, bij Rubens is komen aankloppen.

Kortom, men heeft in zijne verhouding tot de nog niet in ballingschap gezonden, de nog in den vollen glans harer schijn-grootheid badende Maria Medici, zich Rubens voor te stellen

als een *Poet Laureate* met het penseel, geroepen op zijne wijze de lotgevallen eener andere en minder onbesproken koningin Victoria te bezingen. Wie uit dat oogpunt de twintig of twee en twintig doeken vol levensgrooten beelden beschouwt, staat verstomd over zooveel mensche- en wereldkennis, bij zooveel verschoonende edelmoedigheid, zooveel stoutheid van verbeelding, als door deze geschilderde Odyssea ten toon gespreid wordt. Welligt vindt men in geen ander werk van Rubens, in dezelfde mate, den geheelen Rubens terug. Den ridderlijk humanen man, volleerd in de moeilijke school des levens; nog niet aangestoken door de antipathie welke onze eeuw voor gekroonde hoofden koestert; met onderscheiding eene koningin bejegenend; en, terwijl hij tegenover haar zijne onafhankelijkheid handhaaft, nogtans in haar zoowel het kind en het jonge meisje, als de vrouw, de moeder, en de weduwe eerend. Dan, den scheppenden dichterlijken geest, die het geheele leven dier vrouw, van de wieg tot aan en over het graf, op zijne krachtige vleugelen neemt, en uit de sfeer der alledaagsheid het in die der idealen overzet, gelijk de middeneeuwsche komponisten kerkzangen van straatdeunen maakten. Eindelijk, den onvolprezen teekenaar en kolorist, die hetzij hij Juno zich op den schouder van Jupiter laat vleijen, en ten behoeve der nog ongebooren Maria hem om een goed woord aan de Parken laat vragen; hetzij hij het kind door Minerva onderwijs doet geven, en door de Gratien met goede gaven overstelpen; hetzij hij de Maagd van Frankrijk, afgevaardigd ter ontvangst van Hendrik's bruid, een homerischen helm op het hoofd zet en met virgiliaanschen zwier haar een blaauwfluweelen mantel met gouden lelien om de schouders slaat; hetzij hij, met eene oneindige verscheidenheid van standen en draperien, goden en menschen elkanders wegen laat kruisen: door Mercurias boodschappen laat brengen aan kardinalen, door den Apollo van het Belvedere de vijanden der koningin op de vlugt laat drijven, door Saturnus de waarheid van Maria's regering aan het licht laat brengen, - zichzelf nooit ongelijk wordt.

Nog bestaat het uit Antwerpen gedagteekend briefje waarin Rubens, bezig met het voltoojen der Medici-galerij, tegen zijne aanstaande komst te Parijs een vriend verzoekt, intijds drie

schoone jonge meisjes te waarschuwen, wier bekoorlijke gelaatstrekken en golvende zwarte haren (twee van de drie waren Italiaanschen) hij voor het doek, waarop drie Sirenen het vaartuig van Maria de Medici aan den franschen wal bevestigen, als model gebruiken wilde. De Sirenen zijn er, zilverblank van lijf in het doorschijnend water plassend; maar voor de donkere haren kwamen lichtblonde in de plaats.

Onbeduidend in zichzelf, is dit niettemin eene karakteristieke bijzonderheid. Altijd en in alles is het vlaamsche blond bij Rubens boven het italiaansche donker gegaan. Wie hem den Michelangelo van het Noorden noemt, geeft eene getrouwe beschrijving van zijn talent; en van dat talent is de Medici-galerij in den Louvre misschien de veelzijdigste, de volledigste uitdrukking.

1877.

Rembrand.

(1607-1669)

I

Voor hen die gewoon zijn met een onwillekeurigen en regtmatigen eerbied op te zien naar de beroemde nederlandsche schrijvers en dichters der 17de eeuw, is de eenige en thans zoo gevierde Rembrand een steen des aanstoets, een sta in den weg. Hoe vervult het hen beurtelings met ergernis en leedgevoel dat een man als Huygens slechts door zijn ambt en toevallig met Rembrand in betrekking gekomen, een man als Hooft naar hem of zijne werken nooit omgezien, een man als Vondel hem gekend, maar miskend, en hij dien grooten lichttoovenaar bij een nachtuil vergeleken heeft!

Doch het feit ligt er toe. De Muiderschool, anders in vele opzigten de meerdere der Dordtsche, heeft deze ten aanzien van Rembrand niets te verwijten, en Hooft moet verdragen dat wij hier hem op één lijn met Westerbaen, Vondel dat wij hem niet hooger dan Cats stellen. Al zou men het nog zoo gaarne anders wenschen, de zedige Jeremias de Decker was onder de litteratoren de eenige die, gedurende de veertig jaren van Rembrand's werkzaamheid te Amsterdam, tijd vond zich bij hem aan te sluiten, in zijne vriendschap roemen durfde,

een open oog voor zijne ongeëvenaarde kunst bezat, en het eerst het waagde in één adem over Michelangelo, Rafael, en Rembrand van Rijn te spreken.

Laat er ons rond voor uitkomen: de stompzinnigheid van welke sommigen onder Rembrand's tijd- en landgenooten te zijnen aanzien blijk gaven, is niet een op zichzelf staand verschijnsel, maar eene openbaring der nederlandsche nationaliteit. Wij, die gewoon zijn Rembrand met de grootste dichters en schilders van den nieuweren tijd te vergelijken; hooger dan al zijne andere gaven het universele van zijn genie te stellen; hem te beschouwen als een dier zeldzame en uitverkoren schepselen, onder wier beeldtenis men schrijft: *Hij was niet voor één, maar voor alle volken*, - wij zouden het slechts natuurlijk gevonden hebben, zoo ook de uitnemendsten onder onze vaders bovenal dit algemeene, dit aan geen tijd of plaats gebondene, dit aan de enge grenzen der nationaliteit ontwassene, in hem hadden gewaardeerd en liefgehad. Zeer zou het in onze oogen hun tot eer hebben verstrekt, zich te verblijden in het bezit van een landsman die tevens een kosmopoliet naar den geest, en wel Nederlander van geboorte en maagschap en woonplaats, maar te gelijk, door de bijzondere soort van zijn genie, een burger van alle andere Staten was.

Doch die soort van ingenomenheid is het nederlandsche volk te geener tijd eigen geweest. Al smart het ons, ter wille van voorvaderlijke deugd en voor vaderlijken roem, dat Rembrand bij zijn leven een vreemdeling te midden der zijnen en eene soort van paria moest blijven, wij zijn genoodzaakt te erkennen dat zijne afkomst en zijne omgeving dit medebragten.

Was hij welligt een man van losse zeden, een doorbrenger, met wien men in goed gezelschap niet openlijk voor den dag kon komen? Had zijne burgerlijke opvoeding hem ongeschikt gemaakt voor den kring der meer beschaafden? Of zoo niet, was hij een dier ongezellige schepselen welke, door hunne eigen stuurschheid, vriendschap en toespraak op een afstand houden? Niets van dit alles. Uit zijne korrespondentie met Huygens over de schilderijen welke prins Frederik Hendrik van hem kocht, spreekt de man van de wereld, die, hoewel geen meester met de pen als met het penseel, echter zeer goed

wist hoe men een compliment aan een beschermer inkleedt, of de luimen van een vorst ontziet.

Gehuwd met eene jonge en schoone vrouw van deftigen frieschen huize, die hij vereerde en wier beeldnissen hij dichterlijk uitmonsterde, moet in zijn huis een goede toon geheerscht hebben. Bovendien geleek zijne woning een klein kunst-muzeum, waar fraaije meubelen, kostbare uitheemsche wapenen en uitheemsche kleederdragten, rariteiten van allerlei soort, elkander verdrongen. Even goed als de burgemeester Six, - zeldzame en loffelijke uitzondering op de amsterdamsche bothed dier dagen, - het met zijne waardigheid bestaanbaar achtte in die woning te vertoeven, had ook Hooft dit kunnen doen; en noch Hooft's betrekking als Drost van Muiden, noch het sekretaris-ambt van Huygens bij den Prins, hadden hunnerzijds een hinderpaal voor den omgang met Rembrand behoeven te zijn. Over Vondel spreek ik niet, in wiens maatschappelijk bestaan geenerlei kieskeurigheid van dien aard voegde.

Wel verre dat Rembrand een slempers zou zijn geweest, toonde hij zich gedurende de acht jaren van zijn huwelijk met Saskia de ingetogenheid zelf; en wie hem gedurende zijn weduwnaarsstaat op eene zwakheid betrapten wil, moet met den blik van een groot-inquisiteur de amsterdamsche kerk- en zonderegisters dier dagen doorsnuffelen.

Slechts twee voorname fouten waren hem eigen. Gelijk andere beroemde kunstenaars aan het spel of den wijn verslaafd zijn geweest, zoo was Rembrand een buitensporig en hartstogtelijk verzamelaar. Niet slechts met het scherpziend oog, ook met de geestdrift van een kenner, liep hij de amsterdamsche boedelhuizen af, besteedde hooge prijzen, en kon geen weerstand bieden aan den lust tot gestadig koopen. Financieel gesproken is die koopziekte zijn verderf geweest; de afgrond, waarin de opbrengst zijner etsen en schilderijen zoowel, als de kollegegelden zijner discipelen verdwenen. Zij werd eerst gestuit in hare vaart toen hij het moest aanzien dat ook voor zijne eigene woning de tent van den desolaten-boedelmeester opgeslagen, zijn huis leêggedragen, en zijne kostbare verzameling voor spotprijzen onder den hamer gebragt werd.

Een ander gebrek was het gestadig bezig zijn met zich zelf, waarvan de vele afbeeldingen van zijn eigen persoon getuigen. De heer Vosmaer doet ergens opmerken dat dezelfde veelzijdig ontwikkelde kunstenaar, wiens penseel voor niets stond en die hetzij hij genresstukken of portretten, bijbelsche of wereldsche tafereelen, dieren of landschappen etste, teekende, of op het doek bragt, in alles den hoogsten trap bereikte, bezweken is voor het voorstellen van den glimlach op het menschelijk gelaat, en vruchteloos beproefd heeft, zelfs als het zijne eigen Saskia gold, gulle vrolijkheid uit te drukken Rembrandt Harmens van Rijn. *Ses précurseurs et ses années d'apprentissage*, par C. Vosmaer. La Haye, Martinus Nijhoff, 1863.

Rembrandt Harmens van Rijn. *Sa vie et ses oeuvres*. La Haye, Martinus Nijhoff, 1868.

In 1877 is van deze twee geschriften één zaamgesmolten herdruk verschenen, bij Nijhoff te 's Gravenhage en Renouard te Parijs..

Dit onvermogen schijnt te hebben zamengehangen met Rembrand's ingetrokken en tot zelfbespiegeling overhellenden aard. Meer dan één zijner broeders uit de hollandsche school is hij schepper geweest, heeft hij uit eigen brein eene eigen wereld te voorschijn geroepen; en wie, om slechts dit ééne te noemen, op de verbazende oorspronkelijkheid let waarvan zijne opvatting der bijbelsche geschiedenissen getuigt, - zoodat hij gezegd kan worden, in onderscheiding van de duitsche en de italiaansche school, geheel alleen eene eigen heilige kunst in het leven te hebben geroepen, - zal het niet vreemd, achten dat de man, die zoo oneindig veel uit zichzelf putten moest en dagelijks putte, zijne eigen beeldtenis als een levenden broddellap beschouwde, waarop hij in verschillende jaren, en bij elke wijziging in zijn talent of zijne manier, proef op proeve nam. Is het niet een alles afdoend bewijs van zijn genie dat diezelfde portretten, welke de afgunst op rekening zijner ijdelheid zou willen stellen, in den loop destijds even zoo vele onderpanden van zijn roem geworden zijn, en de vermaardste muzeums der wereld het als een voorregt beschouwen te kunnen wijzen op een konterfeitsel van Rembrand door hem zelf?

Er is sedert eenigen tijd te Amsterdam ernstig spraak van,

eene betere plaats voor Rembrand's standbeeld te kiezen. Zal bij die gelegenheid het nagebootst houten voetstuk door een arduinen vervangen worden? Dit zou een goed teeken, en de gedachtenis van den man waardig zijn, wiens roem te edel schijnt om door geschilderd ijzer wél te kunnen gedragen worden. In elk geval, luiden de berigten, zal men het beeld uit den hoek, waarin het thans weggeschoven staat, naar een middelpunt brengen, en te zijner eer de ontruimde Botermarkt in Rembrandsplein herdoopen. Aan dit laatste voornemen is gevolg gegeven.

II

Weldra zal het vijf jaren geleden zijn dat de heer Vosmaer het merkwaardig boek voltooide, zoo even in het voorbijgaan genoemd, en op een ander voetstuk, - Rembrand's voorloopers en Rembrand's leerjaren, - zijn beeld van Rembrand's leven en werken plaatste. Doch hoewel sedert in het buitenland en in beperkten vaderlandschen kring aan dat geschrift eene vereerende opmerkzaamheid ten deel viel, het is geen overbodig werk nogmaals de aandacht te vestigen op het van zooveel studie getuigend werk, welks herlezing mij opwekte tot het schrijven dezer vlugtige schets.

Het moet voor den heer Vosmaer, die een warm patriot is en meermalen getoond heeft met zijne moedertaal op een goeden voet te staan, eene ware kwelling des geestes geweest zijn, tot twee malen toe zich van het fransch te bedienen als voertuig zijner gedachten. En wat erger is, het boek draagt daarvan slechts te zeer de sporen. In plaats van, naar Rembrand's voorbeeld, met eigen rijkdom van denkbeelden en vormen te mogen woekeren, heeft de schrijver, aan de onverbiddelijke eischen des boekhandels zich onderwerpend, hoogstens een paar honderd zegswijzen tot zijne dienst gehad, en met die gebrekkige hulpmiddelen, waaronder een aantal geijkte uitheemsche kunsttermen, zich door zijn onderwerp moeten heenslaan. Was dit pijnlijk voor den auteur, het is vermoeyend voor den lezer; en eer Rembrand's biograaf te onzent achten mag, van

den vrijwilligen arbeid zijner piëteit zich naar behooren gekweten te hebben, moet hij, die de feiten slechts voor het grijpen en naar zijne woorden niet te zoeken heeft, zijn nationaal gedenkboek herkleeden in een nationaal gewaad.

Doch al blijft er uit dit oogpunt nog een zoenoffer te brengen aan Rembrand's schim, onzen landgenoot komt de eer toe, ten behoeve der geheele beschaafde wereld, de bouwstoffen te hebben bijeenverzameld voor eene studie wier aanneming bij uitnemendheid geschikt is den nederlandschen kunstsmaak te helpen vormen, en bovenal, onze nationale fierheid aan hare ware grondslagen te herinneren.

Geen Nederlander is het, maar een Duitscher, William Unger, die nevens Vosmaer in den laatsten tijd krachtig heeft medegewerkt tot verspreiding van Rembrand's roem en dien der oud-hollandsche schilderschool in het algemeen. Ofschoon er onder de veertig etsen zijner Kasseler en de achttien zijner Brunswijker Galerij Die Galerie zu Braunschweig in ihren Meisterwerken. Leipzig 1870. Die Galerie zu Cassel in ihren Meisterwerken. Leipzig 1872. geen enkele gevonden wordt welke achteloos behandeld is; ofschoon allen op den toeschouwer een blijvenden indruk maken, - het talent des graveurs schijnt, zoo vaak hij met een der oude hollandsche meesters te worstelen heeft, zich nog telkens uit te zetten. Zijne brunswijksche etsen hebben niet meer dan een of twee jaren vóór de kasselsche het licht gezien. Toch is het alsof hij in dien tusschentijd nog vorderingen heeft gemaakt, zijne vaardigheid nog grooter geworden is, en men voortaan niet meer kopijen naar schilderstukken aanschouwt, maar teekeningen der schilders zelf.

Over het algemeen is de hollandsche schilderschool der 17de eeuw in de laatste jaren zeer in aanzien gekomen. Aan Thoré (W. Bürger) en aan zijn welsprekend voorgaan in *les Musées de la Hollande*, heeft men het groote werk van Vosmaer over Rembrand en de twee kleinere monografien van den te vroeg gestorven Van Westreene over Jan Steen en over Paulus Potter te danken. De Duitschers bleven bij de Franschen niet ten achter. Wie den tekst leest, door verschillende duitse

geleerden bij Unger's etsen geschreven, staat als naar gewoonte verbaasd over de volledigheid en naauwkeurigheid hunner kennis aangaande onze schilders van den goeden ouden tijd. De legenden van Houbraken zijn onder hunne handen geschiedenis geworden, en met afwijking van den gewonen regel straalt de lichtkrans, welke anders meestal de slapen der fabel siert, thans om den achtbaren schedel der historie. Zij en Thoré hebben voor Hollands kunstroem meer gedaan, dan de Hollanders zelf.

Er is voor ons iets beschamends in de fierheid waarmede de Duitschers onderling zich op het bezit van dit of dat hollandsch doek verheffen, en daarin roemen. Nu eens spannen Brunswijkers en Hessen zamen tegen de Saksers en roepen uit: Wat gij Dresdenaren ook zeggen moogt, wie oude hollandsche kunst wil zien, moet naar Kassel, naar Brunswijk komen. Dan weder loopen hunne wegen uiteen en beweren zij, elk voor zich, dat hunne verzameling fraaijer is dan de andere. Worden bij u twee Potter's gevonden? Het zij zoo; maar mag men vragen of gij een Fabritius, een Van der Meer, een zes voet breeden Jan Steen bezit? Gij hebt van Frans Hals den edelman in het zwart fluweel; maar hebt gij ook van hem den poorter met den flaphoed, hebt gij die twee geestige, trouwhartig musicerende knapen? Van Rembrand vindt men bij u den studerende jongeling, de moeder met de drie kinderen, de graflegging, de ontmoeting met Maria in den hof; maar vergeet gij dat bij ons, en bij ons alleen, de stervende Jakob te zien is, en het portret van Saskia, en Coppenol, en de rabbi met den gouden keten, en dat onvergelykelyk huisgezin van den houthakker? Vergeet gij, gelukkige bezitters van Rembrand's landschap bij onweder, dat wij ons én op een zomer én op een wintergezig van hem verhoovaardigen mogen?... Zoo spreekt men in Duitschland over de werken derzelfde schilders wier doeken in het haagsche Maurits-, in het amsterdamsch Trippenhuys, door valsch of karig licht beschenen, in den loop van een geheel jaar minder bezigtigers trekken, dan een paarde- of een wassenbeeldespel in één kermisweek doet. Van het nieuwe Rijks-muzeum was toen nog geen spraak.

Er is geen twijfel aan, of de prenten van William Unger

zullen er toe bijdragen, in Nederland zelf de ingenomenheid met de voorvaderlijke schilderschool meer algemeen te maken Reeds zijn bij den leidschen uitgever Sijthoff verschenen: Etsen naar Frans Hals, door Prof. William Unger, met eene verhandeling over den Schilder door Mr. C. Vosmaer.. Bij iets zeer eigenaardigs hebben zij iets zoo populairs, dat men er door getroffen wordt, ook al hoorde men nooit het onderscheid tusschen eene ets en eene gravure uitleggen. Deze teekenaar beeldt niet slechts met de meeste getrouwheid alles af wat de schilderij, welke hij bezig is te bewerken, te aanschouwen geeft, maar houdt reeds dadelijk met eene vaste hand de verschillende scholen uit elkander. Uit het bijschrift verneemt gij dat gindsche *Adam en Eva* een venetiaansch meester het aanzijn danken; maar al stond die bijzonderheid er niet nevens, gij zoudt er niet aan denken het stuk op rekening van Rubens of Van Dyck te stellen. Die *Stervenden Cleopatra*, dit weten we allen, wordt aan Titiaan toegeschreven; maar, al wisten wij het niet, of al was zij van een ander Italiaan, niemand onzer zou haar voor een werk van Rembrand houden. Een pianist kan niet op sprekender wijze doen uitkomen of hij een stuk van Bach dan van Mendelssohn voordraagt; een tooneelspeler niet beurtelings getrouwer een karakter uit Shakespeare of een karakter uit Sheridan, een uit Molière of een uit Sedaine voorstellen, dan deze graveur het de typen der schilderscholen doet welke in het Zuiden en in het Noorden elkander opgevolgd zijn, of de eene met de andere gewedijverd hebben. Ook in den boezem derzelfde school geeft Unger van elk beroemd meester het eigenaardige terug. Het verwondert u, den naam van Adriaan van Ostade aan den voet een bijbelsche voorstelling te ontmoeten: een engel, de geboorte van Christus berigtend aan de bethlehemsche herders. In den hond, die den engel aanblaft, in de gelaatstrekken van een der opschrikkende herders, herkent gij Adriaan onmiddellijk; maar in de wijze, waarop het licht uit den hemel nederstroomt, is iets wat u aan Rembrand denken doet. Welnu, bij het uitwerken dier schilderij heeft Ostade zich inderdaad van eene ets van Rem-

brand bediend, en in Unger's prent vindt gij eene herinnering *van beiden*.

Haar toppunt bereikt die kunst van doordringen in de geheimen der oude penseelbehandeling wanneer de graveur, in verschillende etsen, naar schilderijen van denzelfden meester, u de verschillende tijdperken in de ontwikkeling van diens talent doet volgen. De twee portretten van Frans Hals, die hij u voorlegt, hebt gij slechts aan te zien om te weten dat het eene geschilderd is toen de kunstenaar zijn tachtigjarig leven nog slechts ten halve of voor drie vierden, het andere toen hij het bijna voor goed ten einde had gebracht, en op zijn ouden dag in hem dat heilig vuur ontvonkte hetwelk de schilders van alle landen nu nog verbaasd doet staan. Met Rembrand even zoo. Al ontbreken de jaartallen, Unger's etsen laten u geen oogenblik in het onzekere tot welke der drie groote schakeringen in Rembrand's schilderwijze de voorstelling, welke hij u aanbiedt, gebracht moet worden. De meesterschap der jongelingsperiode; het weelderige van den tot volle zelfbewustheid ontwaakten man; de onstuimigheid van den grijsaard, - alles is behouden, niets uitgewischt.

III

Nog eene andere omstandigheid geeft regt te hopen dat de onverschilligheid van ons volk, omtrent zijne eigen kunstschaten, een gunstig keerpunt genaderd is. In de laatste dagen van Februarij 1871 stelde de Amsterdamsche Vereeniging tot Veredeling van het Volksvermaak (een pedante naam, maar dit doet er nu niet toe) voor den minderen man de gelegenheid open, tegen betaling van vijf centen per hoofd, de zoogenaamde Historische Galerij in de zalen van *Arti et Amicitiae* te bezichtigen; en het gevolg was dat meer dan vijftienhonderd personen van het aanbod gebruik maakten.

Die Historische Galerij is geen verzameling van enkel meesterstukken, en de schrandersten onder de bezoekers zullen dit wel bemerkt hebben. Ook weet men niet of de meerderheid al dan niet tevreden is geweest. Maar het blijkt dan toch dat

alleen te Amsterdam vijftienhonderd werklieden gevonden zijn, die er elk een stuiver voor hebben overgehad om voor één dag, als men zoo iets durft zeggen, het met de kunst te beproeven.

Dit wijst, zoo niet op eene voldoening, althans op eene verwachting, en van die verwachting kan partij getrokken worden. In het Trippenhuys bevinden zich doeken en paneelen van nog geheel ander gehalte dan in de zalen van *Arti et Amicitiae*, en zoo het daar aanwezig prentekabinet aan het licht kwam, de wereld zou er verbaasd over staan. Maar die prenten krijgt men alleen te zien krachtens eene bijzondere vergunning; en wat de schilderijen betreft, dezen zijn wegens gemis aan ruimte en licht zoo gebrekkig ten toon gesteld, dat het eene bijna dragelijke ontbering is, ze niet iederen dag der week en op elk uur te kunnen bezigtigen. Zelfs aan het stadsmuseum te Haarlem, anders in vele opzigten een model, is nog altijd een onvermijdelijke Cerberus verbonden. Dit zijn de middelen niet om in een land, waar de kunst weleer eene volkszaak was, maar zij allengs buiten de zamenleving geraakt is, haar weder tot de vorige populariteit te brengen.

Zoo het wel was moesten alle Nederlanders de bestaande verzamelingen schilderijen in hun land als nationale eigendommen kunnen aanmerken; in hunne soort even eerbiedwaardig als de kerken, even toegankelijk als de openbare wandelingen. Volkszaak of regeringszaak? daarover kunnen de konsulterende geneesheeren lang redetwisten, zonder dat zijzelf schade lijden; maar het zou de eerste maal niet zijn dat de patiënt, door gestadig bloedverlies, onderwijl bezweek.

1872.

Toen ik ver van Europa dit opstel schreef, tien jaren geleden, wist ik niet dat Thoré, door wien de sluimerende belangstelling der Nederlanders in hunne eigen oude kunst zoo krachtig gewekt is, reeds sedert April 1869 niet meer onder de levenden behoorde.

Integendeel, bekoord door de verhalen van een mijner jongere bataviasche vrienden, die te Amsterdam Thoré meermalen op het Rijks-Museum ontmoet

had - snuffelend, vergelijkend, namen en jaartallen in zijn zakboekje opteekend, uit eigen beweging kennis aanknoopend met bevattelijke hollandsche jongelieden, wien hij de schoonheden eener voorbijgelopen schilderij of eener onopgemerkte ets in het prentekabinet uitlegde, - stelde ik mij hem voor als een aankomend grijsaard ja, maar nog in zijne volle kracht. Voor mijne onkunde van toen moge dit woord van hulde aan zijne nagedachtenis thans boete doen.

Théophile Thoré behoorde door zijn leeftijd (hij werd in 1807 geboren te La Flèche, een arrondissements-hoofdstadje in het departement der Sarthe), maar vooral door zijne denkbeelden, tot het Jonge Frankrijk van 1830. Parijzenaar geworden, en in het staatkundige zoowel als in de kunstkritiek eene revolutionaire rigting toegedaan, ontwikkelde hij zijne politieke inzichten, overhellend naar socialisme, in verschillende vlugschriften en dagbladen. In 1848 redigeerde hij *la Vraie République*, met George Sand en Pierre Leroux als medewerkers. Zijne leus was: 'Il n'y a point de vraie république sans révolution sociale'.

In de kunst sloot hij zich bij het romantisme aan, en toonde zich een warm voorstander van Eugène Delacroix, die toen nog bijna door niemand begrepen werd. Brieven van Delacroix aan Thoré, van 1837 en vervolgens, worden gevonden in Burty's uitgaaf der korrespondentie van den grooten schilder (Parijs, 1878). 'Delacroix fit toujours grand cas de la critique de Thoré', zegt Burty, bladz. 159.

Er bestaan van Thoré beoordeelingen der 'Salons' van 1844 tot 1847, ingeleid door brieven aan George Sand, Théodore Rousseau, en Béranger. De jaren hebben, wat zijne jonge liefde voor het romantisme betreft, hem gelijk gegeven; maar als boeken missen die Salons, evenals de latere van 1861 tot 1868, den schoonen vorm waaraan Théophile Gautier en Eugène Fromentin hun rang in de letteren danken.

Door den staatsgreep van 2 December 1851 uit Frankrijk verdreven, vestigde Thoré zich te Brussel, en maakte uitstapjes naar Engeland en Holland, - dat hem (evenals Motley vormde hij zich daarvan een min of meer fantastisch beeld) aantrok door zijne republikeinsche instellingen en zijne onafhankelijke kunst.

Onder den invloed der theorien van Courbet en Proudhon beschouwde hij de hollandsche school, en inzonderheid Rembrand's werken, als eene voorspelling van de realistische kunst der toekomst, die hij tegen de kerkelijke en de denkbeeldige kunst van het verleden overstelde. Hij ontwikkelde die opvatting in eene reeks studien, te Parijs verschenen onder den aangenomen naam W. Bürger; - een pseudoniem dien hij bleef voeren, ook nadat hij in 1861 naar Frankrijk teruggekeerd was. Het eerst zag het licht: *Trésors d'Art en Angleterre*, naar aanleiding der tentoonstelling van 1857 te Manchester; daarna: *les Musées de la Hollande*, 1858-1860; vervolgens a

Galerie Aremberg, la Galerie Suermondt, studien over Frans Hals, over Van der Meer van Delft, enz.

In Nederland zijn die geschriften vlijtig gelezen, en zij openden er gezigtspunten aan welke de Nederlanders uit zichzelf te voren niet gedacht hadden. Wij hebben te dien aanzien groote verpligtingen aan Thoré; en geen valsche schaamte mag ons weerhouden hem te vereeren als den grondlegger onzer nieuwere kunstgeschiedenis, na Kramm.

Men heeft Thoré met regt twee dingen verweten. Eenerzijds dat hij zijne politieke en anti-klerikale theorien overbragt op het gebied der kunstverklaring, en dientengevolge de hollandsche school uit een oogpunt beschouwde hetwelk de schilders zelf dier school, indien zij er van hadden gehoord, verbaasd zou hebben. Ten anderen dat hij voor Rubens en de Italianen geen oog had.

Ongegrond daarentegen is het verwijt dat Thoré, bij zijn beoordeelen onzer ouden, zich door de eischen van kunstkoopers liet leiden, en hij 'roem' maakte, zooals door politieke tinnegieters in de koffijhuizen 'openbare meening' gemaakt wordt. Slechts één zijner werkjes, het zwakste van alle, - *le Musée d'Anvers*, 1862, - werd geschreven als tekst voor eene verzameling fotografien. De oudhollandsche schilders, die hij in hunne eer herstelde en wier werken door zijn toedoen kostbare mode-artikelen werden, verdienden dit ten volle.

Zeker kan men op Thoré's methode aanmerken dat hij te weinig archieven, te weinig trouw- en doopregisters raadpleegde; hij bij het groeperen van werken te veel zich hield aan de schilderijen alléén, of te vaak afging op toevallige overeenkomst van stijl. Niettemin behoort hem de verdienste, voor goed een einde te hebben gemaakt aan de verwarring bij kunsthistorici in het buitenland, die de hollandsche en de vlaamsche school, - ontstaan te midden van twee geheel verschillende kleine werelden in het godsdienstige en het staatkundige, - steeds voortgingen aan te duiden met den algemeenen naam van 'peinture flamande'. Het eerst heeft hij de school van Rembrand bijeengesteld: meester, voorgangers, en leerlingen. Het eerst de aandacht gevestigd op Hals, Van der Meer, De Keijzer, en zoo vele anderen. Niet het minst aan *zijn* initiatief heeft men de studien te danken die in Frankrijk, Duitschland, en Nederland zelf, in de laatste twintig jaren elkander gevolgd zijn. Hij moet als een der stichters van het nieuwe amsterdamsche Rijks-muzeum beschouwd worden.

Blijkens zijn artikel: 'Les collections particulières à Paris' (*Paris Guide*, I, 545), bezat Thoré eene kleine eigen verzameling oude, meest hollandsche kunst. Hij heeft haar gelegateerd, meen ik te weten, aan mevrouw Paul Lacroix, echtgenoot van den (sedert overleden) Bibliophile Jacob. Zijn portret, gegraveerd door Flameng, wordt gevonden vóór het eerste deel zijner 'Salons de 1861 à 1868', na zijn dood in 1870 eerbiedig uitgegeven door

Marius Chaumelin. Aan het slot van dit eerste deel staat eene lijst zijner werken. Men moet er bijvoegen eenige opstellen over muzeums in Duitschland, verschenen in de *Revue Germanique* van 1861, met wier redakteur, Charles Dollfus, Thoré omgang hield.

De half-merovingische baard, waarmede zijne rembrandtieke beeldtenis prijkt, is eene goede herinnering van het onstuimig tijdperk hetwelk hij hielp openen. Het hooge voorhoofd en de schrandere oogen verraden den denker en ziener van later jaren. Romantische vrienden hebben op zijn grafsteen het zinrijk woord van Shakespeare doen beitelen: HE WAS A MAN.

1882.

Dagboek van Gerrit Verbeet, Getrouw Dienaar Jesu Christi in Zyne Gemeente te Banda Neira.

(1756-1760)

Delft, 2 October 1762

Alzoo heeden juist vier Maanden geleeden is, ik neffens myne twee Kinderen met 't schip *Kivietsheuvel*, repatrieerend voor de Kamer Amsterdam, na een voorspoedige Reyze van zeven Maanden, uit Batavia behouden in Texel gearriveert ben, - voor welke genaade de Heere gedankt zy! - wil ik een begin maaken met het opstellen van een getrouw Verhaal van alle moeilykheden, vervolgingen, en mishandelingen, my in Neerlands Oost Indiën aangedaan en by myne terugkomst in het Vaderland nu laatstelijk voortgezet.

De daartoe specterende Papieren en Bewyzen zullen in eene Puplicque Memorie het licht zien, op te draagen aan alle de WelEerwaardige, Godzalige en zeer Geleerde Heeren Predikanten en Ouderlingen in de gereformeerde gemeintens, die den Heere voor den dienst des Woords vergadert worden aan alle Plaatzten, daar Jehova zyns Naams gedagtenis in Neerlands Kerk gestigt heeft.

Is het de post van een Leeraar des N. Testaments, wiens

werk aanloopt tegen de belangen van een boozen hoop Wereldlingen, die even daarom niet nalaat zoodanig een te doen aanmerken als een uitvaagzel der Wereld en aller afschraapzel, tragtede op alle wyze zijn Eer en goede Naam te verminderen, op dat zoo zyn Dienst zooveel in haar is, onnut gemaakt worden; - is het, herzegge ik, de post van zulk een Leeraar, te waaken en alles in 't werk te stellen, opdat zyn Naam niet geschonden worde, en, zoo hy de Laster al niet geheel ontgaan kan, moetende wandelen door eer en oneer, door quaat gerugt en goed gerugt, zorg te draagen dat niemand hem veragte, maar dat zij, die zyn Dienst zig zouden willen ten nutte maaken, overtuigt worden, dat hy niet lyd als een quaatdoender, nog als een die zig met eens anders doen bemoeit, maar dat hy lyd als een Christen, die zig niet behoeft te schamen, maar God in deezen deele kan verheerlyken, - welnu, daarvoor en voor dezulken is de gedagte Memorie bestemd.

In dit eenvoudig Dagboek daarentegen, gehouden ten behoeve van mijne twee zoonen, als zy tot jaren van onderscheid zullen gekoomen zyn, zullen myne vrienden, aan wie ik het wyde, alleen herinneringen vinden, opgeteekent uit het geheugen en afgewisselt met bedenkingen en overleggingen.

Voor hen en voor myne Zoonen tog zou het overboodig zyn te betogen, dat toen de Raad van Justitie te Batavia hun Vader van Ampt en qualiteit gedeporteerd en als een weerbarstig, tumultueus, en in de Indiasche Colonien uiterst gevaarlyk Perzoon, hem voor al zyn leeven uit alle Landen, Steeden, Forten ende Plaatzten, onder het ressort van de E: Compagnie gehorende, gebannen heeft, - gelyk geschiet is by sententie van 1 July des vorigen jaars, - hy te hard gevonnist is.

En evenmin zullen die lieve kinderen, als hun naaderhand voor den geest komt, hoe zy by hun arrivement te Texel met geweld van hem gescheiden en, zonder dat hy afscheid van hen mogt neemen, in een vaartuig gezet en zonder eenige kleederen of linnen tot verschooning, anders als zy aan haar lyf hadden, weggezonden zyn, gelooven willen dat hy verdiend had, evenals ware hy een Dief of Moordenaar geweest, door een Deurwaarder met twee Geregtsdienaars van boord gehaalt,

in dat gezelschap van Helder naar 's Hage vervoert, en in de Castelenye van den Hove van Holland opgesloten te worden; aan welke grievende en voor het Ampt, hetwelk hy bedient, verneederende bejeegening, alleen nog de onuitwisbare vlek heeft ontbrooken, dat men naar den eisch van zynen vervolger hem uit de Casteleny naar de Voorpoorte van den Hove hadde getransporteert.

Ik beroep my op het gemoet van een yder, die God met Kinderen gezegent heeft, om zelfs te overweegen, hoe hard het een Vader (die, als zynde een Weduwnaar, dus naar het Goddelijk bedeeien Vader en Moeder moet weezen over twee arme Kinderen, waarvan de oudste 12 en de andere ruim 10 jaar is) moest vallen, dezelve, en wel in het vrye Nederland, van zig te zien afscheuren, en (wie schrikt niet voor die wreedheid!) aan het geval overgeeven. My hier in het Vaderland te prostitueren, my voor altoos ongelukkig, myne Kinderen tot reddeloose weezen te maaken, en my zelfs als een onnatuurlyk voorwerp by de gehele wereld te doen aanzien, - daarop was het gedrag van myne vyanden ingerigt, en weinig heeft het verscheeld, of, met de hulp van de synagoge des Satans, waaren zy in dat helsche werk geslaagt.

Dog, de Heere zy gelooft, dit alles is nu geleeden en doorgestaan. By Dictum van den Hove van Holland van 23 July j.l., is aan Gerrit Gerrewyn, Stads Ghirurgyn te Amsterdam, in qualiteit als Gemagtigde van Hendrik Hiller, Voorleezer van de Casteels Capelle te Batavia, weleer myn vriend, thans myn bittere haater, des Impetrants eisch ontzegd en ben ik op vrye voeten gestelt. Myne twee Zoontjes heb ik in het huis myner Ouders, waar ik deeze schryf, in tamelyken welstant teruggevonden; myne gedagten zyn weeder tot eenige kalmte gekomen; myn geheugen is terug gekeert. Twee en twintig jaaren geleeden vertrok ik uit deeze zelfde Ouderlyke woning naar Oost-Indiën, en slegts eenmaal in al dien tijd betrad ik den Vaderlandsen grond. Gode alleen is het bekend, wat er verder, hier of ginds, van my worden zal. Laat my daarom met deze rustige oogenblikken woekeren, en met dankzegging tot God, die my tot hiertoe altyd zyn genaadigen bystand heeft geschonken, alles naar waarheid opteekenen.

Vint Gy 'er iets in, myne Vrienden, dat U stigt of behaagd, neemt 'er U vermaak of doet 'er U voordeel meede. Ik behoeve my by U niet te verschoonen over den slegten styl, spelling, of iets dergelyks; uwe toegeevendheid zal dit alles gaarne willen inschikken.

In October 1739 ben ik, neegentien jaren oud zynde, per 't Schip *de Magdalena*, vaarende voor de Kamer Delft, voor de eerste maal naar Oost-Indiën vertrokken en in Juny van 't jaar 1740 op Batavia aangelant. Wanneer ik zegge, in welke qualiteyt aangelant, - die van Adelborst naamentlyk, - en dat de brieven van Voorschryvens, my uit het Vaderland meedegegeeven, inhielden om my *aan de Pennedienst* te helpen, zal 't veelen vreemt luiden, dat ik ultimo January 1741, zullende in February des zelve jaars treden in den Ouderdom van 21 jaren, - dus zeeker nog wat jong om een Ampt te aanvaarden van dat gewigt, - door de Ed.: Hooge Indiase Regeering tot *Krankbezoeker* bevordert werd.

Doch men gelieve in het oog te houden, dat ik tot kort voor myn vertrek naar Indiën de Latynse Schoolen bezogt had en men zeer teegen mynen zin, alzo myn Vaders middelen doe minder ruim waren dan teegenswoordig, my daarvan genomen had. Mijne Ouders waren deftige Delftse burgers, zynde myn Vader aldaar verscheide jaren Schutter en Hooftman der Burgery geweest; myn oudere broeder studeerde te Leyden voor predikant; en ook ik had al lange te vooren een onuitblusselijke begeerte tot het gewichtig Herder- en Leeraars werk in my gevoed. Behoeve ik des te zeggen, dat by myne komst in een Land, daar my alle hoop tot bereiking van dat myn heilig oogmerk scheen afgesneeden, ik met blydschap (onder inwagting van des Heeren bystand) het my opgedraagen Ampt aanvaardde?

Geduurende de reyze met het schip *de Magdalena* kan ik my niet herinneren, dat iets byzonders voorgevallen zy, als alleen dat in de Biscaaysche Zee een Engels twee mast Schip ons teegen de boeg kwam gedreeven, waar van de Schipper (willende tot ons overkomen) in Zee viel en verdronk; welk ongeval toen op my, als die niet anders meende of de Engels-

man en wy zelven gingen altegaader naa den kelder, een geweldige indruk maakte.

Van de Adelborsten, die meede voor de Kamer van Delft waren uitgevaaren, moet ik vermelden zeekeren Samuël Barriël, den welken ik vele jaren laater, predikant te Banda zynde, weeder ontmoet heb als Hooft van Wayer. Hy was een perzoon van zeer slegte levenswys, die in 1739 al voor de tweede maal naar Indiën voer, wanneer hy op die reis al zyn goet verdobbelde en verzoop, zoo dat ik hem te dier tyd, wanneer wy Ao. 1740 op Batavia kwaamen, arm zynde, gekent heb, niet teegenstaande hij van zyn Godvrugtige Ouders, in den Haag woonende, waar zy tot de Fransche gemeente behoorden en een grooten laaken- en kleêrmakers-winkel hielen, zeer deftig uitgerust was.

Laater in Banda gekoomen, waar zyn broeder Jaques Barriël, van wien ik hier naa breeder zal moeten handelen, doe al een gequalificeert Perzoon was en vervolgens Landvoogt werd, zond dezelve hem (alles daar in 't rumoer geholpen hebbende) naar 't Vaderland terug: waar toe de oude Heer, versta de toekomstige gouverneur, zig wel genoodzaakt had gezien, wyl Samuël in Banda dan deeze dan geene figuren had aangeregt.

Hy had onder anderen op zeeke vendutie eens gekogt een houte voet of leest, en zoo ras hy die in zyn hand kreeg, zeide hy: *Ik verzoek de vrienden haar gunst, als zy kousen te verzoolen hebben, en zoo ik het werk niet afkan, zal myn broeder my wel helpen, want hy heeft by myn Vader het snyjeren geleert.*

Jaques schreef aan de oude lui dat zy dog, zoo Samuël het in Nederland niet kon houden, hem naar de West Indiën wilden zenden. Edog hy kwam in 't jaar 1745 of 46 al weeder op Banda aan, als wanneer zyn broeder, inmiddels Landvoogt geworden zynde, hem tot Hooft van Wayer wist te doen aanstellen, in welke qualiteit hy nu de eer had, ook lid te wesen in den Agtb: Raad van Politie. Niettegenstaande hy by Ds. van der Veen belijdenis had gedaan en hy voor myne komst in 1756 reeds het ambt van Diaken bekleedde, leefde hy met zyn eige Slavin, die hy door gedagte Leeraar had laten doopen, in concubinaatschap, en had 'er toen een Zoon by.

Een geheel ander en beeter slag van jonkman, ingelyks aan boord van *de Magdalena* met Barriël en my in 1739 als Adelborst naar Indiën gekomen, was Andries Hartman. Wat er vervolgens van hem geworden zy, is my onbekend gebleeven; dog op die reyze werden wy alras boezem vrienden. Hy en ik hadden in Nederland elk een meisje agter gelaaten, waar wy als regte bloembollen om 't hardst naar gevryd hadden. Zyn lief heette Lauwra, het myne Daatje. Ik was zeer aan Daatje gehegt en verbeeldde my, omdat zy by geleegenheid van een zwaare ziekte, waarin ik vervallen was, veele traanen had geschreid en haar Moeders huis van hare klagten weergalmt had, dat zy zonder my niet leeven kon. Egter is zy daarin naaderhand, naar ik vernomen heb, zeer wel geslaagt; gelyk ook ik zelfs al spoedig, doe ik in February 1741 als Krankbezoeker naar Ambon vertrokken was, in de dogter van Mejuffrou Maria Theedens, Wed: wyle Ds. Diedericus Bontekoe, in leeven Leeraar in Jesu gemeente tot Amboina, eene dierbaare Egtgenootte vond, met welke ik 18 jaren zeer gelukkig geleefd heb, tot zy in Mei 1759, terwyl ik wegens eene Kerken Schoolvisite op de Zuydwest- en Zuydooster Eylanden van Timor en Aron afwezig was, tot mijne groote droefheid te Banda overleeden is.

Dog op de eerste Reyze naar Batavia, twintig jaaren vroeger, was naar de wyze der jonge jeugd, die nog niet weet wat de Heer over haar voorzien heeft en langs welken Weg van kruis en tegenspoeden zy door Hem geleid zal worden, Daatje's laatste brief myn eenige troost, en met Andries Hartman daarover te spreken, myn voornaamste uitspanning.

Ook lieten wy het niet by spreken, maar stortten ons hart in Vaerzen uit op het papier. Andries noemde my in die digterlijke oeffeningen Damon, en ik hem Thirsus, terwyl Daatje, opdat er geenerlei misverstand omtrent de bedoelde Persoon ontstaan mogt, door my in Philidaatje verdoopt werd. Lauwra's naam klonk van zelve digterlyk genoeg, en bleef des onveranderd.

Wy waren pas twee maanden in Zee, toen ik al een gedigt *Aan Thirsus* opstelde, waarin ik Andries uitnoodigde, ons tot tydverdryf in de kunst der eedele Poëzy te oefenen. 'Myn Vriend,' sprak ik hem toe:

Myn Vriend, dat ik u schryf, dat heeft zyn eisch en reeden,
Want daar wy in één Schip zoo eng beslooten zijn,
Waar zullen wy ons tyd al beeter meê besteeden?

Zes weeken later verraschte Andries my op myn 20sten verjaardag met een *Zegen-wensch*, waarop ik binnen drie dagen antwoordde met *Damons Minne-Zugt tot Philida, opgedragen aan Thirsus*. Snel achter elkander volgden doe *Thirsus Troost-Digt op Damons Treur-Zang*, myn tweede *Aan Thirsus, myn Op de 19. Verjaardag van Lauwra*, en *Thirsus' Dank-Offer aan Damon*.

In dat laatste veers spreidde Andries eene dankbaarheid ten toon, waar ik toen niet weinig hoovaardig op was, alhoewel hetgeen hy van zyn geringe bedreevenheid in de Poëzy erkende, ruim zoo zeer verdiend hadde op my zelven als op hem van toepassing te worden gemaakt:

O Bloem van onze jeugd! Apolloos Lieveling!
Onfang myn dankbaar veers, al is het schoon gering.
Gy hebt myn Lauwera zoo heiliglyk gezeegent,
En my zoo heuschelyk en vriendelyk bejeegent,
Dat my tot dichten port, schoon ik het niet en ken,
En in die lieve konst een kreupel schepsel ben.

Ter Rhee de van Cabo de Goede Hoop ten anker gekomen, stemde ik nog eenmaal de luit ter eere van Haar, die nu door zulk een afstand van my, en ik van haar zelve, gescheiden was. *Damons Minne-Klagt aan Philida* vond geen Echo in de Gezangen van Andries. Ik had hem stom gezongen; en hy wist tegen de namen Noordstar, Zeilsteen, Voogdes, Nymph, en Aardsgodin, waarmede ik Daatje in dat veers toesprak, nietwes over te stellen. Te goeder uur eindigde alzoo die wetstryd, want door het vaerzen maaken was ik reeds zóó goed op weg geraakt om mynen Catechismus te vergeeten, dat ik in den eenen regel de oogjes van Daatje boven die van *Vrouw Venus* stelde, en in den anderen *Jehovah* bad, my eenmaal aan Daatje's zyde te voegen.

Als sommige Mensen wat ouder en wat wyzer zyn geworden, dan schaamen zy zig veelal over het geen hun groene

Jeugd heeft voortgebragt, al is hetzelve by al zyne zwakheid nog zo onschuldig geweest.

Voor my, ik erkenne volmondig, dat de Mengeldigten en Gezangen, die ik onder den naam van *Oost Indische Uitspanningen* nu tien jaren geleeden byeenverzamelt en in 1752 te Leyden, tydens ik aldaar voor myn proponent-examen studeerde, by den boekverkooper Adrianus Bonte in het licht gegeeuen heb, alevel vry wat kreupelryms behelzen, gelyk ik thans niet gaarne, al stont 'er mij 't hoofd naa, als het werk van eenen man, die te niet gedaan heeft hetgene des kinds was, door den druk gemein zoude maaken.

Maar dewyl ik, doe die rymen op schrift gebragt werden, weinig meer dan een kind was, vind ik geen reede my zelven nu desweege vinnig door te stryken. Ik dank den Heere, dat Hy, doe ik als een onervaren en aan veelerlei verleiding blootgesteld Jongeling voor het eerst naar Oost-Indiën voer, my de Godvrugtige denkbeelden in het hart heeft gegeeuen, waar van al die Gedigten, ook de dwaaze daar onder, getuigen; en niet minder, dat Zyne Genade my tot op den huidigen dag by dat Geloof bewaart, en my duizent geleegetheden geschonken heeft, om er de kragt en den troost van te ervaaren. Liever word ik door de Mensen overtuigt, een poëtaster te zyn gebleeken, en onderwerp my aan dat Vonnis, dan dat ik een groot Digter, maar ontrouw aan Koning Jesus ware geworden.

Geloof niet, myne Vrienden, dat ik zoo spreek als een die voorwendzelen zoekt voor het Vlees, en ik in den grond myns harten die Vaerzen tog nog zoo kwaad niet vinde. Het vaerzen-maken is de Jeugd niet alleen schaadelyk, omdat het haar aan het beezigen van ydele, hoogdraavende woorden gewent, die den Heere een gruwel en met de opregtheid van een eenvoudig harte niet wel overeen te brengen zyn, maar ook omdat het waare menschelyk gevoel er door uytgedooft en een aangenomen galm voor het zelve in de plaats gesteld wordt.

Ik verwyze met schaamte naar myn eigen *Zeege-zang over de behaalde Overwinning tegen de Chineesen, op 't Eiland Groot Java, in October 1740* (Stem: 'O Kersnagt, schooner dan de dagen'), te vinden op bladz. 34 der gedagte *Uitspanningen*. Wie dat gezang leest, hetwelk door my op de Plaatz zelve der

Gebeurtenis, waarvan ik kort naa myne eerste komst te Batavia getuige ben geweest, gedigt werd, moet meenen dat myn hart ongevoelig zy gebleven voor de afgryzelyke snoodheid, waarmede duizenden Chineesen, mannen, vrouwen, grysaards, onnoozele kinderen, toen door de onzen zyn omgebragt, en ik God alleen voor onze eigen veiligheid gedankt hebbe. Maar dat komt er van, wanneer jonge lieden, geen geboore Digtters zynde, zig aan stoffen waagen, welke hunne kragten te booven gaan. Zie hier wat er werkelyk gebeurd is en hoe ik daardoor aangedaan ben.

My in die tyd, op den 9den October te Batavia in 't Casteel bevindende, heb ik gezien dat drie Chineesen, die eeven buiten de Pagger van 't Casteel haar wooningen hadden, uit de zelven werden gehaalt en binnengebragt, vertoonende elk een zeeker briefje, by 't welk hun gepermitteert was in de stad te wonen, dog in weerwil waarvan zy op hoge order, onder myne oogen, op het plein van het Casteel wierden omgebragt. Drie uyt de onzen trokken hun zydgeweer, en de gevleugelde Chinezen los gelaten hebbende, stak men na hun al spelende en lopende, het geheele plein van 't Casteel ront, zoo lang tot het die onmenselyke Christenen begon te verveelen, wanneer zy gedagte Chinezen regt voor de woning van den Generaal Valkenier, *die zig in dezelve bevond*, op een Moorddadige wys met duizenden steeken gelyk als spelende ombragten, terwyl het naare gekerm van die elendigen, die onder dat loopen, in de armen, in de dyen en elders, eerst verscheide kleine wonden hadden ontvangen, met geen pen is te beschryven, en welke eindelyk hun geest opgaven, zonder zig een hard woord tegen hunne beulen te laten ontvallen, waarop hunne lyken als honden wierden weggesleept en in de rivier geworpen, die zig verwde met hun bloed en ze in Zee spoog; gelyk daar naa door den WelEdelen Heer van Haren in ZEds. gedigt op de Moort der Chineesen kragtig en fraai is uitgedrukt:

De dood leeft op de straat van 't woest Batavia:
 Voor kind noch grysaard is by Christenen genâ,
 Al wat slechts Christen is, slaat met vermaak aan 't moorden;
 En Java's stroom, die zagt en mild deze oorden
 Besproeijde, snelt met drift naar de onlangs stille Reê
 En braakt de dooden uit in de verschrikte zee.

My trof hetgeen ik daarvan gezien had zoo sterk, dat ik kort daarna in een gevaarlijke ziekte verviel, die my tot in Ambon by bleef.

Minder aakelig, maar even leerzaam, is hetgeen my wedervaaren is met een Perzoon, wiens naam in het tweede gedeelte myner *Oost-Indische Uitspanningen* even vaak genoemd wordt als die van Andries Hartman, *alias* Thirsus, in het eerste. Ik bedoele den Heer David Julius van Aitsema, dien ik omstreeks 1750 te Batavia leerde kennen, zynde hy toen nog niet meer dan Adsistent met 16 gulden 's maands en ik gesuspendeert Krankbezoeker.

Hy wierd myn hals vriend. In een myner veerzen, aan hem gerigt, geleek ik onze vriendschap by het verbond van David met Jonathan; ik onderwees hem, daar hy ofschoon reeds 27 jaren oud nog niet tot Lidmaat was aangenomen, in de Grond-waarheden van den Gereformeerden Godsdienst; waar op hy ook naa gedane Belydenis, volgens een Systema Theol. (MS.), hetwelk ik hem had opgedraagen, ten Avondmaal werd toegelaaten. Doe hy in November 1751 tot Onderkoopman in dienst der Ed: Compagnie bevordert wierd, digtte ik tot zyne eer een *Gelukwensch*; vóór myn eerste Hollandse thuis-reyze met het Schip 't *Huis te Manpad*, stelde ik hem tot mynen gemagtigde aan, en noemde hem in een digterlyk *Afscheid* myn Dierbaaren en Teedergeliefden Boezem-Vriend. Hy antwoordde daar op met een Gedigt, waar in hy zeide tot 't graf myne liefde te zullen dragen, en toen myne huisvrouw op 25 December deszelven jaars, op 14 Gr. 31 Min. zuiderbreete en 112 Gr. 4 Min. dito lengte, aan boort van gedagt retourschip gelukkig verlost werd van een gezonde welgeschapen Zoon, gaaven wy aan dit Knegtje, doe het den 13 February daaraanvolgende tot Cabo de Goede Hoop den H. Doop ontving, de naamen David Cornelius, tot gedagtenisse aan des zelfs Doopvader, den heer David Julius van Aitsema.

Hoort nu egter, op welke wyze ik slegts vier jaaren later, in Mei 1755 te Batavia teruggekomen zynde, naadat ik inmiddels door de E: Classis van Schieland na gehouden Examen met oplegging der handen tot den H. Dienst bevestigt,

door de gedeputeerden *ad res Indicas* wegens de E: Classis van Delft en Delfland aan den Batavischen Kerkenraad gerecommandeert, en door Heeren Bewinthebbers ter Kamer Rotterdam als Predikant voor de Oost-Indische Kerke aangestelt was, door gedagten heer Aitsema bejeegent ben.

Geduurende myne afwezigheid had hy, gelyk verre de meeste daar te Lande de schandelyke gewoonte hebben, al meede een Concubyn of Byzit genomen, zynde zyn eige Slavin, door hem gekogt voor drie hondert Ryxdaalders, en by deeze had hy een Zoon overgewonnen. De predikanten Ittema en Columba, weetende dat A. my te vooren, doe hy een beeter leven leide, een intiem vriend was geweest, spraken my wegens deezen aan en verzogten, dat ik dog wilde zien, of 'er middel was, hem van dat ontugtig leeven af te brengen. De laatstge:, in wiens wyk hy woonde, had wel getragt dit zelve een en andermaal te doen, by de huisbezoekingen, maar A. had zig altyd absent gehouden, zoodat zyn Eerw: 'er nooit gelegenheid toe gevonden had.

Ik nam dan die Commissie op my, en deed myn best om hem van dat Vroumensch te ontdoen, opdat zoo dat struikelblok mogt worden weggenomen. Ten dien einde bood ik aan, om drie hondert Ryxdaalders, die hem de Slavin gekost had, te willen opbrengen, onder die mits, dat hy dat gelt naar Holland aan zyn Moeder, de welke behoefdig was, zou zenden, wanneer ik dat Vrousperzoon aan de Caab bij brave luiden zou bezorgen, waar zy voor kost en kleeren zou kunnen arbeiden, en dewyl hy 'er dog een kind bij had, nooit verkogt worden. Eindelyk, dat ik zyn in ontugt geboore kind zou adopteeren en voor myn rekening opvoeden, in gevalle hy zig in een huwelyk mogt komen te begeeven. Doch hy wilde, hoe menigmaal ik hem hier over onderhield, naar het een nog ander luisteren.

Tussen beide neem ik de vryheid te herinneren, ten blyke dat ik zyn vyand niet was, dat eer ik naar Nederland vertrok, wanneer hy (nog Adsistent zynde met 16 gulden 's maands, gelyk ik gezegd heb) boven den stal van zeeker Heer logeerde, ik hem den mond al dikwyls opgehouden en, met één woord,

uit den drek geholpen heb, alzoo hy in die armoedige staat vry wat Godsdienstiger scheen, waarom ik dan ook veel geneegenheid voor hem had en hem zyne belydenis leerde, zoo dat hy, zeer veel genoegen geevende, door Ds. Ittema nog vóór myn vertrek ten Avondmaal was toegelaaten. Noit heb ik hem verantwoording gevergt van het geen hy, als door my vóór myn vertrek tot gemagtigde aangestelt zynde, onder zig gehouden heeft. By myn terugkomst in 't Land heb ik hem present gedaan een geborduurt kamisool, een vat bier, en andere kleinigheden. Ja dat verder gaat, ik heb hem, mits dat hy in deezen naar myn goeden raad luisteren wilde, gepresenteert de Gagie (die ik op de Uitreyze te goede gemaakt hadde en die ontrent agt honderd gulden beliep) aan zyne Moeder te zenden, mits dat hy 'er ook zoo veel bylag. Want, Vrienden, seedert hy door haar HoogEdelens, op het sterk aanhouden van zeeker voornaam Heer, geavanceert was tot Onderkoopman, zag hy zig begunstigt met een bediening, die hem vry wat opbragt, waarop hy ook aanstonds een huis van twintig Ryxdaalders 's maands gehuurt, over de duizent Ryxdaalders aan lyfeigens gekocht, agt honderd Ryxdaalders aan huismeubilen bestee, en voor ontrent drie honderd Ryxdaalders aan kleederen had laten maken.

Edog het wierd in hem waarheid: *de voorspoed der zotten zal ze bederven*; want dit kan ik in 't voorbygaan niet naalaten aan te merken, dat hoewel thans, terwyl ik dit schryf, tot aanzienlyker bedieningen verheeven, myn voormalige hals vriend egter groter inbeelding als verstand bezit. Dog zulken vint men 'er in dat Land wel meer.

Om weeder op den text te komen, - alle aangewende moeite was vrugteloos, en de Kerkenraad den 10 July 1755 tot het *Censur: Mor:* vergaadert zynde, zeide Ds. Ittema, dat die bewuste Ledemaat in Concubinaatschap leefde, beroepende zig op het getuigenis van Ds. Columba en my.

Wat moest ik nu doen, myne Vrienden? De waarheid weigeren getuigenis te geeven, en zoo (om de gunst der Grooten te behouden) Gods toorn op my laaden? Immers dat kon my niemant vergen; waarom ik my dan ook niet onttrok, gelijk

ook niet deed Ds. Columba. Hierop wierd met meerderheid van stemmen (want onder de Leeden van den Kerkenraad waren 'er die 't wel hadden willen beletten, om dog zoo veele Grooten niet te ontstigten) beslooten, Aitsema voor deze reis van 't H. Avondmaal te weeren, gelyk geschiedde.

Dit geval nu, en de klagte die Aitsema by een voornaam Politicq Lid, daar dit *om Reede* noodzakelyk ingang moest vinden, zoo door hem zelf als door andere zyne soortgelyke liet doen, schuivende alles op my alleen, is ook een van de grontöorzaken geweest van alle de rampen, vervolgingen, moeilykheden, en mishandelingen, die my in 't vervolg zyn overgekomen. Gedagt Politicq Lid tog wierd op my zoo verbittert, dat hy al aanstonds by zigzelve een besluit nam, my tot straf naar Banda (het slegtste Comptoir in geheel Indiën) te doen zenden; hetgeen hy zelfs niet kon by zig houden, wanneer de heer Overste Munts eenige dagen na dit geval hem verzogt (zonder dat ik 'er oit van gesproken had) dat het hem mogt behaagen te helpen bezorgen, dat men my te Batavia in de Malleidse Gemeente beriep; waarop hy, in toorn uitvaarende, ten antwoord gaf: *Spreek mij niet van hem, hij zal naar Banda.*

Al welke smartelijke ondervindingen my nu somtyds, na zoo veele jaaren, my zelve zugtend doen afvraagen, of ik by myne eerste komst in Indiën wel voldoende grond had, om in myn zangstukje: *Op een goede Wind in de Straat Sunda, na een lange Stilte* (Stem: 'Petit Bordeaux') vertrouwend uit te roepen:

Gist'ren lagen wy te dryve,
't Scheen geen wind meer wajen wouw,
En van daag zoo waid een styve
Zeer voordeel'ge Braamzyls kouw:
Zoo dat wy nog zullen koomen
Op de Rheede, deezen dag.
Dit's de vrucht van wagten: Vroomen!
Zoo het eens gebeuren mag.
Zoo het eens gebeuren mag.

In February 1741 in qualiteit van Krankbezoeker naa Ambon vertrokken zynde, vond ik aldaar twee Predikanten, met

name Petrus Lacaze en Johannes Cajetanus Thaddeus Fernant: de eerste predikte in 't Malleids, de andere in 't Nederduits.

Daar de Ambonse geschiedenis en de Ambonse plaatsbeschrijving algemeen bekend zyn uit François Valentyn's *Oud- en Nieuw Oost Indie*, dewelke, by de samenstelling daarvan, naa my door geloofwaardige luiden te Ambon verhaalt is, groote verpligting heeft gehad aan de onuitgegeevde werken van den vermaarden Georgius Everardus Rumphius, bygenaamt den Indisen Plinius, die veele jaren te Ambon gewoont heeft en 'er ook begraven leit, zal ik alleen over de Perzoonen spreken, met welke ik aldaar zelfs in aanraking gekomen ben; gelyk ik in 't gemein my niet voorstelle, in dit Dagboek met kundigheden van anderen te pronken, en hetgeen door mannen, bekwamer dan ik, over deze stoffen gezegt en goet gezegt is, nog eens qualyk over te zeggen.

Om de waarheid te spreken, Ds. Fernant was een luye Dienstknecht, die zig vergenoegde met het doen van zyne predicatien, welke in ver na de beste niet waren, zonder een Catechisatie of iets dergelyks daar by te houden; wordende 'er een in de Kerk, voor de School- en Weeskinderen, waargenomen door den Krankbezoeker.

Deeze Fernant was een verlopen Jesuit, uit Weenen gevlugt, alzo hy in Duel zeeker voornaam Heer aldaar zwaar gekwetst had, zoo als hy ten minste zelfs voorgaf. In de stad Hoorn aangekomen zynde, had hy zig daar uitgegeven voor een verdreven Saltzburger, waar door hij eenige Godvrugtige lieden bewoog, hem als Predikant voor die Kamer naar Oostindiën te helpen, gelyk dan ook geschiet was. Hy had zig te Harderwyk, daar hy tot Candidaat gepromoveert is, een tyd lang opgehouden by zekere naayster, en zig in noodzake bebragt met haar te trouwen, gelyk hy dan ook had gedaan; en nu had hy reets twee Kinderen by deese vrou. Men kan van hem zeggen, dat hy zyn eigen huys niet wist te regeeren. Dagelyks was hy tot de keel toe vol, en een liefhebber van 't heilloos kaartspel. En deeze moest hier voor de Gemeinte Gods zorge dragen.

Om een denkbeeld te geeven van de wyze waarop Pastoor

Fernant en zyn Ambtgenoot, Ds. Lacaze, met elkander omgingen en door hun voorbeelt de Ambonse Gemeinte opbouwden, behoeve ik alleen het volgende te verhalen, wat de zuivere waarheid is en door een Extract uit de Rezolutie, genomen in Rade van India op den 13. December 1742, bevestigd wordt.

Kort na dien tyd, dat de Chineesen op Batavia zoo moorddadig omgebragt waren (en om welke godlooze daat ik geloof, dat de daar ter plaatze zoo handtastelyk te ziene vloek nog op dat Land rust), waaren deeze twee Predikanten in een vreet- en zuipgezelschap by elkander, en alzo zy naar hun gewoonte wat te veel drank in 't lijf geslaagen hadden, raakte hun tong los. Ds. Lacaze, die een Vrouw van Chinese afkomst getrouwt hadde, zeide, dat in gevalle ook op Ambon die Naatie gemassacreert wierd, zyn Vrous Familie wel zou geborgen worden, enz.

Fernant (die buiten 't vuur van twist, eeven als de Salamander, niet leeven konde), dit gehoord hebbende, had zig daags daar aan by den Gouverneur en verdere leeden van Politie vervoegt en gezegt, dat hy zig genoodzaakt had gevonden, ter betragting van zyn Eed en pligt, haar Ed : Agtb: hier van kennis te geeven; alzo hem, Fernant, uit het zeggen van Ds. Lacaze klaar bleek, dat hy besluyten in 't hoofd had, en zeekerlyk van zaaken moest weeten, die niet anders dan tot groot nadeel, en misschien wel tot ruïne van die Colonie konden strekken: dat hy, Fernant, geen Chinese maar een Vaderlandse Vrouw hebbende, niet zou weeten, ingeval van een oproer, waar zig te kunnen bergen. Hy wist aan zyn zeggen zooveel schyn van waarheid te geeven, met by Lacaze's dronkemans praat zooveel te voegen tot verzwaring als hy zelfs wilde, dat de Regeering genoodzaakt wierd, zig met die zaak te bemoeyen, wyl hy ronduit zeide, met geen Landverrader dienst te willen doen.

Lacaze, kennis gekreegen hebbende van het geen zyn Collega tegen hem had uitgebraakt, kwam voor den dag met een schriftelyke verdediging, daar hy niet in vergat, zyn meedebroeder zoo leelyk af te schilderen, als hy in der daad was, naamentlyk, voor een twiststoker, die als de spinne overal

fenyn uit zoog, en de naam van Predikant onwaardig was. Hier had Fernant nu het werk aan den gang, en men zag daagelyks, als 't maar Vergaadering van Politie was, deze twee Voorgangers als briesende leeuwen naar het Casteel gaan, 't geen zoo lang duurde, dat het eindelyk den Raad verveelde, welke deeze twee Luye dienstknegten aanzeide, dat hunne twistschriften naar Batavia aan de Ed: Hoog Indiase Regeering zouden gezonden worden. Zoo als ook gedaan wierd.

Niet veele maanden na myne komst te Ambon wierd Ds. Lacaze door de Ministers van Banda, ter bediening van de Sacramenten geleent, waar hy ook heenging en is komen te overlyden; zoo dat Ds. Fernant zig nu maar alleen als Predikant op de plaatze bevond.

Hoe jong ik ook was, begreep ik ligtelyk, dat de traagheid van Ds. Fernant de oorzaak was van 't groot verval in de Gemeinte, die ook geen agting ter wereld voor hem had of konde hebben: ten eerste om zyn slegte Leevenswys, ten andere om de weinige gaven die hy had; want yder die hem behoort heeft weet, dat hy op den predikstoel byna onverstaanbaar was, en op de zelve wys predikte of liever zong, als of hy de paapse Mis deed.

Ik verzogt hem vryheid tot het houden van een Catechisatie voor aankomende Leedematen, dat hy my accordeerde, om reede de heer Mr. Gerard van Brandwyk van Blokland, die Secunde des Gouvernements was, voor my veel agting betoonde te hebben. Ik hield dan in myn Wooning tweemaal ter week Catechisatie over de Waarheden, verstrekke daartoe myn eygen ligt, alzoo die Catechisatien 's avonts gehouden werden, en wilde voor het onderwys geen gelt neemen, ten einde de jongelieden te meer te animeeren tot het yverig bywoonen der zelve. Ik had ook 't geluk te zien (wyl ik oud en jong toegang permitteerde) dat myn huis vol liep: zelfs schaamden zig niet Leeden van den Agtb: Raad van Politie, benevens hunne Familien zig aldaar te laten vinden, die haar genoeg over myn manier van onderwys by alle geleegentheden te kennen gaven. Ja de Ed: heer Jacob de Jong, Gouverneur en Directeur, de heer van Blokland en verscheide andere Gequalificeerdens,

spraakten den Predikant Fernant aan, ten einde te weten, of 'er geen middel was, om my (die de Maleidse Taal zoo ras geleert had, en by gevolg onder de inlandse Christenen van veel nut zou kunnen zyn) Proponent te maaken. Zyn Eerw: antwoordde, hier over al geschreeven te hebben aan een vriend te Batavia, die hem verzogt had, my daar toe de behulpzaame hand te bieden, en met een de weg gewezen, langs welke men dit goede oogmerk kon bereiken. Maar ziet, door een onverwagt toeval bleef dit geheele voornemen steeken.

Ds. Fernant had wel uiterlyk zyn genoegen over my laten blyken, ja geliet zig altoos alsof hy veel werks van my maakte, edog in zyn hert haatte hy my als de pest, terwyl de Gemeinte, geduurig mynen yver pryzende, hem (ook zonder woorden) zyne luiheid verweet. Om welke reede hy goedvont, een knoop als men zegt in biezen te zoeken en iets op de baan te brengen, waardoor yder, die het wel met my meende, zig in zyne verwagting te leur gesteld zou zien.

Dit nu begon hy aldus. Eerst ging hy by verscheide leeden der Gemeinte en gaf voor, dat myn Vrou (ik was in Juny getrouwt) niet gaarne had dat ik langer Catechisatie hield, alzoo ik myn eyge kaarsen gaf en geen loon begeerde; dat ik hierom ligt quaat huis met haar zou moeten houden, en dat het derhalven het best was, de leerlingen met dat werk te laten uyscheiden; te meer, alzoo de meesten, bekwaam genoeg zynde, door hem aangenomen zouden worden als Lidmaaten.

De Ambonse Vrienden, die de Jesuitse strecken van haar Predikant nog niet genoeg ontdekken konden, sloegen geloof aan zyn zeggen, en om dat zy my waarlyk lief hadden en myne rust begeerden, accordeerden zy hem hetgeen hy eiste; zonder dat zy 'er my op dien tyd (mogelyk uit schaamte) over onderhielden, of de reede zeiden.

Daar en booven riep Ds. Fernant my op den 22 Augustus 1741 voor den Kerkenraad en beval hy my: 1° dat ik voortaan de Psalmen moest zingen van de eerste tot de laatste, zonder ooit weder een over te slaan, 2° dat ik de publique Catechisatie in de Kerk, Donderdaags voor de Weeskinderen, voortaan insteede van zyn Eerw: moest waarnemen, alzoo hy zeide van de Heer Gouverneur last hier toe te hebben, en

dat ik als dit werk met order verrigt was, aan zyn Eerw: huis Rapport moest brengen.

Ik antwoordde, dat ik nu en dan wel eens *genoodzaakt* was een Psalm, wier zangwyze te moeyelyk viel voor de Gemeinte (die inzonderheyd des Woensdags alleen uit eenige Zoldaten, die 'er gedwongen komen, en uyt een klein getal Weeskinderen bestont) over te slaan, alzoo ik, en dat zonder orgel, met dat weinig volk, zynde onder de Militairen ook nog vele Papisten, geen groot half uur lang zingen kon: want dat ik met het derde gelui ten negen uren begon, terwyl zyn Eerw: eerst over half tien op stoel kwam, waarom het my onmoogelyk was, aan het besluit van den Eerw: Kerkenraad in deze te gehoorzamen. En op het 2de point zeide ik: dat ik die Catechisatie in de Kerk nu al zoo lang had waargenomen, dat ik met playzier in dit werk zou voortgaan, maar dat ik niet dagt verpligt te weezen zyn Eerw:, wiens post dit waarlyk zelf was, Rapport van het verrigte te moeten brengen.

Denk niet, vrienden, dat ik verwaand genoeg ben om te gelooven, dat ik in deezen alle *geen de minste schuld* zou gehad hebben: in tegendeel, ik had myn billyk misnoegen tegen Ds. Fernant, over de verkeerde behandeling omtrent myn private Catechisatie, liever moeten verbergen, waardoor ik my veel moeite zou uitgewonnen hebben; en met hem te wille te zyn in het Zingen der Psalmen en 't Rapport doen naa de Catechisatie, zou hem de pas afgesneeden zyn om my *op dien tyd* te kunnen schaaden. Maar wie weet niet, hoe argelistig een verlopen Jesuit is? Zekerlyk dat hy dan al weder iets anders gevonden zou hebben, om my in myn voornemen niet te doen slaagen.

Het eynde was, dat de Kerkenraad, in eene Vergaadering bestaande uit één Predikant (Ds. Fernant) en 2 à 8 zwarte Ouderlingen, die de Hollandse taal niet zonder de zelve schrikkelyk te radbraaken spreken konden, goet vont om my voor zes weken van myn dienst te suspendeeren. De Ambonse Regeering egter, myne verantwoording gehoord hebbende, improbeerde het suspens, my door den Kerkenraad opgelegd, des waaronder al vry wat menselykheyd liep, en gaf hier van die Eerw: Vergaadering per Extract kennis. De Pastoor Fernant, die, als Jesuit

zynde, niet gewoon was door de Politieken tegen gesproken te worden, nam dit zeer kwalijk en ontzag zig niet aan te kondigen, dat hy voorneemens was met zyne Vrou en Kinderen, nog in de maand September eerstkomende, per een Chaloup die den 14 dier Maand stond te vertrekken, zig naar Batavia te begeeven. De Regeering, dit verstaan hebbende, riep zyn Eerw: voor haar, om hem reede van dit gedrag af te vraagen; dan hy was zoodanig gestoort over de behandeling van hun Agtb: 't hem waarts, dat hy absoluut weigerde, reede hier van te geeven en die Vergadering *verzogt* of liever *dwong* om hem (die zeide dat hier niet weder zou prediken) met gezegde vaartuig naar de Hoofdplaats te laten vertrekken; 't geen dan ook wierd toegestaan.

Op deeze wyze vertrok Ds. Fernant naar Batavia, waar hy door de Hooge Regeering voor den tyd van zes maanden gesuspendeert werd, en bleef ik met geïmprobeert zes weeks suspens te Ambon, maar zonder dat 'er van mijn aanstelling als Proponent iets kwame. Wel had de Ambonse Regeering de goetheid, voor my op Batavia te verzoeken, dat ik in 't aanstaande jaar, door de alsdan op Ambon komende Predikant mogt geëxamineert worden, - een doorslaande bewys, dat ik my nooit wandraagen had, - maar haar Hoog Eds: hebben hier op, als daar toe (zoo veel my bekend is) geen magt meer hebbende, niet geantwoort.

Met de zelve bodem, die Ds. Fernant met Vrou en Kinderen naa Batavia bragt, had ik aan vijf Bataviase Predikanten, te weten DD. Hogendorp, Wagardus, Van der Ley, Beekman en Mohr, een brief geschreeven, waarin ik van myn party een schildery gemaakt en zwart *zwart* genoemd had. Als naderhand bleek, wierd my dit door die Eerw: Heeren zeer kwalyk genomen en als een misdaat van gequetste Majesteit aangereekent; in zoo verre, dat haar Eerws. een besluit namen, my van Ambon te doen opkoomen, geevende tot dien einde by de Hooge Regeering over een Extract Rezolutie, genomen den 6 Maart 1742, waarin ik genoemd werd een Perzoon *van exorbitant gedrag, een oproerig en gansch gevaarlijk subject*, de welke tot meerder rust en vrede van Gods Kerk in

die Gewesten, ten voorbeeldde van andere uit zynen dienst behoorde op ontbooden te worden. En zulks, in weerwil uit de rezolutie der Hooge Indiase Regeering van 13 December te vooren, waarbij Ds. Fernant wegens stoutmoedige en aanstootelyke gedoentens, weigering van gehoorzaamheid, en meer andere mankementen in zyn pligt, voor den tyd van zes maanden gesuspendeert en alleen uit singuliere gratie in het genot van zyn afgeschreeven Gagie was herstelt, ten duidelykste te zien was, dat ik van dien Luyen Dienstknecht niets te veel gezegd had!

Eerst een vol jaar of daaromtrent naadat deze Rezolutie van den Bataviasen Kerkenraad ter kennis van den Ambonsen gekoomen was, - of wat anders de Reede van het oponthout moge geweest zyn,- vont ik gelegentheid naa de Hoofdplaatze te vertrekken. Den 28 Juny 1743 nam ik van Ambon de Reyze naa Batavia aan, daar ik my by de eerste gelegentheid, in het begin van Augustus, voor den Kerkenraad stelde, geevende haar Eerws: myn aankomst te kennen.

Dog al aanstonds bleek my, wat pot 'er te vuur stont. Want zoo ras had ik niet uitgesproken, of een uit hun zeide: ' *Vent!* wie roept jouw in Kerkenraad? 't Was genoeg geweest by den Praeses jouw aankomst bekend te maken, wyl jy niet uyt het Vaderland, maar alleen van een buyten-Comptoir komt. Maar wy zullen hier wel weg met zoo een *brutalen knaap* weeten.'

Op het zelfde oogenblik, wanneer deeze ongemakkelyke Diotrepthes op praeceptoralen toon stelde, dat ik in de Vergaadering *niet* had moeten komen, beet Ds. Strobe my heel quaataardig toe: 'Kyk eens, hy maakt zyn arrivement aan de Vergaadering bekend! Wel, Vent, dat *moet* jy wel doen, 't is niet meer als je pligt.'

De Predikant Braarda (die naderhand in een staat van Zinneloosheid, in 't Armhuis te Batavia is komen te sterven) ontzag zig niet, *my* voor *rampzalig* en voor een *zinnelooze* uit te maaken en my op de onbetamelykste wys te handelen, terwyl my ondertussen door den Praeses, Ds. Piekenbroek, wierd gezegt, dat ik agt dagen daar naa weder voor de Vergaadering moest komen.

Ik kwam: dog of ik al aanbodde de schuld van Ds. Fernant met verklaringen van de Eersten van Ambon, den Gouverneur, den Opperkoopman en nog eenige andre Gequalificeerdens, die zich op dat oogenblik op Batavia bevonden, te bewyzen, men voegde my toe: dat men wat lachte met verklaringsen, en dat men my zou doen ondervinden, de eer en goede naam van een Predikant (alsof niet Ds. Fernant door zyne slegte Conduites op Amboina zyne eer en goede Naam al lange ware kwyt geweest en hy zelve die niet door zyn liederlyk en onstigtelyk gedrag had te grabbel geworpen) niet straffeloos geschonden werden.

Dat in der daad een arm Krankbezoeker niet aan een Kerkvergaadering als deeze rondborstig de waarheid mogt schryven over een hunner Collegen, - zommige uyt hun midden in veele dingen niet ongelyk - bleek, alzoo zy op 26 Augustus beslooten my voor zes weeken *te suspendeeren* en op 14 October daar aan volgende, in steede van aan myn verzoek om herstelt te worden te voldoen, my voor den Kerkdienst *inhabiël verklaarden*. De Hoge Regeering bevestigde die Rezolutie, en vond goet van 29 Oktober af, myn Gagie te laten afschryven.

Al zoo heb ik, myn Vrienden, van Oktober 1743 tot September 1750, als wanneer het de Ed: Hooge Indiase Regeering eindelyk behaagde, my op nieuw tot krankbezoeker aan te stellen en my toe te leggen de gewone Gagie van *f* 24 ter Maand, gedurende weinig minder als Zeeven Jaar my zonder Gagie en Emolumenten moeten erneeren; terwyl ik, niettegenstaande inhabiël verklaart, NB. *egter nooit gecensureert geweest, maar altoos verzogt aan 's Heeren H: en Hoogw: Nagtmaal.*

Welligt zyn er onder U, die hebben hooren spreken van een Plakkaat tot beteugeling of refrenatie der verregaande Pragt, Praal en Hoovaardye te Batavia, omstreeks dien zelve tyd door Zyn Exc: den Generaal Mossel uitgevaardigt, en mogelyk verbeelden zy zich dat het my in een Stad; zoo overvloeyent van zilver en gout, geen moeite kan hebben gekost om aan myn onderhoud te komen. Dog de luiden in Nederland weeten veelyds niet, dat moogelyk nergens op aarde een Man en Vader, die geen openbaar Ambt bekleet of die daar uit verwydert is, zoo bezwaarlyk de kost verdient als in Oost Indiën. My althans behoefde Zyn Excellentie Mossel niet te verbieden, in eene glaaze

koets met vier paarden te ryden of fluweele kleederen te draagen; en myn Huisvrouw zou niet weinig wit gelachen hebben, zoo op haar de bepaaling gepast hadde, geen juweelen te mogen dragen ter waarde van meer dan 1000 Ryxdaalders. Niettemin is de weelde van anderen, die ik nooit benyt hebbe, my doe in zoo ver te staade gekomen, dat ik den meesten tyt my heb beezig gehouden met Kinderen van voorname Lieden te onderwyzen in de Grondwaarheden van onzen Gezuiverden Godsdienst, het geen my genoeg opbragt om daar van in een kleine wooning, buyten de Stad, ordentelyk te kunnen leeven, wagtende ik my - gelyk ik tot roem van Gods bewarende genade 't mywaarts zeggen derf en mag - voor al zulke zonden die ergernis of aanstoot konden geeven.

In deezen tyt myner Bataviase afzondering viel mijn eerste kennismaaking met David Julius Aitsema en Hendrik Hiller, Voorlezer van de Capelle des Kasteels te Batavia: twee Perzoonen over welke ik thans niet breeder spreken wil; over den eerste niet, omdat ik reeds genoeg van hem gezegt hebbe, en eeven min over den laatste, om reede ik hier naa meer dan my lief is op zyn reekening zal hebben te stellen.

Edog, zoo er op het gedrag myner toenmaalige Indise vrienden in later tyd niet te roemen viel, ik mag niet zwygen over een jonge en waarde Vriendin, thans sedert eenige jaren gelukkig getrouwt en Moeder van verscheide Kinderen. Zy was een Nigt van Aitsema, en heette Cornelia Cammèrt. De oorzaak dat ik met deeze bevallige jonge Dogter in kennis kwam, was een zwaare ziekte, gedurende welke ik HEd: op verzoek van haar Neef bezogt en waarvan zy gelukkig herstelde.

Myn vrouw, die een slag ouder was als zy, werd haar al rasch een vriendin, en ik geloove niet dat wy van eenig Schepzel in Oost Indiën zoo veel geneegentheid ondervonden hebben als van deze Juffrou. Haar Vader, die al Weduwenaar zynde met haar naar Indiën was gekoomen, bekleedde een aanzienlyk Ampt en was te Batavia hertrout met een schatryke maar half onnoozele Portugiese vrouw, die haar stiefdogter niet zetten kon, zoodat deeze te huis een droevig leeven leidde. Doe wy Cornelia leerden kennen, was zy de

twintig al gepasseert, het geen in dat Land, waar de Meisjes zeer vroeg pleegen te trouwen, en vooral de zulken die een ryken Vader hebben, tot de zeltzaamhedens behoort. Maar ik heb altyd geloofd en geloof nog, dat Cornelia, alhoewel daar nooit iets van latende blyken, haar Neef Aitsema meer dan gaarne lyden mogt; en het zou tussen die twee, toen Aitsema in beeter doen geraakt was, ook wel tot een huwelyk gekomen zyn, zoo hy maar niet den slegten weg ware opgegaan.

My is dit naaderhand duidelyk gebleeken, doe Aitsema, by myne terugkomst te Batavia, zyn hart teegen mij keerde en eeven daar door toonde (wat juffrou Cornelia hem niet vergeeven kon), dat het zyne niet op de regte plaats zat. Dit deed de maat overloopen en haar liefde, die dog al zwaar geleeden had door Aitsema's omgang met die Slavin, geheel en voor altyd verkoelen. Ja zy schreef in die dagen een toornigen Brief aan zyn Moeder in Nederland, dien ik niet gewild heb dat zy verzenden zou en daarom met haar goet vinden agter heb gehouden, dog die my altoos dierbaar blyven zal, uit hoofde van de hartelyke vriendschap voor myne Vrouw en my zelfs, welke er in doorstraalt; om welke reede ik dat schryven hier meede deel:

Batavia, 16 December 1755.

Mejuffrou en geachte Nigt,

Ik kan niet mankeeren om deeze myne letteren UE. te doen toekoomen, alzo myn gemoet zoo vol is, dat, zoo de Heer my niet merkelyk bewaart, ik vreezen moet, de over groote droefheid mijn gezondheid zeer schaadelyk zal zyn.

Zoo eeven krygen wy tyding, als dat Uw Zoon, door valse Vrienden en door zyn eige aanhouden, heeft konnen bewerken, om zyn in voortyd (zoo het scheen) goeden vriend Verbeet, van wien ik ten volle overtuigt ben dat hy na de ziel en lichaam Uws Zoons beste zegt, op grouwelyke wyze te mishandelen.

Ds. Verbeet is by Rezolutie van heeden, door de Hoge Regeering na het aakelige en veragte Banda beroepen, ja: niet om eenige misdadt, maar alleen om zyne trouhertige han-

delingen, in de eerste plaats jegens Uw Zoon, die, zo er nog eenige Godvrugt in hem over was, niet zou kunnen nalaten om Verbeet wel te doen, in vergelding van vroeger en later tyd. Dog, helaas, hy toont 'er niet de minste blyk van.

Had Juffron Verbeet my niet de brieven en schultbewyzen laten zien van Uw Zoons eige hand, ik zou van myn opregten en Godvrugtigen Vriend, hoe openhartig wy omgang gehad hebben, nooit hebben vernomen al hetgeen hy niet alleen na de ziel, maar ook zelfs tot ondersteuning van het lichaam voor uw Zoon gedaan heeft.

Dog het is een klare blyk, dat nu Uw Zoon die geringe werktuigen niet meer van nooden heeft, hy ze niet alleen vaaren laat, maar smaadelyk mishandelt, alhoewel die geringen in vroeger jaren niet naagelaten hebben om te doen, dat in haar magt was te doen.

Menigmaal heb ik de brieven van Uw Zoon aan Verbeet met traanen geleezen en den Heere gedankt, niet anders kunnende denken of het was in alle opregtigheid gemeend; hetgeen ik ook nu nog voor den Heer overlaate. Maar woorden van Eewige Vrienschap en daden van onverzoenlykheid komen met geen reedelyk Mensch overeen, veel minder met een Christen, die het Gebed des Heeren in zyn mond derft neemen.

My dagt, dat een dubbele verpligting op Uw Zoon lag, om Verbeet wel te doen; en ik geloof, het ook wel gegaan zou hebben, had myn Vriend het quade *goet* geheeten. Maar nu is het: *weg met hem!* Want als men opregt met iemand om wil gaan en hem raad, niet na het een ander hebben wil, maar na *ons* de zaak voorkomt, dan vermindert de vriendschap.

Dog, Nigt, ik wens Uw Zoon, en U door hem, als het tot zijn en U ziels welzijn strekken mag, van harten veel voorspoet na 't Lichaam. In myn hart is niet de minste vyandschap; maar wie kan een Man liefhebben, die genooten weldaaden met ondank vergeld en, als hem de Fortuyn toelacht, die genen vertreed, welke, doe het hem teegen liep, zig zyne waare Vrienden hebben getoond?

Ag, hoe verdrietig is het, een slegt hart te ontdekken, waar men aan een goed geloofde! God de Heere, hoop ik,

die den braave Ds. Verbeet uit zoo veele naare omstandigheden verlost heeft, zal ook mij dit kruis helpen draagen.

Ik blyve, Mejuffrou en geagte Nigt,
Uw Dienaresse &c.

'Er worden te Batavia, mag ik wel zeggen, niet veele jonge Juffrouwen gevonden, die zo eedel denken als de Schryfster van deezen Brief. De meeste Hollandse Meisjes in dat Land, of die 'er van Hollandse Vaders bij Indise Moeders gebooren worden, hebben niet alleen weinig Verstant, maar ook dikwerf een slegten Aart, die zy van jongs af overnemen van de Slaaven-kinderen, met welke zy in één Huis worden opgevoet. Meestentijds brengen zy hare dagen in leedigheid door, alleen denkende aan het geen zy eeten en drinken en waar meede zy zig kleeden zullen, latende zig op de buitenspoorigste wyze in alles door haar Slavinnen bedienen. Sommige zyn wreed en vinden 'er haar behaagen in, wegens het geringste vergryp, haar Bediendens aan den lyve te doen straffen. In 't gemeen is het met de Vrouwen in dat Land zeer moeilijk omgaan, aangezien ook de beste onder dezelve met kuuren behebd zyn, die zy tinkaas noemen, en de welke haar humeur vaak onverdragelyk maken. Door 't vroeg trouwen en kinderen krygen zien ze 'er meestal reeds op haar Dertigste jaar als oude Vrouwen uit; en daar uyt wordt dan door de Mans, al hoewel dit hare schult niet is, aanleiding genomen om met Slavinnen in ontugt te leeven.

Onze Vriendin Cornelia mag van geluk spreken, niet in handen van zulk een Egtgenoot gevallen te zyn, gelyk in het gemeen, naar de geringe kennis die ik van deeze stoffe hebbe, de slegste huwelyken in deeze Wereld die zyn, welke de begeerlijkheid der oogen tot fundament hebben gehad. Was zy met haar Neef Aitsema getrouwt, die haar zinnen had betoovert, ook ofschoon zy meende hem alleen wegens zyne Godvrugtigheid geneegen te zyn, Cornelia zou over niet langen tyd vanverdriet zyn gestorven. Nu zy daar en teegen ook met haar Verstant te raade is gegaan en een Man genomen heeft, die haar niet minder respecteert als zy hem, is zij gelukkig en dankt God iederen dag. Trouwen is een heet hang yzer, zegt

het spreekwoord. Veele Paaren zouden elkander zeer wel verdraagen kunnen, zoo zy, naa de wittebroods weeken, uit een mogten gaan; want alhoewel de Heere God den Egten staat klaarblykelyk gewilt heeft, bezitten de minste Egtgenooten in de voorraadkameren hunner harten geneegentheid genoeg, om levenslang op de zelve te kunnen teeren. Dan, genoeg hier af.

In April 1749 behaagde het den Almagtige, my en myn Huisvrouw sterk te bedroeven door ons éénig Zoontje te haalen, het geen onze zielen in rouw dompelde en ons het Huisje, waar wy woonden, haatelyk maakte. Dog ziet, een jaar daar naa verkeerde onze ramp in vreugt, als ons op nieuw een Zoon geboren werd, die by den H: Doop genaamt wierd Johannes Gerardus. Van toen af hadden wy vrede. Myn braave Vrou leefde voor haar Kind, ik voor myn lessen. Des avonds, als het dagwerk afgeloopen was, oeffende ik my in de Kerkelyke geschiedenissen en de gewigtigste hoofdstukken der H. Godgeleertheid, als ook in de Latynse, Griekse, en Hebreuse taalen; want sints lange stond het voornemen by my vast, om by aldien ik weeder als Zieken-Trooster mogt worden aangestelt, zo mogelyk myne verlossing in die qualiteit naar het Vaderland te obtineeren, en my daar verder bekwaam te maaken tot het Werk der Bediening.

Zeer veel hulp voor myne studien heb ik in die tyd gevonden by de Praeceptoren en in de Boekery van het kort te vooren door Zyn Excellentie Baron van Imhof opgerigt Seminarium, dat in July 1745 met grote staatsie te Batavia wierd ingewyt, gelyk verhaalt is in de *Bataviase Nouvelles* van die Maand. 'Er werd daar niet alleen onderwys gegeeven in de Maleidse en Portugiese, maar ook in de genoemde Latynse, Griekse en Hebreuse taalen, item in de Philosophie, Historie, Geographie, Genealogie, en diergelijke nodige weetenschappen.

My quelde vooräl het gerugt van den Proponent Philippo de Melho, op Ceylon, van wie in die dagen verhaald wierd, dat hy in het Seminarium in Colombo al de genoemde taalen en nog andere daarby had aangeleert, zoo dat hy in het Hollands, het Portugees, het Mallabaars, en het Singalees, stigtelyke predication deed; gelyk hy ook in het Mallabaars een

Triumph der Waarheid of Verdediging der Christelyke Religie heeft geschreeven, dewelke in 1753 tot Colombo, in 's Compagnie's Drukkery aldaar, gedrukt is.

Deeze De Melho, - een Indiaan, met een paar ooren die hem op de schouderen hangen, zegt men, zoodat zyn uitzigt denken doet aan de, om hunne Zeldzame Antiquiteit, niet onaardige Beelden van den Afgod Budhum, die de Generaal van Imhof in het Ryk van Mataram gevonden en naar Batavia heeft doen overbrengen, - was die tyd een jong man van 20 jaren, wiens ligte bevattingen, suyvere en clare geest, verzelt en onderschraagt door een ongemeen geheugen, hem de weg tot de kennis van soo vele Taalen gebaant en tot de subtielste gronden van Godgeleerdheid en Wysbegeerte opgeleid hadden.

Het voorbeeld van dien jongeling prikkelde myne Eerzugt geweldig, en 's nagts, als ik de slaap niet vatten kon, dagt ik by my zelfs: Indien zoo een jonge Heyden door Gods genaade zulke grote dingen volbrengt, zou het dan geen schande zyn, zoo ik, die een geboore Christen ben, niet al myne kragten aanwendde om insgelyks tot het Werk der Bediening bekwaam te worden? Welke overleggingen in die moeielyke tyd niet weinig hebben bygedraagen om my het hoofd Omhoog en Moed te doen houden.

De meeste Uwer hebben van den WelEd. heer Ryk Tulbach hooren spreken, Raad Extra-Ordinair van Nederlands India, mitsgaders Gouverneur en Directeur van Cabo de Goede Hoop; een Gebieder, die de geheele Wereld door den lof heeft, dat hy een zeer zachtmoedig man is, het geen ook met de waarheid overeen stemt.

Hoe nu denkt gy lieden, dat ik door deezen Heer, doe ik op de terugreyze naar Nederland ZEd. het verzoek kwam voordragen, dat myne Huisvrouw, die pas op Zee haar kraambedde gehouden had, te Cabo de Goede Hoop mogt blyven en myne terugkomst afwachten, onder Borgstelling dat zy (in gevalle ik mogt komen te overlyden) niet tot last van de diakenen vervallen zou, ontfangen ben? - Naauwlyks had ik myn mont geopent, of zyn WelEdele stiet my met den vinger

op de borst en gebood my de audiëntiezaal uit te gaan, zeer heevig zeggende: ‘Schrobje maar: meen jy dat ik je niet ken? jy bent die hardnekkige Vent, die my van de Batavise Predikanten is aangeschreven.’ En daar mee moest ik mij aanstonds weg pakken, wilde ik somtyds niet nog erger gehandelt worden.

Og ja, zoo was 't. Aan alle Classen, daar de E. Comp: Kamers heeft, en ook naar Cabo de Goede Hoop, was door den Bataviasen Kerkenraad een brief gezonden, houdende ‘dat ik zoo hun Vergaadering in 't gemeen als hunne Persoonen in 't by zonder op een Exorbitante wyze in de laatste dagen van myn verblyf had geïnjurieert’; waar aan het verzoek wierd vast gemaakt, dog op alle wyze te willen beletten, dat ik als Predikant naar India terug kwame, en zorg te draagen, dat ‘dog de voorsz. Verbeet, dewelke in minder qualiteit zig alle billyke discipline had onttrokken, in qualiteit als Predikant uitkoomende, zig niet straffeloos tegen ons en alle Kerkelyke Ordeningen opponeerende, *Gods Kerk in deze Gewesten in volle vlamme zette.*’

Weinig dagen voor myn vertrek namentlyk, doe het vast stond, dat ik op den 13 November met 't Schip *'t Huys de Manpad* de reis naar het Vaaderland zou aanneemen, had ik den WelEerw: Heer Sybrandus Columba verzogt, my op eerstkomenden Zondag, dat weezen zou den 7 November 1751, in den Gebeede ten goede te willen gedenken, geevende aan zyn WelEerw: tot dat einde een briefje, 't geen van zyn Eerw: wierd aangenomen, die ter gezegder tyd vóór het Naa-gebed zig aldus liet hooren: *In ons Gebed worden wy verzogt te gedenken een Perzoon, die met Familie naar Nederland vertrekt, ten einde zig daar bekwaam te maaken tot het Werk, der bediening,* - biddende die van God met zeer veel Talenten begaafde Man Gods zeer ernstig, dat de Heere het Zeegel zyner goetkeuring op myn heilig voornemen wilde zetten en my in myne onderneeming gelukkig en spoedig doen slaagen, enzv., waarin de Hoorder des Gebeds hem niet te vergeefs heeft roepen laten.

Wanneer ik nu afscheid kwam neemen by Ds. Bhemer (dien ik de onrust in dat Kerkelyk horlogie wel mogt noemen), voerde zyn Eerw:, die juist myn Attestatie zelfs geteekent

had, my met veel bitterheid te gemoet: ‘Wat heb jy daar voor een gebed in de Kerk laten doen? myn Collega Erkenswyk heeft 'er my Rapport van gedaan; wy zullen wel zorg draagen, dat jy nooit als Predikant zult terug komen; aan alle Classen, daar de Compagnie Kamers heeft, zullen wy over jouw schryven, Vent! Gaat maar aanstonds weg!’ Waarop ik zeer bedaart antwoordde: ‘Dat God een neenzeggende stem heeft in de voorneemens der menschen, wanneer die tegen syn Raat streeden, en dat, zoo het Werk uit God was, zyn Eerws. schryven my niet hinderen konde, dat ik myn voorneemen niet zou ten uitvoer brengen.’

En ziet daar, myne Vrienden, hoe ik den Kerkenraad en zyn Leeden, in de laatste dagen van myn verblyf te Batavia, *op een Exorbitante wys geinjurieert en Gods kerk in die Gewesten in volle vlam gezet heb*. Verlangt gy zelve den Brief te zien, waarin my zonder één factum by te brengen, nog van disobedientie, nog van injurie, dit te laste wordt gelegd, ik kan U dien yder ogenblik toonen.

Omtrent myn verblyf in Nederland kan ik kort weezen, daar het U alle bekend is, hoe ik van Mei 1752 tot September 1754 hier geleefd heb, met inspanning van alle krachten mijne Letter-oeffeningen voort zettende en volëindende. Naamens de E: Classis van Schieland onderzocht my de WelEerw: Heer Gerardus Klein, Predikant te Schiedam, eerst in de Hebreuse en Griekse taalen, en werd ik vervolgens over de gewigtigste hoofdstukken der H. Godgeleerdheid, als mede over de voornaamste geschilpincten zeer naaukeurig geëxamineert. Voorts legde ik den Eed van zuivering af, betuigde myne overeenstemming met de vastgestelde Artykelen van de Post Acta van het Synode Nationaal te Dordregt, vooral over het vierde gebod, verklaarde my tegen de veroordeelde gevoelens van Dr. Bekker en Prof. Roëll, en beloofde geene Theol. boeken zonder behoorlyke Approbatie te zullen uitgeeven.

Edog geen dier goede getuigschriften en Attestatiën waarmede ik naar Indiën terug keerde, - ook niet de voor my zeer vereerende Brief der E: Classis van Schieland aan den Batavisen Kerkenraad, waarin al de tegen my aangevoerde

bezwaaren ongegront verklaart, myn bescheidenheid geprezen en aan myn goede en hertelyke begeerte regt werd gedaan, - heeft my zoo veel genoeg geschonken als het Hoogloffelyk Testimonium van de E: Classis van Lingen, in Bentheim, zynde de Hooge school aldaar, tot sluiting myner studiën, na die van Leiden door my bezogt. Uit erkentelykheid jegens de Eerwaarde mannen, aan wier voorkomtheid ik zoo groote verpligting heb, laat ik dat Testimonium hier volgen :

L.B.S.

Alzoo Gerardus Verbeet, Delphensis, Joann: Frater, ex India orientali Redux, en om zyn Studien onder de HoogEerw: Heer Sam: Meiling, Zenonis Filius, voort te zetten en te perfecteren, naa Lingen was overgekomen, met dat oogmerk om als Leeraar by de eerste geleegentheid wederom na de Oost te vertrekken en in de Kerke Jesu Christi aldaar dienst te doen, zig by de E: Classis van Lingen, thans te Lingen vergaadert, per supplicam had aangegeeven om *stante Classe* tot het *Examen Praeparatorium* te mogen toegelaaten worden; zoo heeft de E: Clasis zulk een billyken verzoek niet kunnen afslaan; neen, maar veeleer, verblyd over zyn H. Oogwit, ingewilligt, en den 18 Octob. A. C. omtrent de *Testimonia Ecclesiastica et Academica* gerust gestelt zynde, tot het verzogte Examen geadmitteert; wanneer hem eerst een Text te verklaren wierd opgelegd, verhandelende Actorum XX, vs. 20-24, in welk hy zulk een genoeg gaf, dat men hem tot het verdere onderzoek toe te laten geen zwaarigheid konde maaken, gelyk hy in de Theologise beproevingen de Waarheden duidelyk voor te stellen, met bewyzen uit Gods H. Woord en gezonde reede te bevestigen, de dwaalingen aan te toonen en te wederleggen, met zulk een *klaarheid, vaardigheid, en kragt van overtuiging* zyn bekwaamheid aan den dag gelegd heeft, dat de geheele vergaadering verheugt en vergenoegt met een goede Conscientie den zelve eenpaarig daar over gefeliciteert, en als bekwaam en waardig om onder 't getal Candidaten aangenomen te worden, verklaart heeft: geevende zyn E. het regt van zyn gaaven openbaar voor de gemeente te mogen voor-

stellen; vertrouwende dat zyn E. de Kerke in 't Oosten veel dienst zal kunnen doen; te meer dewyl zyne geleertheid met een Christelyke Zedigheit en Vromigheit gepaart gaat, gelyk de E: Classis hem dan met een Zeegenwensch gedimiteert en dit Testimonium uit te geeven my gelast heeft.

Dabam, Linge den 19 October 1753.

(was getekent)

JOHANNES HERMANNUS CLINGE,

Cl. L. h. t. Praeses.

(Ter zijde stont het Cachet der Lingse Classis, gedrukt in rode Lacke).

Van deeze en andere nodige Documenten voorzien, nam ik den 16 Sep: 1754 de Reis naar Oost Indiën weder aan, met myn Familie, en kwam in Februari 1755 weder aan Cabo de Goede Hoop. Ik had de eer een brief aan den WelEd: heer Gouverneur Ryk Tulbach ter hand te stellen van den Ed: Heer Daniël Noltenius, zynde geweest Raad van India. Zijn WelEd: ontving my nu beleeft, en verzogt my, tegen over hem plaats te willen neemen, 't geen ik deed. Zyn Ed: las en herlas den brief, die uit weinig reegels bestont, en waar in een woord tot myn voordeel geschreeven was. Na eenige weederzydse pligtplegingen verzogt zyn Ed: my, om hem NB. de eer aan te doen van by hem te komen spyzen.

Minder vriendschaplyk ging het te Batavia toe, waar ik den 30 April behouden aangekomen, op Maandag 5 Mei 1755 in den Kerkenraad verscheen en myn Testimonia in handen van den Praeses gaf. Deeze, Ds. Mulder, die tyd Rector van het thans gemortificeerde Seminarium, deed my buiten staan, en daarop begon de hoogmoedige Ds. Marchant, naadat mijne papieren slegts ter loops ingezien waaren: 'Ik ben (zeide hy) van oordeel, dat men zoo een subject als Verbeet maar weeder naa het Vaderland moest terug zenden, wyl het zeker is, dat een man, die hier Dans- en Scherm-Meester is geweest' ('t spreekwoord zegt, men liegt noit of daar is wat aan: maar dit was *alles* geloogen) 'hier de Gemeinte niet zal kunnen stigten.'

Dog ik verwyle nu niet langer by deeze en andere quade

bejeeningen van den Batavise Kerkenraad. Liever verhaale ik U, op wat wyze ik met de mynen naa Banda kwam en het geen my daar wedervaaren is.

Op 31 December 1755 nam ik de Reis aan, te weeten met de Scheeps-Schuit, denkende my daar meede aan boord te doen zetten op 't Schip *Schagen*, dat my naa Banda brengen moest; maar van 's namiddags 5 uren tot des nagts 12 uren op de Bataviase Ree ront gezworven hebbende, landden wy *niet zonder levensgevaar* op het Rif en vervolgens op het Eiland Hoorn; want de Captain van den Bodem, Jan Dekker, zich vergenoegende zyn Concubyn aan boord te hebben, was dien middag om drie uren, zoo als hy de Schuit afzond om my en Familie *volgens afspraak* te haalen, onder zeil gegaan.

Merkt, Vrienden, in 't voorbijgaan, wat een Predikant in die Gewesten niet al torten uitstaan moet!

Zoo heb ik laater, op een Visite-togt naa de Zuid Wester Eilanden van Timor, gedaan aan boord van de petjalling *de Meeuw*, in de drie laatste Maanden van 1756, gedurende die gantsche reis het grootste ongemak des weerelds hebbende, van Banda tot het Eiland Roma voor de deur van de roef myn leeger moeten spreiden, wyl het Vaartuig, dat niet groot was, zoo vol was, dat zelfs de gangboorden niet gebruikt konden worden; 't geen nog erger wierd, wanneer wy een party slaaven voor de E: Compagnie inscheepten.

Op de zelve Visite-togt 't eiland Damme aandoende, waar *de Meeuw* alleen op de Negory Sollat ankerplaats had, was ik verplicht om my *op een vroegen morgen*, per orembay (zeeker roeivaartuig) te laten brengen naar de groote Negory Cayn, daar zig de meeste Christenen bevinden, en die van Sollat ruim 3 a 4 uren aflegt. Hier heen vaarende, kwaamen wy met de orembay om zeekeren hoek, daar men digt aan strant twee yzelyke zwavel-poelen heeft (aan den voet van een Berg), in welke het Zeewaater stond te kooken als in twee brouwkeetels, gaande uyt die putten óp twee pilaaren van rook, ter dikte van pilaaren in een groote Kerk, zoo dat in alle gevalle wie met laag waater zig hier op de strant zouw willen begeeven, gevaar zou loopen zig deerlyk te branden, alzooyt het

zelve een waasem en rook opgaat (eeven als uyt een pot, die van 't vuur genomen en geopend word) zoo ras als de Zee begint te ebben. Wy voeren hier kort langs heen, zoodat ik wel wil bekennen dat my, toen ik het verschrikkelyk geruys hoorde, de hairen te berge reezen.

Doe ik nu in de naamiddag om drie uren weder van de Negory Cayn vertrokken was, op hebbende 36 Roeyers, of gelyk men ze daar noemt, Scheppers, alzooy met korte roeispaanen het Vaartuig voortstuuwen, ontstont er omtrent tegen 6 uren des avonds een reegen- en onweersbuy, en alzooy de stroom, doe wy ons af en aan den bovengem: hoek bevonden, zeer sterk begon te gaan, geraakte in een omzien het vaartuig vol waater, 't geen ik zoo ras niet gezien had, of ik sprong zeer ontsteld zynde, onder de Tent van daan; wanneer myn schrik nog grooter wierd, toen ik zag, dat 35 man over boord sprongen, die ik meende dat naa een goed heenkomen wilden zoeken en my met het Vaartuig verlaaten. Ook hoorde ik een weinig *voor uyt* het ysselyk geruis van het kokent water in de bovengezeide swavelpoelen, daar ik nu wel wist dat men niet zou kunnen landen, of men liep gevaar *door een zwevelpoel* om te koomen.

Terwyl wy ondertussen *ter regterhand* en al vry verre agter uyt niet dan *hemelhooge klippen* hadden, die door een mens of vaartuyg onmogelyk konden genadert worden, of men zou zeekerlyk *tegen de Rotzen* zyn verplettert geworden; zag ik *ter slinkerhand* niets dan een *openbare Zee*, die zeer onstuimig wierd, en *boven ons* zwaar weer: zoo dat het hier was schrik van *rontsömme*. Egter zag ik ook al aanstonds, dat het buiten boord springen alleen geschiedde om de orembay wat te doen ryzen; want den eenen die 'er ingebleven was, deed zyn best met uythoozen, en de anderen die zig in het waater bevonden, hielden het vaartuig met de eene hand regt voor de Zee, om het omslaan te beletten, terwyl zy met de andere hand swommen om uit de Wal te blyven. Doe het Vaartuig wat greezen was, kwamen zy 'er van weerzyden de een na den ander weeder in, en wy geraakten in staat om de reis te vervolgen, wanneer wy in een groot half uur te Sollat hadden kunnen weezen, waar de *Meeuw* voor anker lag; maar tot een overmaat van

rampen begeerden deze bygelovige roeyers, die in naam alleen Christenen zyn en deze aakelige plaats voor heilig houden, absoluut weer te rug te keeren naar de Negory daar wy van daan kwamen, houdende dit ongeval voor een quaat voortteeken; zoo dat ik, willens of niet willens moest zien, dat wy in den donker, die nu gevallen was, weeder naar Cayn te rug gingen, daar wy in in den nagt, na dat ik nog dikwyls door het swaar weer nu en dan geschrikt had, behouden dog doornat arriveerden, en van waar ik des morgens ten tweeden maal vertrok, wanneer ik tegen den middag op Sollat, daar de petjalling lag, aankwam.

In September 1759 ging ik al weeder op Visite-togt, dit maal naar de Arou-Eilanden. Op maandag den 18 dier Maand deed ik my van de Werff te Banda aan boord zetten op de Chialoup de *Agatha Suzanna*, en ziende dat in de Schuyt nog kleet nog kussens gevonden wierden, vroeg ik, aan boord komende, den Werf-Baas, die van de paapse religie was, of dat met voordagt was geschiet? Daar hy zeer brutaal op ten antwoord gaf, dat de Heer Gouverneur de kussens in bewaaring had, daar by voegende: *wat ben jy tog? Predikant en ook meer niet!*

Niet beeter verging het my op de terug reis. Op den 2 April 1760 met de *Agatha Suzanna* voor anker liggende by het eiland Arou, waar ik den 15 dito nog 48 bejaarde perzoonen en 32 kinderen te doopen had, gelastte de Stuurman van die Bodem my, dat ik my dien dag aan boord moest begeeven, alzoo hy over een dag of twee, gelyk hy zeide, dagt te vertrekken. Ik antwoordde daar op, dat ik nog niet gereet was, alzoo de meeste nog ongedoopte Christenen zig met hunne vaartuigen agterland op de Paarlvisshery bevonden, ik hen door den Schoolmeester kennis had laten geeven van myn aanwezen aldaar, en ik dezelve nu moest afwagten. Den 13 deed hy eenige seinschooten, om my aan boord te hebben. Den 17 dito vertrok hy naar Banda, *my agter latende*, en den 19 dier maand heb ik op Arou, na gehouden Godsdienst in 't Malleids, nog gedoopt op belydenis 46 bejaarde perzoonen, die van agterland ten dien einde daags bevooren eerst waren op-

gekoomen, en gecopuleert 29 paaren; waarna ik my op *den 2 Mei* aan boord begeeven heb van de zeilree leggende Chialoup van een *Bandaas Burger*, den heer Carel Harder.

Dat een Predikant verpligt word, naar de pypen te danzen van een brutaalen Stuurman, die, uit een haat tegen de Gereformeerde Religie, des zelfs Dienaar (dien hy heeft te brengen ter plaatze daar zyn ampt hem roept) dus veragtelyk behandelt en dwingd zig na zyn zin te schikken, is God geklaagt; te meer dewyl zoodanig een kleinagting voor ons ampt en werk nergens toe dient, dan om het zelve by den Inlander, die dog op uiterlykheeden steröogt, in de grootste veragting te brengen.

Zulk een haater van den Gereformeerden Godsdienst was ook de bovengenoemde Jan Dekker, Captain van de *Schagen*, die my en Familie om vyf uren de Scheeps-Schuyt zond, nadat hy reeds om drie uren onder zeil was gegaan. Wy bragten op het Eiland Hoorn, onder de Maleyers en Javanen, die het bewoonen, en dat (schoon Heidenen) een goet volk is, de Nieuwe Jaars Nagt door, en roeiden op Donderdag den eersten January 1756 naar 't Eiland Edam, om naa tyding van ons Schip te verneemen, waar wy verstonden, dat het daags bevoorens al gepasseert en uit het gezicht was.

Hier was nu goede raat duur. Ik bleef dien dag op Edam met myne Vrouw, twee kinderen, en drie Lyfeigens: zynde er nog 5 op het Schip, beneffens al wat wy in de wereld hadden, uitgenomen een lessenaar met papieren en een weinig geld dat wy by ons hadden gehouden. Den 2 dito vertrok ik alleen (laatende myn Familie op gen: Eiland ten huize van den heer Opziender Hendrik Mulder, wiens Huisvrouw gelyk ook zyn Ed: ons zeer beleeft onthaalde) naar Batavia, met een oude Barkas of Scheepsboot, waarmede wy beneeden de Rivier dreeven en voor dreg kwamen. *Ik moest dien ganschen nagt op de plegt in de oopen lugt doorbrengen*, alzoo er ten minsten een voet water in 't ruim stond, en het zelve door ouderdom niet kon lens gehouden worden. Op Zaterdag den 3 dito kwam ik in de stad, en vervoegde my by de E: Heer Commandeur Coert Roseboom, die de goetheid had, zyn Excel-

lentie Mossel hier van kennis te geeven; en deeze - wiens Huis ik wensche, dat als dat van Obed Edom, om der Arken wille gezeget zy, - ordonneerde een zoo genaamde stroopetjalling uit te rusten, om ons naar Samarang (daar het schip *Schagen* eenige gevangenen van Staat moest inneemen) te brengen, gelyk geschiedde.

Wy kwamen den 9 der genoemde maand op de Ree van 't Hooft Comptoir van Java's Noord-Oostkust, genoemd Samarang, dog vonden er geen Schip, zoo dat wy vast stelden, dat het zelve de reize reets had voortgezet. Maar van de wal kreegen wy order om aanstonds naa Japare te steevenen, gelyk wy deden; vindende aldaar den 10 dito het Schip *Schagen*, zonder groote- en voorsteng ten anker; want agt dagen naa zyn vertrek van Batavia waren tegen het vallen van den avond, door zwaar Donderweer en Sterke valwinden, beide stengen onder volle zeilen van boven neergeslagen; welk ongeluk zyn behoud geweest was, wyl het schip, zynde al te rank, anders waarschylyk zou omgeslagen hebben. *Wel, schipper Dekker*, zeide ik aan boord komende, *UE. hebt ons willen ontzeilen, maar UE. hebt dog Gods hand niet kunnen ontloopen.* Waarop hy, vry wat bezopen zynde, op buffelagtige toon antwoordde : *Wel, Domine, als jy zoo spreekt, wil ik by jou niet te kerk komen.*

Zoo word 'er menig Schip, daar de Captain een Meid by zig heeft, verzeilt, wyl zoo een, in steede van op zyn affaires te letten, zig met zyn Concubyn in de kamer amuseert, latente het commando (gelyk hier geschiedde) aan een losbol, of wel aan een dronken lap over, die meer in den arak fles als op het Compas kykt.

Van Japare raakten wy op den 21 dito onder zeil en kwaamen op maandag 9 February 1756 gelukkig op de ree van Banda ten anker, waar ik den 22 dier maant myn intree-reede deed en, zynde Ds. Theod. Wilh. Olingh reets in December des vorigen jaars overleeden, zonder Amptgenoot voor deeze geheele gemeente zorgen moest. Te Banda zelfs beliep wel is waar het getal der Leedematen by myn komst slegts drie en

dertig Perzoonen, maar dat van al de Christenen dier Provintie te samen, de Zuid Oost- en Zuid Wester-eilanden er onder begrepen, 3729.

Naa dat ik door Gods zeegen den zeer vervallen Kerkstaat aan het Hoofd-Comptoir, - en daaronder ook op Lonthoir, waar de Gemeinte in zes jaaren het geluk niet had gehad, door een wettig geroepen Leeraar des Heeren Woord aldaar te hooren verkondigen en ik als nu om de derde week het H. Dienstwerk ging verrigten, - op een reedelyke goede voet gebragt had, vertrok ik in September 1756 van Banda naar de zoo genaamde Zuid Wester-eilanden, tot het doen van myn eerste Kerk- en School-Visite.

Op 't Eiland Sarmatte vond ik geen een Christen, alzoo de Comp: eerst een jaar geleeden drie Europezen daar had doen postvatten. Egter kan ik berigten, dat waar ik ook onder Inlanders gepredikt heb, ik noit geen aandagtiger hoorders heb gevonden als eeven hier. Ik ben eens *een ganschen dag* bezig geweest met haar, zynde een getal van meer dan 200, den weg der Zaligheid te verkondigen en haar den Heere Christus in al zyn graveerselen af te maalen, gelyk ook met haar het den waren God oonteerende, dat 'er in het eeren van hunne afgodsbeelden, waar van dit Lant vol is, legt opgesloten, onder 't oog te brengen; als ook hoe zy immers te vergeefs van een stuk hout (dat zy zelfs gefatzoeneert hadden en met welker spaanderen zy, gelyk zy ook met schaamte beleeden, hunne rystpot hadden gekookt) hulp verwagten. 't Geen zy my ook toestemden, biddende my met gevouwe handen, dat ik haar zoo lange ik nog daar zou zyn, dog in de waare Religie wilde onderwyzen, en zoo het de E: Comp: wilde accordeeren, haar dog van een Schoolmeester voorzien, waar toe ik beloofde alle acte van devoir te zullen aanwenden.

Op 't Eiland Damme daar en teegen, waar 't getal der Christenen 469 heette te bedraagen, vond ik eene Gemeinte, die de naam droeg dat ze leefde, schoon zy waarlyk dood was. Niemand liet zig hier by myn komst in de Kerk of het School vinden, alzoo zy veel liever bezig waren in het maaken van Loelies: zeeker afgodis werk, waar in zy de leever van een

geslagt dier bezien en daar uit dan eenig geluk of ongeluk voorzeggen; gelyk zy op Zondag, naa dat ik te vergeefs Godsdienst gehouden had, nog deeden, ten einde te weeten of hun Orang Kaja uit handen van gecommiteerdens ja dan neen *een brief en rotting van de E: Comp: zoude erlangen.*

De Schoolmeester gaf my hier kennis van, waar op ik gedagte Landsgroten, hen de schrikkelykheid deezer zonden onder 't oog gebragt hebbende, aanzeide, dat ik, vermits zy zig door hunne godlooze levenswyze den naam van Christenen onwaardig maakten, hun Schoolmeester met my zou nemen. Hun Captain antwoordde hier op: dat hunne Negory niet magtig was een Leermeester te onderhouden; dat de overleeden Orang Kai 'er wel om een had verzogt, *maar zy niet.* Uit welk brutaal bescheid genoegzaam bleek, dat zy veel liever met den hond wilden wederkeeren tot hun uitbraakzel, als zig door de wetten van den H. God Israëls te laten binden.

In geen 24 jaaren waren deeze Eilanden door een Predikant bezogt, zoo dat het geen wonder is, by aldien ik hier en ginds, onder die zoo genaamde Christenen, veele misbruyken aantrof. Tot Letie, op de Negory Seruwaru, beliep hun getal 263, waar af eenige zig met Heidense Vrouwen vermengt hadden. Op de Negory Seray al daar, waar 't getal Christenen 122 Koppen beliep, was 't niet beeter gestelt. Verscheiden hadden zig ook hier aan de zelfde zonden, als die op Seruwaru schuldig gemaakt; namentlyk, door zig uit de heidenen wyven te neemen. Een quaat, myns bedenkens, zonder hoop van redres, zoo de Politike Magt, door het statueeren van een lighamelyke straf, deeze boosheid niet tegenging; gelyk ook by myne terug komst te Banda, daar op naar myn voorstel, by de Bandase Regeering door den Kerkenraad is aangedrongen.

De Regeering rezolveerde, dat by de eerst volgende reis van Gecommitteerden naa die Eilanden, by affixie van biljetten aan yder geadverteert zou worden, dat tot zoodanige misdaat by de wetten gestatueert was de volgende straffe: 'De Christenen zullen niet vermogen Byzitten of Concubynen te houden, op hondert Realen van agten voor de eerste, twee hondert voor de tweede, en drie hondert voor de derde reise,

die daar over bekeurt zullen werden.' Teffens voegde de Regeering daar nog by: 'dat de geene, die van gedagte misdaat overtuigd, dog onmagtig was die geldboeten te betaalen, naar Banda zou gebragt worden, om aan Comps: werken voor een tyd te arbeiden.' Door deeze wet tegen het Concubineren is te weeg gebragt, dat er by myn tweede komst tot Letie A°. 1758, zoo veel ik weet, *geen een Christen meer gevonden wierd, die zig daar mee bezoedelde.*

Het Kerkgebouw te Banda, - zo men ten minste de plaats, tot het houden van den Godsdienst aldaar geschikt, dus noemen mag, - vond ik by myn komst zodanig vervallen, dat zy door swaare binten aan beide zyden geschoort was, om niet omver te wayen. De planken, die voor een halve muur dienden, waren vergaan. Al spoedig, by 't houden van 't Avondmaal, stortte op eene reis zoo veel water door 't Atapdak (een zolder lag er niet), dat de helft van 't tafelkleed doornat werd. In geval het water maar een voet verder was gestort, waaren wy genootzaakt geweest de bediening te staaken, daar wy door het overdekken met een schootel, het brood nog eeven droog behielden.

Hoop tot het verkrygen van een Nieuwe Kerk kon my de Regeering niet geven, alzo 't Haar Hoog Edelens juist behaagt had, het bouwen daar van voor eerst nog uit te stellen; misschien zoo lang tot dat de oude kerk, wat by een swaare wind gemakkelyk geschieden kon, de Gemeinte op 't hoofd stortte, dat God verhoede! Van de Zaal in 't Casteel had ik my wel kunnen bedienen, doch deze kon de Gemeinte niet ontvangen. Met het Huis op Lonthoir, waarin Godsdienst gehouden wierd, was 't niet veel beeter. Ik moest 'er dienst doen, voor een lessenaar staande, want een Preekstoel kon 'er zoo 't schynt niet af. Van de geweeze Kerk stonden er de muuren nog, dog ook niets meer.

In December 1758 werd door de Hooge Indiase Regeering te Batavia het voorstel van den Bandase Kerkenraad ter opbouw van een Nieuwe Kerk geapprobeert, mids de onkosten uit het Capitaal der Kerk betaalt werden, ten welken einde, zooveel moogelyk, de Materialen van Batavia zouden gezonden

worden. Van de ontvangst dier Materialen egter is te Banda niets bekend, en schynt het wel, dat de afzendinge, ter wille van de menagie, daar thans in Indiën zoo veel om gedaan en gelaaten wordt, achterweege is gebleven. In den loop van A° 1757 werden aan het Kerkgebouw eenige noodzaakelyke reparatien verrigt, zoodat het zelve op 26 February 1758 door my kon ingewyd worden uit 1 Kon. 8, vs. 29: *Dat uwe oogen open zijn, nagt en dag, over dit huis &c.*

Dat de tyden slegt moesten zyn, kon men, deeze ruïnen ziende, ligt opmaaken. Hoe geheel anders zag alles 'er uit in de daagen, doe Francois Valentyn, naa hy in zyne *Eerste en Tweede Uyt- en Thuys-Reyze* verhaalt, Predikant te Amboina zynde, hier geduurende een jaar de Dienst kwam waarneemen! Doch Banda is niet meer wat het plag te zyn, als de Hooge Indiase Regeering het, in haare brieven aan Bewinthebberen, het 'waarde pand' der E: Comp: noemde. Het is op dit ogenblik, en was reets lang eer ik 'er aan kwam, het minste Comptoir van geheel Indien, en daar en boven berugt wegens de ongezondheid der Plaatz. Genoegzaam al wat 'er komt, sterft 'er. Myn Familie laboreerde 'er genoegzaam altoos aan koortsen en andere ziekten. Ja het bleek, dat mijne Huisvrouw, schoon in Indiën zelfs gebooren, in het Bandasche Climaat geheel niet kon aarden, alsoo zy van onze komst in Banda tot aan haar dood, en al zoo in drie volle jaaren, 'er boven twee maanden niet regt gezont geweest is.

Het inkomen van een Predikant was 'er om de duurte van alles, voor een Leeraar *die zig met geen negotie te doen ophiield*, in ver na niet toereikende om zelfs maar burgerlyk te kunnen bestaan. Om de Emolumenten *in natura*, die de E: Comp: daar eenen Predikant toelegt, moest ik den Gouverneur of zyn Dienaars dikwils agter naa loopen, als een hond om een stuk broods. En dan kreeg ik nog van het slegtste. Waar door volgt, moetende een Predikant te Banda al zyn inkomsten verteeren, dat hy zyn kragten in den dienst der Kerk verspild hebbende, eindelyk een arme Familie agter laat, of naakt en bloot moet repatrieeren wanneer zyn verband uit is.

Groote bemoediging verschafte my in die jaaren myn Dienstwerk. Driemaal 's weeks beklom ik den Preedikstoel, doende eens dienst in de Hollandse en tweemaal in de Malleidse Taal. Zesmaal ter week werd door my gecatechiseert, meestal in het laag Malleyds, de eenige Taal die verre de meeste magtig waren en die ik zeer griff had leeren spreken. Ik roeme slechts in Gods genaade, wanneer ik zeg, dat de Leedematen daar door zoo in getal als kennis meer dan gemeen zyn toegenomen, de Gemeente te Banda in een bloeiende staat gebragt, en 's Heeren Allerheiligste Naam 'er onder de Heidenen en Muhamedanen tot een welriekende reuk geworden is. Zelfs zyn door my, als een middel en gezeegent werktuig, verscheidene Chineesen bekeert en door den Doop de Gereformeerde Kerk ingelyft.

Zoo gering was de loon, die ik voor deezen arbeid ontving, - daar nog bykwamen de vermoeiende Visite-togten, waarvan ik de eerste al dadelyk met een swaare ziekte bekoopen moest, - dat ik naa anderhalf jaar, geen mogelykheid ziende myn Familie te onderhouden, 'er ernstig aan begon te denken om myn verlossing naa Batavia te solliciteeren. Dog de Gemeente tragtte dit te verhoeden, door den Heer Gouverneur van Banda te verzoeken, dat het zyn Hoog Ed: en de Agtbare Raad van Politie behagen mogt, my, booven het geen ik genoot, nog toe te leggen zoo veel Emolumenten, als een te Batavia buiten beroep zynde Predikant geniet. Tot dat einde vervaardigde zij den 14 Augustus 1758 een Request, 't geen door al de present zynde Leedematen, ten getalle van 140, - by myne komst te Banda waren 'er maar 33, - geteekend wierd; op welk Smeekschrift ik my half gedwongen vond van besluit te veranderen, zoodat ik positief myn verlossing verzogt, maar óók een Request liet afgaan, in welke ik myn verzoek na dat der Gemeente voegde.

Ik zou er geen Eed op durven doen, dat niet op die Requezten, by doorzending der zelve aan de H. Regeering te Batavia, door de Bandase Regeering ongunstig gerapporteert is. Dit is al thans zeeker, dat met name het verzoekschrift myner Gemeente, te Batavia zeer hoog werd opgenoomen, gelyk blijkt uit het volgend *Extract uit de Missive gesz. door Haar*

Hoog Edelens, de Hoog-Indiase Regeering te Batavia, aan den Gouverneur en Raad tot Banda, dato 20 Decemb. 1758:

‘Het gedane verzoek van de Kerkenraad en de Leedematen der Gemeinte aldaar, om aan den Predikant Verbeet toe te leggen de Emolumenten van een Predikant buiten beroep te deezer hoofdplaats, is zoo *ongehoord* en *arrogant*, dat wy beslooten hebben, den eersten tekenaar van dat Schriftuur te Condemneeren in een boete van 25 Ryxdaalders ten behoeve van de Neirase Kerk, en den Predikant Verbeet *serieus te Recommanderen zig geschikter te gedragen* en te vrede te weezen met het geen andere zyn Collegaas genieten.’

Gy kunt ligt opmaken, myne Vrienden, hoe het een eerlyk gemoed moest smerten, te zien dat zyne aangewende pooging om de zynen van het nodige te voorzien, zoo misduid, en zyn goede Naam, van dezulken die Amptshalver verplicht waren hem te beschermen, aangetast wierd. Zulke Comps. brieven dog komen niet alleen den geadresseerde in handen, maar worden in afschriften op alle groote Oosterse buiten-Comptoiren geleezen; zoodanig dat, wanneer het de Hooge Regeering te eeniger tyd kwam goet te vinden, my op Ambon, Ternate of Macasser te verplaatzen, men aldaar met vooroordeelen tegen my zou ingenomen zyn en op de laagste wyze niet alleen van my denken, maar ook veragtelyk van my spreken, waardoor myn dienst reets van te vooren geheel vrugteloos zou worden gemaakt.

En eeven daarom, omdat er dit quaat gevolg in lag, mogt ik niet ongevoelig zyn. Nu, dat was dan ook de reede dat ik in Augusty 1759 myn verlossing naar Nederland, al was 't met afgeschreeve Gagie, verzogt; zynde intussen door my, om den oudsten Ouderling, die de eerste tekenaar was geweest van het voorige Request, te gemoet te komen, 60 florynen of 25 ryxd. van 48 sw. st. yder betaalt aan den Kerk Meester te Banda, waar af ik quitantie bezitte.

Maar wat uitwerking had myn tweede verzoekschrift? Niet anders, dan dat haar Hoog Edelens het gedane verzoek der Gemeinte *nu* wel accordeerden, maar met byvoeging van zoo veel smadelyke Expressien ten mynen opzigte, dat 'er myn

Ziel nog op dit ogenblik van walgt. 'Ofschoon het *aanstotelyk* en *irreverent* Request van den Predikant Verbeet,' stont 'er in de Batavise Rezolutie van 14 December 1759, 'verdient hadde een ernstige *corrigeerende Dispositie*, zo hebben wy egter, uyt Consideratie van onze waare betragting, om zoo veel ons vermogen toelaat, de uitbreyding van het ware Gelove te helpen bevorderen, en dus hem te laten by een Gemeente waar van [hy] bemind wordt, *in verwagting dat dezelve zig in 't vervolg van alle stappen, die misnoegen kunnen geeven, zorgvuldig wagten en met yver en liefde waaken zal ter vermeerdering van 't Christendom aldaar*, 't zelve voor deeze reyze aan een zyde willen zetten en hem nu toeleggen de in Anno pass. verzogte, dog om de wyze op welke het verzoek geschiedde doenmaals ontzegde Emolumenten van een extraordinair Predikant alhier te Batavia, die dan ook na ontfangst dezes aan hem zullen moeten worden verstrekt, na bygaande lyst.' De Realia, in 1882 uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap, bevestigen de juistheid dezer opgaaf. In de Generale Resolutien van het Kasteel Batavia, 7 December 1759, staat aangeteekend: 'De predikant Verbeet word, schoon hy de Hooge Indiase Regeering zeer irrevereert, om reedenen in zyn beroep gelaaten, en krygt de Emolumenten eens Extra ordinair predikants te Batavia.' Realia, 1ste Deel, bladz. 70.

Uit die zoo genaamde genaadige Dispositie kon ik klaar zien, dat 'er te Batavia en ook te Banda waren, die my een quaat hert toedroegen en de hooge Regeering tegen my aanhitsten; mogelyk om dat men by de uitkomst zag, dat God ten goede gedagt had, 't geen myne vyanden ten quade hadden gedagt. Immers men had vastgesteld, dat ik op Banda als in een doofpot wel in het vergeetboek zou geraaken; en ziet! eeven *van daar* komt zoo een Eclatant getuygenis 't myner eere door *een geheele Gemeente*. Dit was een brok, die men niet kon verduwen.

Een overtuigent bewys, dat al thans de Gouverneur Generaal Mossel niet tegen my was, is dat zyn Excellentie my in de laatste dagen van het voorig jaar de eere had gedaan, uit

Batavia een brief aan my te schryven van den volgenden inhoud : ‘Eerwaarde Heer! Om Uw Eerw: vermeerdering van Emolumenten toe te voegen, is niet mogelyk, veel min om denzelven herwaarts te beroepen, wyl het getal der Leeraren alhier vervult en dus geen plaats hier vacant is. Zullende Uw Eerw: zig derhave eeven als zyn Collegaas met het toegelegde moeten vergenoegen en het verblyf aldaar voor als nog getroosten, enz.’

Uit deeze Missive blykt ten vollen, dat zyn Excellentie my voor zoo een haatelyk Perzoon, als waar voor myne Vyanden my overal hebben getragt te boek te stellen, nooit heeft gehouden, terwyl anders zyn Excellentie my zyne Letteren niet zou hebben waardig geacht en zich daarin met zulke vriendelyke termen uitgelaten. Neen, 't waren myn eige Bandase honden daar ik van gebeeten werd; en doe deeze hun werk hadden verrigt, hebben de Batavise vyanden het voort gezet.

Leest, myne Vrienden, hetgeen de E: Heer Raad Ordinair van Justitie, Mr. Johannes Scheevenhuize, my in September 1759 uit Batavia schreef, en gy zult weeten (om met zyn Ed. te spreken) *waar het been zeer was*:

‘Ik geloof op goet fundament, dat de heer Gouverneur van Banda UEw. veel quaat doet, om dat UEw. zyn heer Broeder het Nagtmaal hebt ontzeit; men zegt hier, om dat hy een byzit had, daar hy een kint by had geprocréeert, en als die dat hier verboden moest worden, dat 'er dan wel honderden verboden moesten worden, zoo van de Regeering als andere Hooge Amptenaren, Regeerende Diakonen, en ten minsten één Regeerend Ouderling. Met zyn Excellentie geloof ik, het nog gegaan zou hebben; maar doen UEw. sollicitatie in de Vergaadering kwam, kreeg UEw. de wind zoodanig van vooren, dat 'er niets van komen kon, gelyk 'er doenmaals niets van gekomen is. De woorden der Rezolutie *om u in 't vervolg geschikter te gedraagen* werden dus uitgeleid: om de zaaken in dit Land meede te tracteeren als andere Leeraars doen; die laten de gemelte poincten hier voor het geen dat ze zyn en steuren haar daar niet aan, om dat het een zeer verouderde quaal is, die niet anders zou uitgeroeit kunnen worden, of

de Policie en de Kerkelyken moesten met alle welmenende magt daar op aanvallen. En dat geloof ik ook.'

Nu, dit is waarheyd. Ik heb des Gouverneurs broeder Samuël Barriël, - zynde de zelve slegte Perzoon met wie ik in 1739 als Adelborst was uytgekoomen, - wegens zyn leeven in Concubinaatschap niet alleen van 't H: Avontmaal eerst geweert, maar naa dat wy *een ront jaer* geduld met hem geoeffent en dagelyks te vergeefs hem vermaant hadden, geëxcommuniceert.

Dit is geschiet by de Voorbereidingsdienst op Vrijdag 24 Maart 1758, doe zoo in 't Hollands voor- als namiddags in 't Malleids, gezegde Samuël Barriël, ten einde door zoo een schandvlek van het Christendom de Sleutel des Christelyken Bans niet te laten in veragting brengen, door my van den Preedikstoel het Avontmaal onwaardig is verklaart: hebbende de Kerkenraad op 15 April daar aan volgende besloten, aangezien hy zyn Concubyn nog uit zyn huis, nog naar 't Eyland Ay (daar hy, God beter 't, Hooft van was) verzenden, nog trouwen wilde, op den aanstaanden dag des Heeren in 't openbaar van de Gemeinte af te snyden als een verrot Lid; gelyk ook geschiet is ingevolge de Magt door den Heere Jesus Christus, als die alleen Koning is over zyn Kerk, aan zyne Dienaren verleend.

Andere Leeraren steuren zich niet aan die zaaken, schreef my de E: Heer Mr. Johannes Scheevenhuize; dog ik, die Gods Woord geloof, steur my daar wel degelyk aan. Ik begeerde het bloed van Samuël Barriël niet op myn kop te hebben, of my willens uit mensevrees schuldig te maaken aan het verwaarloozen zyner Ziel. Maakt my dat zoo gehaat, dat men al wat ik doe, spreek, of schryf, ook al wat anderen met betrekking tot my doen, door een valsche bril bekykt en my daarom vervolgt, ja van myn Eer en goede Naam zoekt te berooven? nu, dan dank ik myn God die my om zyns Naams wil, en om dat ik als een dienstknecht die wenst getrouw te weezen zyne beveelen zoek te gehoorzamen, verwaardigt smaatheyd en vervolging te moeten lyden.

Op 17 Mei 1757, ruim een jaar naa myn komst tot Banda, schreef ik als Praeses en Scriba van den Eerw: Kerkenraad

aldaar, Amptshalver een brief aan die van Batavia, waar in, neffens andere Zaaken de Bandase Gemeente betreffende, ook het volgende voorkwam:

‘Wy houden ons verzeekert, dat UwEw: deel neemt in den welstand onzer Kerk, en dit geeft ons vrymoedigheid, onze regtmaatige klagten in uwen schoot uit te storten over de *onzoete bejeegeninge* die onze Vergadering hier ontmoet by den Agtb: Heer Gouverneur Jaques Barriël.

Zyn Ed: Agtb: heeft niet alleen van Scriba deezer gevergt om zyn Ed., alvorens Kerkenraad te beleggen, hier van kennis te geeven, maar ook beneevens den Agtb: Raad van Politie goetgevonden, te *improbeeren* de aanstelling van den Oud Ouderling Floris Versteeg tot Ouderling van Lonthoir, insteede van Salomon Boreel, die haar Ed: Agtb: bij Rezolutie de dato 19 April jongstl. hebben begeert dat zal Continueeren; tegen welk besluit wy genoodzaakt geweest zyn ons by nader Rezol. aan te kanten; waar in wy op de volgende wyze reeden van ons doen geeven, zeggende, dat wy by ons genomen besluit blyven perzisteeren:

1° Om dat Broeder Boreel niet alleen reets 4 jaaren ouderling geweest is en daarby den ouderdom van diep in de 70 jaaren heeft bereikt, maar nog daar en booven door ziekte geheel en al buiten staat is, te kunnen uitgaan, of de Vergaadering bywonen; zoo dat zelfs de Scriba deezer, geduurende zyn aanwezen alhier, schoon dikwyls by hem aangedient, hem nog noit heeft kunnen te spreken koomen, als die, om boovengenoemde oorzaak, geen mensen meer ontfangt. Welke ligchaamsswakheid de Kerkenraad zig verzeekert houd, dat aan den Agtb: Raad van Politie niet onbekent is, om welke oorzaak zy niet ontveinzen wil, over dat besluit verwondert te zyn: te meer daar

2° De Perzoon van Floris Versteeg, die zy tot opvolger verkooren heeft, een Man is, die niet alleen stigtelyk leeft, maar zelfs de Lonthoirse Kerk of Gemeente meer dienst doet, als oit andere voor hem gedaan hebben; hebbende geduurende het aanwezen van Scriba deezer altoos de goetheid gehad, om zoo aan hem als zyn Ouderling, wanneer dezelve zig daar bevonden tot verrigting van den Godsdienst, het doen

der huisbezoeking of het aannemen van Leedematen, huisvesting te verleen, daar zy anders in 's E: Gomps: Logie, die leedig staat, zig zouden moeten ophouden; ja ook hun zelfs door zyne slaaven en vaartuig, 't geen tot dat einde voor hun altoos gereet legt, te laten van hier haalen en te rug brengen. Behalve dat zyn E: menigmaalen de moeite genomen heeft, de Taafel by 't houden van 't Avondmaal in gereetheid te brengen, of zomtyds de meede te komene Neirase ouderling niet vóór den dag van de bediening zig op Lonthoir konde laten vinden.'

De Agtb: Heer Gouverneur Barriël, deeze Rezol. van den Kerkenraad ontfangende, liet my by zig roepen, begeerende dat ik daar in eenige verandering zou maken, 't geen ik zeide, zonder kennis van myn Meedeleden niet te moogen doen; waar op zyn Ed: onze Nominatie in Politiken Rade *approveerde*. Eevenwel meenden wy niet te kunnen af zyn, den Batavisen Kerkenraad van deeze zaak kennis te geeven, ten einde die in staat te stellen, daar het noodig zou weezen, ons in deeze gehouden gedrag te verdedigen. Om die reede ging ik aldus voort:

'UwEws: ziet in dit geval, hoe de Politiquen altyd juist niet gelukkig zyn in 't verkiezen of verwerpen van Perzoonen, die tot dienst van Gods Kerk door de Ouderlingschap met unanime Advysen verkooren waaren. Wy verzoeken voords van UwEerw: te moogen weten, in hoe verre wy gehouden zyn, zonder schending van het regt onzer Kerke, ons naar het besluit der Overheid in een geval als dit naar 's lands Costume te dragen; wyl wy, om openhertig te spreken, meenen, dat het *Regt van Verkiesen*, als een zaak enkel Kerkelyk zynde, ook by den *Kerkenraad* staat, en dat de *Hooge Magt*, willende disapproveeren, daar van voldoende reede behoort te geeven, of dat wy anders ons op zulke suffisante reedenen steunend besluit nooit behoorden te veranderen.'

Zommige van de Batavise Predikanten dagten omtrent deeze poincten eeven zoo als ik. 'Met opzigt op de politieke Overheeden,' schreef my in vertrouwen een hunner, een Israëliet waar in geen bedrog is en die leeft zo als hy leert, 'ben ik

met UwEd: volmaakt in één Sentiment, hetzelfde opentlyk lerende, gelyk alle Cordaate Predikanten doen. Ik mag wel lyden, dat elk weet, dat ik met UwEw: het volkomen eens ben, dat geen Overheeden van den Burgerstaat het *Jus ap- en improbandi*, het zy van Predikanten, het zy van Ouderlingen toekomt, schoon wy lyden moeten, dat het haar *ex usu* gegeeven word.'

Edog de meerderheid was teegen my. De dato 24 January 1758 werd door den Batavisen Kerkenraad quanswys aan die van Banda collegialiter, maar *de facto* aan my zelfs, terug geschreeven: 'Het smert ons, Eerw: Heeren en Broeders, zoo veele klagten te moeten hooren over de *onvriendelijke behandeling* van den E: Agtb: Heer Gouverneur omtrent de Kerkelyke Perzoonen a Costy. Maar de eerste source en oorspronk van alle verwyderingen nagaande, vinden wy tot ons leetweezen, dat aan beide kanten *eene al te verre gaande passie en menselijke zwakheid* daar van de oorzaaken zyn, spruitende uit het verkiezen van een Ouderling en het houden van Kerkelyke Vergaaderingen.'

Mogt de Bandase Kerkenraad hier op het stilzwygen bewaaren? Neen, voorwaar; en doe in Mey des zelve jaars de gelegenheid zig aanbood om naar Batavia te schryven, lieten wy in een Amptelyken brief aan den Eerw: Kerkenraad aldaar het volgende vloeien: 'Gelyk het ons aan den eenen kant niet dan zeer aangenaam was, dat UwEerws: de Correspondentie gelieft te onderhouden, zoo willen wy niet ontveinzen, dat het ons aan den anderen kant smertte te zien, dat UEerws: gelieft te schryven, dat de oorspronk van alle verwyderingen tussen ons en de Politiquen zou gesprooten zyn uit een aan beide kanten al te verre gaande passie en menselyke zwakheid.

Dat is ras gezegt, maar zoo gemakkelyk niet te bewyzen. Wy zyn van oordeel, dat een Kerkenraad, die het regt der Kerk ongeschonden tragt te bewaaren en daar over de Politique stroom teegen krygt, niet zoo ligt behoort beschuldigt te worden van passie, wyl alle onze pogingen zyn, daar op toe te leggen, dat onze bescheidenheid alle mensen bekend zy.

Maar dat wy, om vrede te houden met mensen, daar de Religie, God betere het! niet te dik opzit, zeggen zouden:

Wat wilt gy my geeven, en ik zal hem u overleeveren: daar van heeft onze (en zoo wy vertrouwen ook ulieder) ziel een gruwel. Nu, dierbaare Broederen, dus is 't hier gestelt; en bygevolg, wy gelooven niet verdient te hebben, dat men ons van passien beschuldigt, waar wy 't regt der Kerk zeedig hebben voorgestaan.'

Deeze brief ontving de Batavise Kerkenraad op 10 July 1758, en de zelve werd beantwoord op 10 January 1759. Dog de tyd was niet in staat geweest, daar ginds de passien tot bedaaren te brengen, waarnaar men ons deezerzyds verdagt hield te handelen. 'In antwoord dient' (schreef men ons uit Batavia, nabootsende en als parodieërende de bewoordingen onzer Missive van Mey des vorigen jaars) 'dat hoewel het ons aan den eenen kant ten hoogsten verblydde, den welstand en wasdom van UEw: Zion te verneemen, het ons ook aan den anderen kant ten uyttersten verwondert, zulke *scherpe en bittere verwyten* van UEw: te moeten ondergaan. Om geen gelegenheit tot verwyderingen te geeven, willen wy de *hatelyke en aanstotelyke uitdrukkingen* in UEw: Brief voorkomende, wel gaarne met stilzwygen voorbygaan, die alleen daartoe konden strekken, om de onderlinge band van liefde en vriendschap te verbreeken. De Hooge Regeering geeft aan den Kerkenraad geen reedenen, waarom deeze of geene Perzoonen geïmprobeert worden; waar van wy verscheide voorbeelden hebben, zoowel in 's Comps: Dienaaren als Burgers maar dat we *daarom* onze Gebieders zouden aanmerken als Mensen, daar de Religie, God beetert, niet te dik op zit, daarvan heeft onze ziel een gruwel.'

Zeeven en een halve maand daar naa van eene Kerk- en School-Visite op de omliggende Eylanden terugkeerende, las ik met de uysterste verontwaardiging het schryven van den Batavisen Kerkenraad en agtte het noodig, tegen deeze en andere te regtwyzingen, als die niet zoo zeer myn Perzoon als myn Ampt betroffen, nogmaals op te koomen. Ik deed zulks by Rescriptie van medio Augusty 1759, my in qualiteit als Praeses en Scriba van den Eerw: Kerkenraad van Banda onder andere aldus uitdrukkend:

‘Wy verwonderen ons zeer, over dat wy ons in gedagte Missive beschuldigt zien, als hadden wy onzen laatstvorigen doorzult met scherpe bittere verwyten, en nog meer, dat men daar op onmiddellyk laat volgen: *Om geen geleentheid tot verwydering te geeven, willen wy de hatelyke en aanstotelijke uitdrukkingen in uw Brief voorkomend, wel gaarne met stilswygen voorby gaan.* Zoo dusdanig schryven in ulieder oordeel het middel is om verwyderingen uit den weg te ruimen, dan weeten wy niet wat het zy, 't vuur van twist aan te blaazen.

Zyn UwEws. zo toegeevent, byna hadden wy gezeit zo lafhartig, dat gylieden een besluit, by U in de Vreeze des Heeren, met aanroeping van zyn Naam genoomen, laat met voeten treden van een Politicque Regeering, die, dus handelende, haar een Regt aanmatigt, dat Christus als Koning over zyne Kerk alleen toekomt, en welk Regt Hy zyne Dienaren, en geenszins een wereldlyke Magt, in handen heeft gegeeven, wy wensen noit op zo een wys de ons toebetroude post te verlaten.

God heeft, onder de dagen van het N.T., Christen-Overheeden gegeeven, dog geensins op dat zyne Kerk, opdat zyne Dienaars die dezelve bestieren, door hun in haar regt gedwarsboomt zouden worden, maar in tegendeel, op dat dezelve door haar gesag de Kerkelyke besluiten (volgens Gods Woord genoomen) klem zouden doen hebben. Wy konnen ons niet onthouden van te zeggen, dat wy ons schaamen te moeten leesen, dat zo een aanzienlyke Kerkvergadering als de Uwe, uit zo veel wakkere Mannen bestaande, daar toe komt om dus opentlyk te schryven (even of 'er roem meede te behalen was): *de Hooge Regeering geeft aan den Kerkenraad geen reede waarom deze of geene Perzoonen geïmprobeert worden.* Hebben haar HoogEdelens daar regt toe, dan was het beeter eer men tot een verkiezing kwam, haar HoogEdelens af te vragen, wie 'er Ouderling of Diaken worden moest, op dat men door een disapprobatie (beneevens den verkooren Broeder) niet ten toon gestelt wierd voor de geheele Gemeynthe, als had men zyn oog laten vallen op een onwaardig subject.

Wy weeten wel, veel geliefde Broederen! dat deeze Magt

den Politicquen niet van gisteren of eergisteren is toegevallen: wy houden daarom UwEw: in zo verre onschuldig als die daartoe de eerste steen niet gelegd hebt: maar wy bidden God, dat Hy U, zyn Knegten, den Geest der Vrijmoedigheid schenke en eensgezint doe zyn, om zulke ingekrope misbruiken liever te verbeeteren, dan dat gy als het ware voor een eer zoud reekenen, 't geen wy om goede reede verfoeien.

Wy verklaaren voor Gods Aangesigt, dat wy geen oogmerk hebben om Ulieden te verbitteren: dan, yver voor Gods zaak en huis doet ons die hartige taal spreken. Ook hebben wy geen vermaak de Heerlykheeden te lasteren, dat zy verre! Maar gelyk het haar HoogEdelens ten uittersten onaangenaam zou zyn, wanneer Kerkelyke Perzoonen zig met haar doen bemoeiden, kunnen dezelve ons niet kwalyk duiden, als wy ernstig voor ons Regt spreken en dat op het kragtigst verdedigen. Nu, dat willen wy alleen doen, latende voor het ooverige yder in zyn waarde.'

Dit was in deeze zaak myn laatste woord, en kon ook niet wel door andere gevolgt worden. De Batavise Kerkenraad noemde het (in een schryven de dato 20 December 1759) *vuilaardige hoon en laster-taal*, waarop zy alleen door een *eedelmoedig en verontwaardigent stilswygen* wilde antwoorden, ofschoon zy genoegzaam stof en reedenen zeide te hebben om zig desweegens, ter plaatze daar het behoorde, een *eclatante voldoening* te verschaffen.

Daarop volgde een *broederlyke waarschuwing en vermaaning tot schuldbekentenis*, terwyl ons boven deeze serieuselyk gelast en gerecommandeert werd, in het vervolg alle diergelyke *eer- en faamroovende bewoordingen* te menageeren; eindigende de Missive met deeze zoet-bittere taal: 'UEerws: wensch aangaande den Geest der Vrymoedigheid beantwoorden wy met Ulieden toe te bidden den Geest der Zagmoedigheid, en indien UEws: in deezen uwen wensch zoodanig een vrymoedigheid verstaat als UEerws: in uw Missive t'onswaart gebruikt hebt, zoo willen wy wel betuigen, dat wy wenschen dat God ons voor zulk een vrymoedigheid wil bewaaren.'

Zoo ik in byzonderheeden wilde verhalen, hoe myn stryd

met de Kerkelyken te Batavia door een niet minder heftigen stryd tegen de Politicquen te Banda is gecompliceert geworden, en myne vyanden middel gevonden hebben daar uit tweeerlei soort van beschuldigingen teegen my te haalen, - verschaffende zoo zig zelven (om met den Batavisen Kerkenraad te spreken) een eclatante Satisfactie en mynen ondergang bewerkende, - zou ik wydlopiger worden, dan met den aart van dit Dagboek overeen te brengen is.

Ook zal het voor myne Vrienden, die een voorstelling wensden te bezitten van het geen op een Indies Buiten-Comptoir de Regeering is, voldoende zyn, zoo ik de schildery maak van den heer Jaques Barriël, Gouverneur van Banda. Zy zullen een Predikant, die in zyn Post yvert, beklaagen, als hy het ongeluk heeft onder een Regeering te staan van zulke lieden, gelyk my te beurt gevallen is Generale Resolutien van het Kasteel Batavia, 13 November 1760: 'Den Gouverneur Barriël om verscheide abuizen, omissiën en meer strafwaardige handelingen ontslagen, om in stilte zijne dagen te eindigen.' *Realia*, 1ste Deel, bladz. 70, Banda.. En evenwel, dit kan ook uw Lot zyn, waarde Ambtgenooten! die naar gindse Landen denkt over te gaan om 'er uw talent op woeker te stellen en onder de Heidenen te prediken.

In Mey 1759 dan, doe hetgeen ik verder gaa verhaalen een begin nam, had de Gouverneur Jaques Barriël al in de dertig jaaren op Banda Neira gewoond en 'er zig doen kennen voor het geen zyn Ed: was. Al Opperkoopman zynde had hy zig niet geschaamt, om de Sajor Kanko (zeekere groente, die men de varkens geeft en die van zelfs in de Kasteelsgragt groeide) te laten verkoopen. Nu, wanneer hy Gouverneur was, kon men by hem, al was 't met één el Portesoy of zyde Stof gerieft worden. Niets werd hem, zoo uit Compagnies tuin of van de omliggende Eilanden gezonden, of hy liet het op de Bassaer of markt verkoopen; tot zelfs een stuiver Batattas (een soort van aard-appelen) inclus. Van de Vis, die in Comps: ceroe gevangen wierd, maakte hij al meede Gelt, in steede van dezelve, gelyk alle cordaate Gouverneurs doen, onder de Gequalificeerden te verdeelen.

Hy was, hoewel hy al 60 jaren telde, niet lang voor myne

komst in Banda getrouwt met eene Anna Welman, weduwe van zeekeren Perkenier Carel Harder, dat een vrou was van Chineese afkomst, en die nog meer dan één bloedverwant onder die (zoo groot Afgodise) Natie had, dog die men zeide dat voor geen zestig duizent Ryxdaalders zou hebben opgestaan en die daar en booven maar omtrent 32 à 33 jaaren oud was.

Dat het spreekwoord waaragtig is: *geld stopt geen gierigheid*, bleek in dezen man; want al zyn gelt kon niet beletten, dat hy niet zou hebben voortgevaaren door zyn kruimel-negotie den armen burger het brood uit de mont te steelen. Nog by myn vertrek uit Indiën, wilden de E.E. Heeren Majores, die met regt zulk een zondigen handel verfoeyen, onderzoek gedaan hebben wegens de gepleegde monopolie met 's Comps:Ryst, ten tyde de heer Siersma, die de goetheid zelfs was, wanneer deeze Jaques Barriël als Opperkoopman de hoofd-administratie waarnam, op Banda als Gouverneur fungeerde.

En wil men nog eenige staaltjes van den imborst van den heer Barriël, A°. 1760 schreeven haar HoogEdelens uit Batavia, dat die van Banda met het bouwen van zeeker Fort aan de voet van den Goenoeng Api of Vuurberg, genaamt Kyk in de Pot, *wel vier duizent Ryxdaalders te diep in 's meesterz beurs getast hadden*, en dat maar alleen wegens twee posten: de *kalk*, en 't *koely-* of *slaven-loon*, waarover alleen de Gouverneur het bestier gehad heeft.

Een ander bewys. Het kint van den Werfmeester Hinsch speelde op zeekeren tyd niet verre van myn wooning op de straat. Een uit Comps: koebeesten, 't geen daar passeerde, stootig zynde, viel op dit kint aan, wanneer ik teffens zag dat deszelfs aja of slavin, die 'er op paste, zig over het kint heenen lei *en de stooten van dat verwoede dier op haar lichaam ontving*. Zeekere slaaf dat ziende, nam in haaste een steen op, van de groote van een gemeene keisteen, en wierp gedagte koebeest daar zoo fel meede, dat dat plotzeling dood viel. Hier van wierd rapport gebragt by den Sergeant van 't slaven quartier Jan Rensingh, en deeze gaf 'er den Gouverneur Barriël weeder kennis van. De Lyfheer van gedagte slaaf wierd geroepen, en verdedigde zig zo goet als hy kon om van de

betaaling voor het doode Comps: beest bevryt te wezen, met welk een en ander ten minste *een uur of twee* verliep; wanneer de Sergeant eindelyk vroeg, of Comps: slaaven dat beest voor haar mogten schoon maaken. Maar de heer Gouverneur ordonneerde, dat het schoon zynde by hem moest gebragt worden; wanneer hy de onbeschaamtheid had het beest, dat in zyn bloet gesmoort was, onder de Gequalificeerdens te verdeelen. De heer Opperkoopman Gerrit Aanzorg, die kort voor dit geval A°. 1760 in Banda was gearriveert, kreeg 'er zoo wel als ik en meer andere een stuk van, dog waar aan nog zyn Ed: nog ik, ja zelfs onze slaaven, geen mond wilden steeken; terwyl de heer Barriël naderhand verklaarde, dat zyn WelEdele en Familie met smaak daarvan gegeten hadden.

Noit kwam 'er een vaartuig, 't zy van Ceram of van elders, met Sagoe (zeeker inlands brood voor de slaven) of wel met andere kleinigheden van gedroogde gember, &c., of de Gouverneur Barriël droeg zorg, door middel van de *jure basse* of *tolk*, dat alles eerst by hem gebragt wierd: gelyk ik het zelfs ondervond, wanneer ik op zekeren tyd vroeg, of zy geen gedroogde gember te koop hadden. Het antwoord was: dat de tolk, op order van den Gouverneur, had verboden eenige gember te verkoopen aan partikulieren, alzoo zyn Ed: die zelfs noodig had. Nu was 'er wegens de aanhoudende droogte dees tyd gember gebrek; dog het leet geen twee dagen, of in alle de *tindâs* (zeekere kraampjes, daar eetwaren &c. verkogt worden), die zyn Eds: Vrouw genoegzaam door heel Banda had staan, kon men gember, &c., te koop krygen, maar teegen een prys eeven als een Chinees gewoon is op zyn goet te zetten.

Men zegge niet: *dit zyn maar kleinigheden*; want die in dit *elendig Banda* geweest zyn, weten, hoe veel het voor de arme inwoners verschilt, of zy de ryst, sagoe, en andere mondkost, uit de eerste hand, dan wel uit die van zulke, gelyk deeze Gouverneur en de zyne waren, moeten breeken; dewyl het benodigtheden zyn, die de arme mensen niet missen kunnen.

Kwaamen 'er, gelyk te Banda eens 's jaars in de maand October geschiet, vreemdelingen van de Timoreese Eilanden met

varkens, schapen, geiten, en andere mondbehoefden, dan zat deeze oude Heer met Mevrouw Gouverneurs aan de agterdeur van *haar* woning (de Gouverneur had een huys byzonder), welke op de ree, daar deeze vaartuigen voor dreg lagen, uitkwam, omstuuwt van een party Comps: lywaaten, &c., en geassisteert met de tolk of een ander, die de Timoreese Taal sprak. Men riep de hoofden der vaartuigen by zig, die dan haar volk genoegzaam noodzaakten, ten eynde in de gunst van Toewang Besaar of Grooten Heer te blyven (dus noemen hem de Malleiers), haar aangebragte goed te verruilen naa genoeg van den Gouverneur.

Die in 't Land geweest is, zal ligt kunnen denken, dat geen gemeene lieden zig hier omtrent durfden begeeven, om 't een of 't ander *in te ruilen*. Met gelt kon men by dit volk zoo niet te regt raaken, of 't moest juist goud weezen. Veelyds was het beste al weg, eer een ander wat kon krygen.

Op 't Eiland Ceram had onze Gouverneur zeekeren vrygegeeve, in name Marcus. Die Neeger lag daar jaar uit, jaar in, om de producten, die dat Land geeft, voor den Gouverneur op te koopen. By de burgers van Banda werd deeze Marcus als een pest gerekent, alzo die met hunne vaartuigen op Ceram komende, hunne Lywaaten en andere Koopmanschappen kwalyk aan de man konden brengen, doordien deeze Swarte Consul elk stuk Lywaat altoos een Ryxdaalder beeter koop aanbod, als het de burgers, die het by de Comp: tegen een hoger prys moesten koopen, konden geeven.

Om dan het schildery van den heer Jaques Barriël verder op te maaken: hij liet in myn tijd Comps: ryst, omtrent welke hem van Batavia order gegeeven was om die aan de inwoonders te verkoopen tegen *zes* schellingen de maat van 75 pont, op het Comptoir Lonthoir verkoopen tegen *negen* schellingen; en dat niet op de Bassar, maar ten huize van zyn Vrous Broeders, Gys en Louw Welman, doende dus op alle wyze de inwoonders groot ongelyk.

Hy was van Religie Gereformeert en Ledemaat der Kerk, dog kwam wel een ront jaar lang niet eens in Gods Huis.

Edog het behaagde den Heere, deezen Gebieder in veragting te brengen, door hem zyn verstand genoegzaam te beneemen,

zoo dat hy zig nu al eenigen tyd had beginnen aan te stellen als een kint. Hy liet deur en vengsters sluiten en hield zig in een vertrek, daar het op den klaaren middag zoo donker was als in de naaste nacht. Toen ik in de maand Mey 1759 van de Visite-togt kwam en een bezoek aan hem gaf, kan ik zeggen dat ik hem wel *gehoort*, maar niet als by het inkoomen door het open gaan van de deur *gezien* heb, zittende op een rustbank: wanneer ik in dat oogenblik ontdekte dat hij 'er zeer naar uit zag. Hy greep my by de rechterhand, en hield die in beide zyne handen wel styf vast, zonder genoegzaam een woord te spreken. Ik was op deeze ontmoeting zeer ontdaan en vroeg zyn Ed: wat hem scheelde; daar hy my, schreiende als een kint en beevende als een riet, op antwoordde: *Og, bid dog voor my! bid dog voor my!* Hy stelde zig, om het met een woord te zeggen, aan als een die volslagen gek is.

In de maand April te vooren was tot Banda overleeden de Heer Jacob Cray, Opperkoopman en Secunde des Gouvernements, mitsgaders Hooft-administrateur van 's Comps: Negotie.

De Gouverneur, die al in eenige tyd en zoo ook nu geen Vergaaderingen konde bywoonen, had dezelve op zyn order, by 't afsterven van gedagten Opperkoopman Cray, in het Casteel doen beleggen, en in de zelve wierden tot het waarneemen van de nu vacante hooft-administratie benoemt Jochem Jacobsz Poelenburg, Koopman en op dat pas Hooft van 't Eyland Ay, en David Bacheracht, Captain Militair en aangehuwt stiefzoon van den Gouverneur. Het Fiscalaat zouw, mits de continueele indispositie van den Fiscaal Daniel Lacaze, worden bedient door Casparus Greven, Onderkoopman en Secretaris van Justitie en Politie, terwyl pro interim tot Hooft van Ay wierd aangesteld Anthonie van der Truyn, Onderkoopman. De overige Perzoonen, uitmakende het toenmaalg lichaam van Politie te Banda, behielden wat zy hadden; en dus bleef het een kleine tyd. Maar weldra wierd alles overhoop geworpen door Captain Bacheracht, en dat wel om het volgende geval.

De Commandant van het Guarnisoen, Captain Jan Spay, benevens Poelenburg, Van der Truyn, en de Secretaris Greven,

hadden den Gouverneur onder 't oog gebragt, dat het teegen Comps: orders street, dat een Captain Militair tot de hoofd-Administratie geëmployeert wierd; waarop zyn Ed: den Secretaris Greven beval, in de Politicque Vergaadering kennis te geeve, dat hy begeerde dat Poelenburg voortaan de hoofd-administratie geheel voor zig hebben moest en dat Bacheracht zou afstaan; gelyk dan ook besloten wierd. En dus had Bacheracht stoffe om zyn lastigen aart te ontdekken.

Deeze David Bacheracht, Captain Militair, was door haar HoogEdelens van Java naar Banda verplaatst en had op eerstgemeld Eyland al vry wat als magthebbende huisgehouden, hebbende onder andere aldaar een karel doen aan een boom hangen, zonder het ministerie te kennen. Hy was den 6 Augusty 1758 getrouwt met de Weduwe van Ds. Olingh, Voordogter van Mevrouw Gouverneurs, en had een fraai capitaal behuwlykt. Dat hy veel steunde op het gesag van zyn aanbehuwt Vader, den Gouverneur Barriël, is ligt te denken. Hy dronk by tyde zeer sterk en was als dan wegens zyn hoogmoed en kriegel humeur zeer gevaarlyk. Van Godsdienst zoo hy voorgaf Luiters; een Moscoviet van geboorte.

Doe hy, Bacheracht, nu vernomen had, dat hem de hoofdadministratie voor de helft was afgenoomen, ging hy by den Gouverneur met een opgetogen zeyl, schold, raasde, en tierde dat de oude Heer de Dood op 't lyf kreeg; en om hem, Bacheracht, ter neer te zetten, *ontkende* zyn Ed: die laatste orders gegeeve te hebben.

Hier op wierd Greven by den Gouverneur geroepen, vindende daar teffens Bacheracht en Mevrouw Gouverneurs in de kamer. De oude Heer sprak geen enkel woord, en Bacheracht wilde Greven doen gelooven, dat die laatste verandering buiten weeten van den Landvoogt geschiet was. Maar Greven, die, alhoewel een onëgt kint, door zyn Vader by een Javaanse Meit op Carta Soura geprocreëert, nog tans, om elk het zyne te geeven, wel de beste onder den geheelen hoop was, verdedigde zig met te zeggen, dat de Gouverneur immers nu al eenigen tyd de Ordonnantiën alleen op Poelenburg gepasseert en geteekent had; dat zyn Ed: niet alleen aan hem, Greven, die verandering te maaken bevoolen, maar dat Hy ook Captain

Spay op die tyd geroepen en hem het selfde bevel gegeeven hadde: uit welk een en ander duidelyk bleek, dat de Gouverneur wel deegelyk kennis van die verandering had.

Dog zyn Ed: veinsde nu, van dit alles niets te verstaan, om Bacheracht dog niet meer te vertoornen: want deeze had zig eenige dagen aan malkander, dronken en vol, met een stoel over straat laten draagen, zelfs ook by ligten dag, hebbende Bas, Fiool, en des Gouverneurs Trompetters, voor zig uit. Mevrouw Gouverneurs, meede wat benaauwt voor Bacheracht, zeide: *Mynheer Greven, UE: weet immers wel, dat myn Man niet wel by zyn hoofd is?* Daar Greven op antwoordde: *Het kan wel weezen, Mevrouw, dat de Gouverneur nu Gek is: maar toen hy my en Captain Spay de order gaf, Bacheracht te ontslaan van de hoofd-administratie, was hy niet Gek.*

Bacheracht dus ontslaagen zynde, deed al wat de spyt hem ingaf, om den Fiscaal en Secretaris Greven te trotzeren, die zyner zyds niets af liet om, wanneer Bacheracht's balddaadigheden al te grof uit de spuygaaten liepen, zig van zyn Ambt en pligt te quytten.

Dus stonden de zaaken tot op den 24 September 1759. De Gouverneur had zig, zonder egter het gesag aan Poelenburg over te geeven, naa het Comptoir Lonthoir geretireert, waar ik zyn Ed: op het versoek van Captain Bacheracht, die my met zyn orembay kwam afhaalen, op genoemden dag een Visite bragt. Ik vond den Ouden Heer in niet veel beeter staat als in Mey te vooren, alleen met dat onderscheid, dat hy nu het dagligt beter scheen te kunnen verdraagen.

Naa dat hy een wyl geschreit en my de handen weer braaf in de zyne gewrongen had en een vroolyker luim aannam, vroeg ik hem: *Waarom zyn Edele de Vergaaderingen van Politie niet bywoonde?* dat op het Hooft-Comptoir alles in disorder zou raaken, ja dat wy gevaar liepen dat de Militie (want veele uit hun begonnen in waarheid te morren) de hoorens mogt opsteeken, wanneer het slegt met ons zou kunnen afloopen, alzo de meesten papisten zynde, zig met de Comps: chialoup, die voor Timor zeilree lag, ligt naar derwaarts zouden kunnen laten voeren, wanneer zy haar perzonagie gespeelt had-

den; op welke plaats zy dan veilig waaren, alzoo dat Lant voor 't grootste gedeelte den Koning van Portugal toekomt, wiens onderdaanen aldaar de gewoonte niet hebben, een Comps: Dienaar, die zyn bescherming by en onder haar zoekt, oit weeder te geeven.

Hy antwoordde, dat hy niet zou manqueeeren in Vergaadering te verschynen, in gevalle de Secretaris Greven (tegen wien Bacheracht hem nu, drie maanden lang, daagelyks had op gehitst) daar niet present was; dat Greven oorzaak was van zyn bedroefde toestand; en dat Hy, zoo lang deeze zig daar bevond, geen voet in Vergaadering zou zetten.

Ik repliceerde, dat zyn Ed., schoon zwak, om boven gezegde en meer andere reeden nootzakelyk aan 't hoofd der Vergaadering voegde, en derhalve, als dog een van hun beide moest terug staan, *het dan beeter was dat Greven de plaats ruimde*, zoonamentlyk zyn Ed. iemant had dien hy het werk, dat Greven deed, kon toe betrouwen.

Hier heen wilde men weezen; en aanstonts wierd ik, die my op dit ogenblik maar met den Gouverneur alleen in 't vertrek bevond, verzogt, onder dictamen een briefje aan Poelenburg te willen schryven, waarin deeze gelast werd Vergaadering van Politie te beleggen en daarin twee besluiten te nemen: 1° om Greven buiten dienst te stellen op 's Gouverneurs verantwoording, 2° om Lacaze het Fiscalaat weeder op te draagen, en teevens te ordonneeren dat Van der Truyn zig naar zyn bescheiden post op 't Eiland Ay te begeeven hadde.

Reets den volgenden dag egter werd door Captain Spay te Neira politique vergadering gehouden, waar in hy zelfs, Poelenburg, Van der Truyn, en Greven, eenparig rezolveerden,- waarschylyk om dat zy den regeerenden Lantvoogt voor kinds of zinneloos hielden, - *den Heer Gouverneur Jaques Barriël van het gesag te ontslaan* en Poelenburg tot Gezaghebber aan te stellen, gelyk zy ook deden; geevende hier van aan de hoofd-wagt en elders kennis.

De tyding van deeze onwettige en onnoosele daat kreegen wy eeven naarmiddag op Lonthoir; en gy kunt ligt begrypen, myne Vrienden, dat dezelve den Gouverneur zeer on-

aangenaam was. Men vertelde wonderlyke dingen. 'Er wierd gesproken van een oproer: dat 'er op de Werf handspaaken en koevoeten in gereetheid gehouden wierden; dat de Gezaghebber order gegeven had, al het Vee binnen 't Casteel Nassouw, daar Spay Commandant van was, te dryven: en ik weet niet wat al Wyvenpraatjes meer. Men wilde ons ook ernstig verzeekere, dat veele uit de Militairen de zyden van hun paapsen Commandant Spay en by gevolg van den Gezaghebber gekoozen hadden; en dit laatste baarde in my, om reede boven al gegeven, eenig nadenken, of niet zomtyds die Zoldaaten, hun kans nu schoon ziende, wel mogten ten uitvoer brengen, waar af nu en dan onder hun gemompelt was.

Hier om schreef ik op het vriendelyk verzoek van den Gouverneur een briefje aan Leendert Leunissen, Ouderling van onze Kerk en Luitenant op 't Casteel Belgica, dat al meede op 't Hoofd-Comptoir en wel op een heuvel legt, hem vermaanende getrouw te blyven aan den eed, zyn Gouverneur gedaan. Ook aan Nicolaas van Lyburg, Ledemaat onzer Kerk en Luitenant der Neirase Burgery, schreef ik een diergelyk briefje.

Het antwoord van Leunissen geleezen hebbende, dat zeer gerust stellend luidde, zette ik den Gouverneur aan om zig met Bacheracht en My per orembay naar Neira te begeeven, daar ik hem met veel moeite en lang talmens (want hy was benauwt) toe kreeg. Wy kwaamen, zonder dat ons iemant eenige moleste deed, tegen den avond aan des Gouverneurs huis, zynde gevolgt van een orembay met Lonthoirse Militairen, of het mogt nodig weezen. Kort naa ons kwamen ook Mevrouw Gouverneurs en eenige Lonthoirse Vrienden op Neira, en het eerste wat de Gouverneur deed, was den gemelden Luitenant en Hooft der Burgery (een Captain heeft deeze te Banda niet), Nicolaas van Lyburg, te laten roepen.

Gekomen zijnde vroeg ik hem, of hy zig van zyn Eed en pligt als Burger Luitenant dagt te quyten, ingevalle iemant eenig geweld aan den Heer Gouverneur mogt willen pleegen? Maar deze Bandase liplap, dat een regte Hals was, antwoordde met traanen in de oogen, en dat nog in de Malleidse taal: *Kaloe betta dengar disinie, disana tarroe bette di arrest; dan*

kaloe betta dengar disana, disinie tarroe bette di arrest. Ego! he! he! he! Dat is: *Als ik hier na luister, zullen zy my ginder* (t:w: by den Gezaghebber) *in arrest zetten; en als ik ginder na luister, zullen zy my hier* (t:w: bij den Gouverneur) *arresteren. Ego! he! he!* Daar op begon hy zeer hard te huilen, terwyl hij wel hondert maal ginds en weer liep, al stampvoetende en de handen 't zaamen wringende.

Ik vroeg, hem teffens by de hand grypende, opdat hy zou blyven stilstaan: *Weet UEd: dan niet, aan wien gy den Eed van getrouwheid gedaan hebt?* Daar hy op antwoorde: *Ja! aan de Agtb. Heer Gouverneur; maar hi hi he!* - beginnend al weeder van vooren aan te schreyen. De Gouverneur zelfs begon nu te glimlachen en zei: *Lyburg, UE hebt gedaan.* Waar op Lyburg zeer verblijd heen ging, wel merkende, dat de nood nog zo niet aan den man kwam.

Terwijl deeze werd afgescheept, kwam er een Sergeant met het Parool van den Gesaghebber. Waar op de Gouverneur vroeg: *Wat Parool? niemand als ik kan dat geeven!* Ordonneerende teffens, aanstonds om het zelve by hem te komen; gelyk ook geschiedde. Want, Vrienden, zoo ras wy van Lonthoir op Neira waren aangekoomen, zag men onder den Nieuwbakken gesaghebber met zyn aanhang een verslaagtheid, die men niet had verwacht.

Mevrou Gouverneurs en nog eenige Juffrouwen kwamen by my met een grote swaarigheid: zy hadden gehoord, dat de Militie uit het fort Nassouw aanstonds gewapend zou uitkomen om den Gouverneur te arresteren. Daar ik op antwoordde: *Als dat geschiet, zal ik voor 't front gaan en het volk tot haar pligt vermaanen, en, by aldien geen reeden kragtig genoeg mogten zyn, haar een paar honderd Ryxds: belooven om op den Gouverneur zyn gezontheit te drinken, mits dat ze dan aan haar Eed getrouw blyven. En, zoo ook dat niet helpt, zullen zy my eerst afmaaken, eer zy den Heer Gouverneur attaqueren zullen.*

Ziet, Vrienden! op de wys als nu boven verhaalt is, heb ik my een Getrouw Onderdaan van myn Gebieder getoond. Maar in steede van eenige belooning daar voor te erlangen, is het my gegaan eeven als dien man, die een hond uit de

moddersloot hielp, en voor erkentenis niet anders kreeg, dan dat dezelve, de slyk van zyn bast op zyn uithelpers kleederen geschut hebbende, weg liep.

Als ik gezegt hebbe, was de Captain Bacheracht niet weinig verbolgen op den Secretaris en provizioneelen Fiscaal Greven; en daar waaren in de laatste daagen nieuwe reeden tot verbittering bygekoomen. Doe namelyk de Gouverneur zig in het begin van September naar Lonthoir had geretireert, begaf Bacheracht zig voor zyn plaizier naar het Comptoir Ourien, daar opperhoofd was Antony Arnout van Glan, liggende dit Comptoir, gelyk ook Wayer en Lonthoir, op het Hooge Land: het laatstgemelde boven op een berg, werwaards men met 333 grote gemetzelde steene trappen opklimt, en de twee eerstgenoemde agter Land aan de Zeekant.

Van Glan was een Ceilons kint, en met één woord een dronke lap, die om zyn dronkenschap en liderlyk gedrag in September 1758 door de Bandase Kerkenraad van 't gebruik des Avontmaals was geweert, ontziende ter oorzake van zyn hoogmoedig hert byna geen een mensch. Het ooverig gezelschap bestont in Samuel Barriël, onverbeeterlyker gedachtenisse, George Charles Guitton, een Predikants Zoon en weeldrig opgebracht jongeling van ontrent 22 jaaren, Louis Welman, broeder van Mevrouw Gouverneurs, Jan Bal, Perkenier, en eenen Amprosius Bogislaus von Cederwal, Adsistent, onlangs voor Matroos naar Banda gestuurt, om zyn slegt gedrag in Perzie gehouden.

Hier zynde, begeerde Bacheracht kruit van het opperhoofd, om zig wat te diverteeren met het lossen van Comps: Canon; maar Van Glan, wel wetende dat dit ongepermitteert was, zeide, geen kruit te hebben; waarop Samuël Barriël van zyn toemaalige residentie Wayer, dat 'er niet ver af legt, kruit deed brengen. En daarop zou men des avonds van den 9 September braaf gaan kanonneeren.

Van Glan, die dit liever niet zag, alzo hy wel wist dat dit ontydig schieten kwaalyk kon genomen worden, gaf voor dat hy geen kanonnier op het Comptoir had: maar Bacheracht, die nu wel eens wilde zien wat de Fiscaal Greven hier teegen zou kunnen doen, brandde het eerste stuk af en bracht dus het werk aan den gang.

Des nagts tusschen 11 en 12 uren hoorde men op 't Hoofd-Comptoir Neira nog verscheide schooten doen, en onder andere hoorde men een zeer harde slag: en dat was een heel vat met kruit, dat in de lugt vloog, alsoo het beneede wint staande, door een vonk was aan brand geraakt. Een hoek van Comps: Fort of Ronduit vloog meede op. En dat het rampzaaligste van alle was: vyf Zielen verlooren 'er het leeven door, te weeten twee Europeeze en een Inlandse soldaat, neffens twee Slaaven.

Bacheracht en zyn geselschap, waarschylyk door schrik nugter geworden zynde, deden al wat zy konden om die arme mensen, waarin nog eenig leeven was, te redden: maar te vergeefs. Dog een uit hun stierf eerst drie dagen 'er na, en al die Lyken liet deeze grote Heer begraaven zonder die door den Fiskaal of eenige Leeden van Justitie te laten visiteeren, denkende op die wys dit eclatant geval te smooren. Edog Fiscaal Greven had hier niet zoo draa de lugt van gekreegen, of queet zig van zyn Ambt en arresteerde de persoon van A: A: van Glan, ten einde van hem te verneemen, wat er' op zyn Residentie gebeurt was en hoe het zig toegedragen had.

Doe nu het Complot van 25 September, of hoe men het noemen wil, ontdekt en verydelt was, wierd door het Bestel van Captain Bacheracht in arrest genomen de Commandant Spay, die egter wierd toegestaan in zyn huis en by zyn Vrou en Kinderen te blijven, gelyk ook de Secretaris Greven; dog deeze wierd op 't Casteel Belgica in een hok, zonder dat zelfs een slaaf van hem mogt by hem koomen, zeer strict bewaart. De Gesaghebber Poelenburg kreeg arrest in 't kasteel Nassouw, en Van der Truyn, die gezegt wierd geparenteerd te zyn aan een der Heeren Raden van India, wierd slegs geordonneert, om zig naa zyn post op 't Eiland Ay te begeeven; 't geen egter niet als lang daarna geschiedde, weegens een ziekte daar hy in viel.

Dit alles ging door op naam van den Gouverneur, hoewel die 'er weegens zyn elendigen staat, daar hy weer toe verviel, het minste deel aan had, en Bacheracht, die ondertussen niet stil zat, al deed wat hy wilde. Deeze, alles naar zyn zin geschikt, en verkreegen hebbende dat Lacaze in

de plaats van Poelenburg tot Hoofd-Administrateur pro interim, gelyk Samuel Barriël tot het teder Ampt van Fiscaal wierd aangesteld, deed nu zyn best, door beloften en dreigementen, de gearresteerde Heeren te beweegen tot het schryven van een brief aan den Gouverneur, by welke zy om vergiffenis verzogten wegens het gepasseerde; schuivende teffens, want dus wilde Bacheracht het hebben, al de schult op den Secretaris Greven.

Dat zy dit deden uit vrees voor erger gehandelt te worden, en niet uit overtuiging hunnes gemoets, bleek laater, wanneer zy 't voor de Justitie te Batavia *herriepen*, te weeten Poelenburg en Spay. Greven had niets geschreeven; ook had men er hem niet toe aangezigt. Van der Truyn is nog in Banda overleeden, en met zyne Huisvrouw, neffens het kind waar af zy in 't kraambedge stierf, op eenen dag begraven; over wiens dood wonderlijke praat ging.

De gebeetenheid van Bacheracht op Greven was zoo groot, dat hy geen konkelaryen ongebruikt liet om hem al verder in 't verdriet te helpen. Een Zoldaat en twee Onder Chirurgyns werden met goet gevolg door hem aangezigt om valschelyk een bezwaarende verklaring tegen Greven te doen passeeren. Hetzelfde verkreeg hy van zekere Gerrit Winter, geweze Secretaris van Justitie, die wegens volslagen gekheid in het Hospitaal was geplaatst, daar die twee Onder Chirurgyns hun dienst deden.

Doe Bacheracht zelfs, aan het huis van den Gouverneur, my de verklaring van dien Gerrit Winter en de andere voorlas, kon ik my niet onthouden om te zeggen: *Hoe, mijn Heer, UE. weet zoowel als ik, dat op het zeggen van Winter geheel geen staat te maaken is; hij heeft immers zoo veel doorslaande blijken van volslaage zinneloosheid gegeven, dat men zelve van zijn verstand moest berooft zijn, om zig zyne woorden aan te trekken; de Justitie te Batavia zou, wanneer zulke verklaringen beëedigt over kwaamen, daardoor misleid worden; en derhalven, avanceer niet met zulke papieren; UE. zou uws vaders zaak, wanneer Winters gekheid op Batavia bekend wierd, daardoor niet verbeteren.* Waarop hy antwoordde, wat vertoornd wordende: *Zij willen 't evenwel beëedigen.* Daar ik op repliceerde: *Ik geloof, mijn Heer, dat de*

Onderchirurgyn Zeegers, die een Lidmaat onzer Kerk is, als ik hem de gevolgen, die uit het geeven van zoo een verklaring kunnen voortvloeyen, onder 't oog breng, wel zorg zal draagen, om die attestatie niet te beëedigen. Waarop hy my gestoort verliet.

't Huis gekoomen zynde, ontbood ik gem: Zeegers en onderhield hem over het geeven van die verklaring, hoofdzaakelyk hierin bestaande, dat Winter had verhaalt, dat Poelenburg, en die van zyn Cabale waren, aan den Heer Ellis Paterzon, die A°. 1759 zig per 't Schip de *Jager* op Banda bevond, een voorslag hadden gedaan, om per dien Bodem met de beste Effecten van de Compagnie, als meede met de Weeskamers penningen, de vlugt te neemen, 't zy naar Bancoele, dan wel elders.

Ronduit bekende Zeegers, die verklaring op het verzoek van Bacheracht gegeven te hebben, wyl Winter dat ook in waarheid gezegt had.

Ik zeide, dat wel te willen gelooven, maar dat hy 'er dan by had moeten verklaren, dat Winter zoo gek was, dat hy nog onlangs (onder Reverentie) op de publieke plaats en ten aanzien van veele inpotenten, zelfs zyn onderbroek had uitgetrokken en die, moeder naakt zynde, onder de goot had uitgewassen; 't geen hy, Zeegers, al meede zelfs gezien had.

Hy ontkende dit ook niet, maar bragt alleen tot zyne verschooning by, ook niet verklaard te hebben dat Winter by zyn verstand zou geweest zyn, en dat men beloofd had hem Opper-Chirurgyn te zullen maaken: edog dat hy zorg zou dragen, dat die verklaring weder uit de Wereld raakte.

Waar op ik hem gaan liet.

Myne Vrienden zullen ligt kunnen begrypen, dat Bacheracht, die van zoo een kreegel humeur was, hier door zeer op my verbitterde; waartoe hy nog al meer reede meende te hebben, toen ik hem op zeekeren tyd weigerde, ten Avontmaal toe te laten, ten zy dat hy, die pretendeerde Luiters te weezen, zyn overeenkomst met de Leer onzer Kerk aangaande de Consubstantiatie wilde betuigen; wat hy afsloeg, en my dreigde hier over te Batavia te willen klagen.

In een plaats, daar zelfs Leeden van Politie verklaringen neemen van het geen een zinneloos Mensch zegt, is geen eer-

lyk man veilig. Ziende nu, dat het hier zo toeging, gelyk ook dat Bacheracht my by den intussen van Batavia gekomen Vice-Gouverneur Reyke (dat nog maar een jongeling was) op alle wyzen gehaat wist te maaken, nam ik op nieuw een besluit, om myn verlossing te verzoeken: eerst in February 1760 en daar naa nogmaals in Mey des zelven jaars. Te meer dewyl ik dog in dit *verwerd Banda*, daar de gemoederen van alle eeven verontrust waren en de een de ander niet kon vertrouwen, weinig nut meer kon doen, en ik booven dat gevaar liep, door hen die ik in het bedryven van haar quade stukken ambtshalver zoo dikwils had teengegegaan, op de schandelykste wyze mishandelt te worden. My wierd ook, door al de verwarringen, in maand en dag geen Rantzoen meer verstrekt van 't weinige en slegtste in zyn soort, dat de Comp: daar een Predikant toelegt.

Ik deed dan die stap op den 12 Mey des jaars 1760, in myn Request voorzigtigheidshalver (want ik herhaal het nog eens: geen eerlyk man was die tyd op Banda meer veilig) geen andere reede voor myn verzoek om verlossing geevende, dan het scherp schryven der Hooge Regeering van 14 December 1759, daar ik reets van gesproken heb.

Den 14 Mey hield ik voor myn Wooning Vendutie van eenige goederen; en alzoo de afslager al geduurig minder liet schryven als het goet gemynt wierd, verzogt ik een en andermaal dat hy dog in 't afslaan zig zoo niet haasten wilde. Maar het scheen, dat deze Papist, in name Willem Drieves, 't er op toegelegt had my te tergen. Daar wierd bier verkogt en gemynt op vyftien stuivers de bottel, dog hy liet al dikwils 14 st. op schryven; waar op ik, moeielyk wordende, zei: dat hy 15 moest laten schryven, alzo den Koper dit zelfs erkende. Dog ik wierd zoo smadelyk van hem bejeegent, dat ik geheel in Colère raakte, terwyl hy zeer boosaardiglyk vroeg: *wat beeld jy jouw wel in? ik ben een gezwore bode*; hangende teffens het Schild, dat hy van dat Collegie heeft, op zyn Borst. De Vendue-Meester gebood hem te swygen; dog dit deed hem nogal heeviger uitvaaren, dreigende my met den Gouverneur Barriël, met Bacheracht, en den Fiscaal Lacaze. Waarop ik uitberstte: *De gouverneur is een ouwe Totebel, en Bacheracht een Canalje!*

Hier op gingen de Onderkoopman Guitton, booven genoemt, en de Ruys, een Indies kind, die uit de Civile Gyseling te Batavia (de zoogenaamde Spekkamer) Anno 1759 per 't Schip de *Spaarzaamheid* hier heen gestuurt was, - beide waren juist op de Vendutie - na datze dat gezegde van my in kennisse gelegd hadden, naar den Gouverneur, en alzoo het reets na den avond begon te loopen, brak ik de Vendutie af.

Nu had Bacheracht, die op zyn vertrek naar Macasser stont, nog te goeder uure het spel gewonnen.

Aanstands wierd er politie Vergaadering belegd en beslooten; om my zoo maar onverhoort te arresteeren, gelyk geschiedde, komende de nieuwe Captain Commandant Braun, Spay's opvolger, my nog dien avond om half-agt strict militair Arrest aanzeggen: dat is, zonder Acces van iemand. Myn huisgenoten moest ik met pak en zak aanstands doen delogeeren; Deur of Vengster mogt ik niet oopenen; veel min met de Schildwagt, die met de Bajonet op de Snaphaan voor myn deur geplaatst wierd, een woord spreken.

Ik zond myne twee Zoontjes naar de binne-Moeder in 't Weeshuis, met verzoek, ze voor myn gelt te verzorgen; dog die zond ze my terug met de bootschap, dat zy zig met my niet durfde bemoeyen; want indien men dus met my handelde, hoe zou men dan wel niet met haar omspringen, als Captain Bacheracht zulks gewaar wierd? De Kinderen kwaamen dan de plaatsdeur, die ter zyde myn stoep was, met oogluiking van de Schildwagt weeder in, mits dat ik 'er hem twee ducaton, dat daar 26 schellingen belooft, voor gaf; gelyk ik deed.

Myne Vrienden konnen zig voorstellen, wat onsteltenis dit in de geheele Gemeente veroorzaakte: weinig scheelde het, of heel Banda had in rep en roere geraakt. De inlandse Christenen kwamen, gekleet als Slaaven, en dus of ze myne lyfeigens waren, de plaatsdeur, daar deeze mogten uit- en ingaan, by avond en ontyde binnen; en ik had hals werk om haar ter neer te zetten en te bidden, dat zy zig dog gelaaten wilden gedraagen in dit geval; dat God zyn Knecht zou redden, wyl ik op de Vendutie wel iets gezegd had, in haastigheid,

zonder intentie om te injurieëren, 't geen beeter was geweest dat ik het gelaten had, hoewel 't in der daad zoo was, maar dat zy evenwel geen regt hadden om my daarom op zoo smaedlyke wyze te arresteeren, en dat ik vertrouwde dat my Haare HoogEdelens te Batavia in dezen wel maintineeren zouden.

De heer Opperkoopman Gerrit Aansorgh was wegens onpasselykheid niet in Vergaadering, toen men daar besloot, my zoo maar onverhoopt Crimineel Arrest aan te zeggen; maar wel de gryze Koopman Willem Kamerling, opvolger van Van der Truyn als Hooft van Ay. Dog deeze, wel verre van daar zyn stem toe te geeven, had begeert dat men my in Vergaadering zou laten roepen, om wegens het gepasseerde ondervraagt te worden. Bacheracht en zyn Aanhang egter hadden dat belet, en op dat Kamerling geen gelegenheid zou vinden, den Heer Gouverneur onder 't oog te brengen wat gevolg zulk een onbetaamelyke handel zou kunnen hebben, wierd in de zelfde Vergaadering gedagte heer Kamerling (uit naam van den Gouverneur, die hier wel present was, maar daar zat als iemand die 't niet kan gebeeteren) belast, om des anderen daags 's morgens zonder tydverzuim naar 't Eiland Ay, dat een uur of drie van Neira legt, te vertrekken, en niet over te komen zonder speciaale last van den Raad. Waar aan hy, die wel Vader van hun alle had kunnen weezen, moest gehoorzaamen.

T'huis komende, belastte hy zyn Slaaven, die hy 'er vry veel had, en dat alle hoogmoedige Boegineezen waren, zyn equipasie tot de reis nog in den nagt gereet te maken. Maar dit Volk, dat zynen ouden Heer als kinderen beminde, had niet zoo ras kennis bekoomen van 't voorgevallene in de Politike Vergaadering, rakende de Reede van dit schielyk vertrek, of begon schrikkelyk te mompelen en de hoofden by elkander te steeken; zoodat Kamerling, die haar taal verstont (dewyl hy lang op Macassar geleegen had) en wel kon denken dat dit op niets goeds kon uitdraayen, de grootste moeite des werlds had, haar ter neer te zetten; wyl zy anders denkelyk Amok gespogen, en in die dolle drift Bacheracht met zyn heele aanhang den hals zouden gebroken hebben.

Ik bleef dan in Crimineel Arrest, zonder door iemand te mogen bezocht worden. De Fiscaal Lacaze, die zoo memorie-

loos was dat hy alles wat hem gezegt wierd in een boekje opschreef daar hy mee in zyn zak liep en dan nog zelfs vergat dat hy iets aangeteekent hadde, ligtte, daar in geholpen door den Secretaris van Justitie Cederwal, 5 of 6 Verklaaringen van het gepasseerde op Vendutie; en de laatstgenoemde droeg wel zorg, dat zy die de Verklaaringen gaaven, geen gelegenheid hadden de eerste oorzaaken van 't geval te kennen te geeven, willende hy maar alleen weten *wat ik had gezegt*.

Nu komt in de zogenaamde Positieve Orders van haar HoogEdelens, gezonden aan die van Ambon en naar welke zig al de Comptoiren van de grote Oost moeten Reguleeren , een Artycul voor, waar in belast wordt: ‘Geen apprehensie op een Predikant te mogen doen, als in gevalle van Doodslag, Verraad, of Overspel;’ en het zou wel kunnen wezen dat de Secretaris van Politie Reyke (Bacheracht was den 27 Mey naar Macasser vertrokken) kennis zal gekreegen hebben van deeze orders, waarvan het Extract te vinden is in de brieven van haar Hoog Edelens, getekent 23 February 1694 en 31 January 1709, gemerkt No. 26.

Ten minsten, in den Raad van Politie werd den 22 Juny een besluit genomen, myn Crimineel Arrest, dat nu al 40 daagen geduurt had, in een Civiel te veranderen; waar van my des avonds om agt uren door gedagte Reyke en de jonge Barriël, *nomine Ministerii* of uit naam van de Vergaadering kennis wierd gegeeven. De Schildwagt vertrok van voor mijn deur, wordende een yder weer toegang vergunt, hoewel my verbooden wierd uit te gaan, en dat alles (NB.) zonder dat ik eens gehoord was.

Ik was in 't laatst van Mey door een swaare ziekte aangetast, die my op den oever des doods bragt, en had een geruimen tyd als een hond moeten leggen zonder Medicynen te gebruiken of door iemand opgepast te mogen worden. Want die in Indiën geweest is, weet wat Slaaven zyn, voor al als men in 't onderspit is; en van myne kinderen, die er wegens haare jonkheid weinig erg in hadden, genoot ik geen hulp ter wereld.

Na lang bidden en smeeken, dat ik door myn Slaaven liet doen, was my den Opper Chirurgyn uit het Hospitaal toege-

zonden, dien ik verzogt en door het schenken van een Zilveren Lepel en Vork zoo verre kreeg, dat de Gouverneur (of liever Reyke) op zyn verzoek permitteerde dat myn huysgenoot, de Ondermeester Johannes Fockens, die op den dag van myn Arresteering al meede met pak en zak had moeten vertrekken, my, die nog ziek lag, wat mogt komen oppassen; en deeze was twee of drie dagen in huis geweest, toen ik uit het Crimineel Arrest ontslagen wierd, bevindende my op die tyd wat aan de beeterhand: dat ik alleen aan Gods goedertierendheid mywaards toeschryf, maar geenzins aan Medicynen.

Intussen waren door de Witte Mieren, waar af het in Banda als krioelt en waar meede myn huis, dat ik van den Gouverneur in huur had en 't geen al vry oud was, byzonder was geïncomodeert, *verre over de drie duizend Rijksdaalders aan goederen in myn Woning en Pakhuis bedorven*. Want die in Indië geweest is weet, dat deeze Insecten, welke by duizenden uit den gront opkoomen en met haar scherpe Bek door al wat van hunne gaading is heen vreeten, geen veertig dagen behoeven om een geheel Magazyn vol Lynwaaten onherstelbaar te verwoesten.

En waaren die goederen slegs myn volle Eigendom geweest, ik zou my benaarstigt hebben, naa het voorbeeld van den Drossaard Hooft zaliger, dat verlies swygend te dragen en te toonen, dat ook ik vergankelijk goet loslyvig wist te minnen. Maar al wat zig in myn Pakhuis bevont, - uitgezondert alleen 1 vaatje Booter, 1 dito Caabze Cool, 1 dito Zalm, 1 Ham, 1 canassertje Clontjes, en 1 kist met de Boekzaalen van A° 1757 en 1758, - was een Factuurtje nog onverkogte diverze Manufactuuren, ter waarde van 2000 Ryksdaalders, my, zonder dat ik 'er om verzogt had, kortelings uit Batavia toegezonden, met intentie om dezelve te Banda uit de hand te verkoopen, door myn vals vriend Hendrik Hiller, die begeerde en er op reekende dat ik hem die penningen met 12 percent avans zou terug betaalen. Geen enkel van de kisten, waar deeze goederen in waren verpakt, was door de Witte Mieren gespaart geworden, en hoewel zy, van beneeden naar booven vreetend, in de stukken Lywaat enkel maar een gat geboort hadden, was dit voldoende om de geheele Party onverkoopbaar te maaken.

Aldus wreed, infaam, en ruïneus mishandelt, presenteerde ik

den 9 July een Request aan den Raad van Politie, waar in ik verzogt neevens de stukken die hun Ed: Agtb: tot myn laste vermeenden te hebben, naa myn Competente Regter te Batavia te mogen gezonden worden.

Net een maand hier na, hebbende intussen myn gezondheid door het getrouw oppassen van myn Vriend Fockens, zig genoegzaam herstelt, werd 'er op myn verzoek door den Raad gedisponeert en ik als Passagier naa Batavia verlost.

Den 5 September 1760 zeilde ik voor 't laatst van de Ree per 't Schip *'t Casteel van Tilburg*, gevoert by den Schipper Cornelis van Benthem, die my, op de Reis zynde, in tegenwoordigheid van eenige vrienden verhaalde, dat hy op Banda, met den Vice-Gouverneur Reyke aangaande myn Arrest spreekende, van deezen ten antwoord had gekreegen: *Als de paap maar niet zoet is, zal hy naar 't Casteel Belgica danzen.*

Wat dunkt U, myne Vrienden, van zulke taal in den mond van een Regeerings-perzoon ten aanzien van een Publicq Leeraar, die door zyn Gemeente, gelyk by 't afscheid neemen bleek, op de handen wierd gedraagen?

Op Batavia gearriveert zynde, waar wy den 17 October 1760, - naa dat wy op 1 October te vooren een ysselyk rif ter diepte van 3 en een half vaam water gepasseert waren, niet zonder groot gevaar om Schip en Leeven te verliezen, - behouden ten anker kwaamen, ontving my zyn Excellentie Jacob Mossel zeer vriendelyk; en wanneer ik eens en andermaal met hem gesproken had, beval hy my om een *Doleance* aan de Hoge tafel over te geeven, waar van hy my den inhoud genoegzaam dicteerde.

Ik bragt dan zoodanig een Geschrift in gereetheid, en zyn Excellentie keurde het niet alleen goet, maar hield het by zig, my beloovende, als de Bandase besoignes zouden afgeloopen weezen, het met eigen handen in de Vergaadering te brengen. Het stuk, gedagteekent 10 November 1760, eindigde met deeze woorden: 'Zoo vermeent de Suppliant, onder schuldige reverentie, gefondeerde en regtmaatige reedenen van doleance te hebben, neemende mitsdien de vryheid, U HoogEdelens te suppliceren, dat het dezelve gunstiglyk behagen mag, den Suppliant, zoo

weegens den hoon zyn character aangedaan, als weegens de voorsz. importante schaaden, volgens annexe Rekening, een billyke reparatie te doen erlangen.’

Myne vyanden, daar en tegen, wisten de Heeren der Regeering, van wien ik geen afscheid had genomen toen ik in 1756 naa Banda was vertrokken en waarom hun agterklap te ligter ingang vond, wys te maken dat ik de Eerbied en 't Respect, dat ik haar van Gods weege schuldig was, in de Kerke-brieven &c. op het hoogst geschonden had. Dit verdiende nagevorst. En zoo kreeg myne zaak nu een geheel andere gedaante.

Kort hier naa, den 29 December 1760, wierd ik by zyn Excellentie Mossel geroepen, die my zeide: *Ik heb de Heeren eens gesondeert, maar gemerkt dat UE met deze Doleance niets zult opdoen. Zoo UE oordeelt, in Banda beleedigt te weezen, zal UE zyn guarant by den Raad van Justitie moeten zoeken: de Hooge Regeering zal zig daar mee niet bemoeien.*

Ik antwoordde, dat ik door al de mishandelingen, my in Banda aangedaan, *arm* was geworden, en by gevolg niet in staat om te konnen procedeeeren; waar om ik derhalven myn Verlossing na Nederland, terwyl ik nu geen gelt van de Compagnie won, verzogt; daar hy op antwoordde: *Breng morgen ogtent dat Schriftuur evenwel in de Vergaadering van haar Hoog-Edelens; quaat kan het altoos niet.*

Dit deede ik; maar verstond kort daarna, hoe haar Hoog-Edelens, in plaats van op myn Doleance eenig antwoord te geeven, my hadden gestelt *in handen van den Advokaat Fiscaal van Indien, Mr. Thomas Schippers*, om my te verantwoorden weegens Kerkelyke Rezolutien, gelyk ook weegens myn Request en weegens de Bandase Kerkenraads Brief van medio Augustus 1759, en eindelyk weegens het geen ik op Vendutie tot declien van den Gouverneur Barriël (schoon in haastigheit) gezegt hadde Generale Resolutien van het Kasteel Batavia, 19 December 1760: ‘De van Banda opgesonden Predikant Verbeet om verscheide reedenen in handen des Advokaat Fiscaals gesteld’. - 30 December 1760: ‘Ds. Verbeet, schoon hy zyne misdaden belyd, word nogtans andermaal aan den Advokaat Fiscaal verweesen’. - Realia, 1ste Deel, bladz. 70..

Ziet, Vrienden! dus viel ik voor het aangezigt myner vy-

anden, en wierden my de handen gebonden, zoodat ik hierin nu niets verder tegen den Bandasen Gouverneur en Raad kon onderneemen.

Terwyl ik ondertussen afwagte, wanneer de Fiscaal my op Artyculs zou willen hooren, wat eerst op 18 Maart des volgenden Jaars plaats had, gebeurde het volgende geval:

Eenige Vrienden raadden my, om de minste te wezen en te tragten, die hatelyke zaak, ware 't mogelyk, uit de Weereld te helpen langs den gevoeglyksten weg; en ik wil wel bekennen, dat ik my daartoe niet ongenegen vond: deels omdat ik voorzag, dat men dit lang sleepende zou kunnen houden, zoo dat ik mogelyk nog in jaar en dag niet naa 't Vaderland zou kunnen vertrekken, zoo ik in een Proces gewikkeld wierd; deels ook, om de Weereld te overtuigen dat ik zoo capricieus of eigenzinnig niet was, als waar voor myne Vyanden niet naalieten, my overal te boek te stellen; ik ook van myn Regt wel wat wilde afstaan en, daar ik gefeild hadde, wel schuld wilde bekennen; eindelyk, om dat de armoede, waarin ik my door die harde mishandelingen, in Banda geleden, bevond (zoo dat ik, om met myne Kinderen te leeven, myne Boeken, welke my over vier hondert Ryxdaalders gekost hadden, al voor hondert had moeten verkoopen) my als het ware wel noodzaakte, naar uitkomst om te zien.

Ik begaf my daarom by den heer Joan de Roth, Ontfanger Generaal, een Man die heel Batavia wist, dat veel by zyn Excell. Mossel had in te brengen. Deeze, hier over met my gesproken hebbende zeide: 'Ja, dat zal lukken, maar UE hebt de geheele Hooge Regeering beleedigt, en hier over moet UE om vergiffenis smeeken, dan zal 't gaan; maak een Request op zoo eerbiedig mogelyk is; laat 'er die en die termen in vloeyen, en breng het my: ik zal 'er met zyn Excellentie over spreken.'

Ik gehoorzaamde en bragt hem een Request. Hy vertoonde het aan den Generaal Mossel, en deeze (naa dat hy 't gecorrigeert had, welk papier, 't geen ik doe moest verschryven, nog onder my berust) liet my door welgem: heer De Roth zeggen, dat ik hetzelfde aan hem vertoonen moest.

Ten bewyze dat ik veel eer van swakheid te beschuldigen zy, zulk een verzoekschrift te hebben ingedient, dan dat ik omtrent den verschuldigden eerbied aan de Hooge Indiase Regeering in yet te kort geschooten zou zyn, laat ik dat Request hier volgen:

AAN ZYN EXCELLENTIE DEN HOOG EDELEN GESTR: GROOT AGTBAAREN HEERE JACOB MOSSEL, GENERAAL OVER DE INFANTERIE TEN DIENSTE VAN DEN STAAT DER VEREENIGDE NEDERLANDEN, MITSGADERS GOUVERNEUR GENERAAL: BENEEVENS: DE WELEDELE HEEREN RADEN VAN NEDERLANDS INDIA.

Geeft met het vereiste ontzag en diep respect te kennen den geweze Bandaase Predikant Gerardus Verbeet, hoe hy Suppliant niet zonder ontroering vernomen heeft, dat U HoogEdelens hem wegens verregaande oneerbiedigheid, - betoond zoo tegen U HoogEdelens alle agting waardige Perzoonen en illustre Vergadering, als tegen zynen wettigen Gebieder den heer Gouverneur der Provintie Banda, - hebt gelieven over te geeven in handen van den Advocaat Fiscaal;

De Suppliant, die zig zyn misdaat duidelyk voorstelt, zou niet durven onderneemen zig te wenden tot U HoogEdelens ten einde eenige gunst te verzoeken, zoo hem niet bewust was, hoe U HoogEdelens in verscheide gevallen getoont hebt het U HoogEdelens tot een cieraat te stellen, de overtredingen waarover iemand berouw toonde, voorby te gaan;

Even dit dan is de oorzaak dat ook hy Suppliant zig onderwind, hier meede eerbiedig voor U HoogEdelens te naderen, met smeeking dat het U HoogEdelens gunstig behaagen mag te considereeren, dat de Suppliant zig in Banda bevindende, door veelerlei wederwaardigheden en door de slegte gesteldheid van dat Land mismoedig geworden, - daartoe een zwak en zondig mensch zynde, - door een te verregaande drift is vervoert om zoo in Kerkelyke Rezolutien, Brieven, als anderzintz, de eer en het ontzag, 't welk hy van Gods- en

Conscientieweegen de Magten over hem gesteld schuldig was, te naa te komen, en door veele irreverente expressien te ledeeren.

Over welk alles de Suppliant by deeze eerbiedig vergiffenis smeekt, met beede dat het U HoogEdelens genaadig behaage hem Suppliant wederom te ontheffen uit handen van den Advocaat Fiscaal, mistgaaders zyn gagie te laten cours neemen en vervolgens tot dienst van Gods Kerk in deeze Landen, daar en waar het U HoogEdelens zullen goedvinden, te emploieeren en hem dus, schoon onverdiend, in U HoogEdelens liefdeschoot op en aan te neemen.

't Welk doende &c.

Batavia. 30 December 1760.

God is myn getuige, geëerde Ambtgenooten en jonge Nazireërs in Nederland! die door een eedele zugt om blinde Heidenen te bekeeren gedreeven word naar dat Land over te gaan, dat ik al voorens my zoo diep te verneederen voor eene menselyke Overigheid, teegen welke ik dog in waarheid niets had misdaan, voor en naa met Hem in den gebede geworsteld hebbe, en alleen de gedachte aan de bittere nood myner twee Knaapjes, die in dat verre Land, te midden van hun Vaaders onverzoenlyke vyanden, slegs honger en naaktheid te wagten hadden, my tot het maaken van dat Request heeft konnen beweegen.

Doe ik het geschreeven en met de correctiën van den Generaal Mossel nogmaals verschreeven had, waarschouwde my een inwendige stemme Gods, dat ik een Schriftuur, daar, voor myn Eer en Goede Naam, zoo ontzaglyk veel van afhing, dog niet uit myne handen zou geeven, al voorens de gewisheid te bezitten, dat het aan het oogwit beantwoorden zou.

Ik ging des een visite brengen aan myn Ouden Vriend, den Hr. Advocaat Mr. Carel Philip Johan Schippers (niet te verwerren met Mr. Thomas van die naam, Advocaat Fiscaal), die niet verre van den Ontfanger Generaal de Roth in een Tuyn woonde.

Deeze zeide my rond uit, dat hy voor zig geen vrijheid zou vinden my het overgeeven van zoo een Request aan te raaden; daar ik in toestemde, om dat ik het dog overgaf niet

uit overtuiging des gemoeds dat ik oit *toeleg* gehad hadde haar HoogEdelens te beleedigen, maar alleen *om dat zij dog gelijk moesten hebben*.

Verder zeide zyn Ed:, dat ik wel behoorde verzeekert te weezen, dat zoodanig een schriftuur door de Hooge Regeering zou aangenomen worden, wyl men 'er, zoo hier een slang in 't gras school, anders wel een quaat gebruik van zou kunnen maaken.

Eer UEw: dien stap doet, zeide zyn Ed: nog eens, by het afscheid, *behoort UEw: verzeekert te weezen van het Succes*, en ried my, myn swarigheid dien aangaande eerst te kennen te geeven aan den heer De Roth, en te hooren wat er zyn Ed: op zou antwoorden.

Gelyk ik dan deed, en aanstonds myn bekommring aan welgem: Heer ging meedeedeelen; wiens antwoord was: *De Generaal heeft my noit bedrogen, weest maar gerust*.

Daar op my verlaatend, bragt ik het stuk zyn Excellentie, die nadat hy het doorgezien had, my ordonneerde, om het in Vergaadering van haar HoogEds. te brengen, gelyk ik deede.

Gelyk ik deede, ja, maar tot myn bittere schaade en schande. Want de Vergaadering van haar HoogEds. hield het Request eerst vier maanden in handen, zonder dat 'er een besluit op genoomen wierd; daarna wierd zyn Excellentie Jacob Mossel door een swaare ziekte aangetast; en doe die braave Man op 15 Mei 1761 deezer wereld overleed en my ontviel, van wiens Edelmoedigheid ik een vonnis meer overeenkomstig myn voorgewende Misdad had mogen verwagten als my naaderhand is overgekomen, had men de laagheid om myn Smeekschrift *te stellen in handen van den Advocaat Fiscaal*, die daar op, als zynde een schultbekentenis, zyn *Eisch en Conclusie gefundeert*, en op welk zoogenaamt fundament de Raad van Justitie gedagten *Eisch met een bannissement verzwaart heeft*.

De Vrienden in Nederland zullen zeggen: *dat was duivelagtig gehandeld*, een Request dat immers niet aan den Raad van Justitie, maar aan haar HoogEds. geprezenteert was, en waarmede zy, zoo zy niet Wraakgierig geweest waaren, volkoomen aan de Eer hadden gebleeven, te stellen in handen van den Advocaat Fiscaal.

Dog hun die weten hoe het in Indiën toe gaat, is het bewust, dat dit het gewoone middel is daar ginds om iemand, die men uit den weg wil ruimen, of wie een belofte is gedaan welke men niet denkt naa te komen, onschadelyk of magteloos te maaken. Zelfs beezigt men daar voor zeedert eenige jaren te Batavia een afzonderlyk schimpwoord en noemt het: de Europeese Massacre, in onderscheiding van de gruwelyke Chinese, die A° 1740 plaatz greep.

Wee den Eenvoudige, die zig in dat Land met beloften laat paayen! Niemants woord is 'er heilig, ten zy men het zwart op wit hebbe, al is de Perzoon, op wie men vertrouwd, nog zoo hoog geplaatst. *De Generaal Mossel heeft my noit bedrogen*, zeide my de heer De Roth, *weest maar gerust*. En Egter is de ongeschreeve toezegging van zyn Excellentie, die dog met eigen hand myn Request had gecorrigeert, niet voldoende geweest, my voor de verraaderlyke uitleevering van dat Schriftuur te bewaaren. Zoo ik dan ook oit getwyffelt hebbe of het wel mogelyk ware dat 'er op Aarde een Synagoge des Satans bestont, gelyk de H: Schrift getuigt, dan ben ik te Batavia wegens dat ongelooft gestraft.

Wat zal ik hier nog byvoegen, dat myne Vrienden niet van te vooren gissen kunnen? Doe de Advocaat Fiscaal eenmaal myne schultbekentenis in handen had, was myn Proces ras gemaakt. Sub dato 17 Juny deed en nam zyn Ed. schriftelyken Eisch en Conclusie ter Rolle van den Agtb. Raad van Justitie.

Sub dato 1 July daar aan volgende moest ik voor den Raad verschynen om myn Sententie aan te hooren. De Raad verklaarde, Regt doende uit Name en van wegens de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, dat ik de Edele Hoog Indiase Regeering, de Ministers tot Banda, mitsgaders den Batavisen Kerkenraad (door welke NB. geen klagt tegen my was ingediend) groffelyk en atrocelyk had geïnjurieert; waarom hy eerst en vooraf ordonneerde, alle de geïncrimineerde requesten, brieven &c., ter audientie van de Rolle te lacereeren ofte scheuren, en de stukken daar van my voor de voeten te smyten.

Wyders werd ik gecondemneert om in judicio, met onge-

dekten hoofde, God en de Justitie om vergiffenis te bidden en te verklaaren, dat ik de gemelde injurien onbedagt, onbezonnen, en calumnieuselyk had aangedaan; hetzelfde my van herten leet was en ik wel wenste, daar ontrent voorzigtiger gehandelt te hebben.

Voorts werd ik (zoo als in de voorafpraak van dit Dagboek reets door my is opgeteekent) gedeporteert van Ampt en qualiteit, en als een weerbarstig, tumultueus, en ten uitersten gevaarlyk Perzoon, voor al myn leeven uit alle Landen, Steeden, Forten en Plaatzen, onder het ressort der Comp: gehorende, gebannen, zonder oit weeder daar inne te mogen komen, *op poene van swaarder straffe*.

Eindelyk condemneerde my de Agtb. Raad ook nog in alle de kosten van den Processe.

Den 22 October 1761 werd my door den Deurwaarder van den Agtb: Raad van Justitie op order van den Heer Fiscaal aangezegd, dat ik my moest gereet houden om op eerstkomende Maandag den 26 dito my aan boord te begeeven op 't Schip *Kivietsheuvel*, aangelegt om voor de Kamer Amsterdam te repatrieeren, wanneer hy zeide order te hebben om my aan boort te brengen; 't geen ik aannam te doen, niet teegenstaande men zeeker wist, dat 'er nog agt dagen zouden verloopen, eer dat Schip zyn anker zou ligten.

Merkt, Vrienden! al weeder een staaltje van de veragtelykste behandeling 't mywaards. Men heeft gedagt, dat het my tot smet zou zyn, door een Deurwaarder of Geregtsbode naar boord geconvooyjeert te worden. Maar, Gode zy dank, dat ik myne vyanden altoos kloek en edelmoedig heb kunnen veragten. Ja, ik vermag alle dingen door Christus die my kragt geeft, Philip. IV vs. 13.

Deeze beveelen dan ontfangen hebbende, ging ik den 23 dito by den heer Generaal Petrus Albertus van der Parra, opvolger van zyn Excellentie Mossel, om te moogen weeten of zyn HoogEdelheid my zou willen verwaardigen met eenige Brieven naar Nederland, alzo ik my op order van den Fiscaal dagt aan boord te doen brengen door een Deurwaarder. Op welk compliment zyn Edelheid zeer haastig vroeg: *Wie heeft myn*

heer dat geordonneerd? Daar ik op antwoordde: *de Fiscaal*. Waar op hy zeide: *UE behoeft niet aan boord te gaan voor den eersten November; ik zal er den Fiscaal over spreken*. Gelyk hy ook deed; komende die zelve Deurwaarder my op den 24ste kennis geeven, dat ik *zonder zyn geleide* naar boord kon gaan, ten vroegste met het derde tromslag.

Weegens een Ordonnantie voor myne Zoontjes moest ik op Dingsdag 27 dito den heer Generaal nogmaals begroeten, die by het afscheid neemen zeide: *Mijn heer Verbeet, het is my leet dat ik UE zoo moet zien vertrekken*. En ik geloof wel, dat het zyn HoogEdelheid van der Parra niet aangenaam zal geweest zyn, by het aanvaarden van zyn Gebied een mishandelt Leeraar te zien ruïneeren en met zyn twee arme Kinderen op den dyk jaagen, wier nooddruft, gelyk die van zyn Knecht, ik vertrouwe dat myn God naa zyn rykdom zal vervullen.

Op wat wyze ik gedurende die vier laatste maanden, van 1 July dat ik myn Sententie moest komen aanhooren, tot 1 November dat ik neffens myne Kinderen per de Scheepsschuit naa boord van de *Kievitsheuvel* ging, te Batavia geleefd hebbe, weet ik zelfs byna niet.

Om de menagie had ik buiten de Stad een kleine woning van 8 Ryxdaalders per maant gehuurt. Edog op aanzetten van Hendrik Hiller, Voorzanger van de Cappelle des Kasteels, die my dat factuurtje Lywaaten naar Banda gezonden had en met wie ik vroeger bevriend was geweest, verliet ik dat huisje en kwam wonen niet ver van hem, in een huis op de Tygersgragt, waarvoor ik 15 Ryxdaalders 's maands betalen moest. Eens assisteerde hy my met hondert, en daar na nog eens met 34 Ryxdaalders, zeggende medelyden met my en myne kinderen te hebben.

Het leed egter niet lang, of gedagte Hiller, die geen het minste bewys tonen kon, dat hy van my een stuyver weegens die gezonden Goederen hebben moest, verzogt my, een Obligatie ten zynen voordeele wegens die Somma en dies percents te willen passeeren, met belofte dat hy, wel wetende dat ik in een deplorabelen staat was, my niet zou lastig vallen.

Alzoo ik nu niet mogt, nog wilde ontkennen, die gezegde Goederen wel geconditioneert ontvangen te hebben, accordeerde

ik zyn voorstel, denkende met een man te doen te hebben, die niet onbarmhartig genoeg zou zyn, om my, wien reets al zoo veele Rampen getroffen hadden en die door die Cruelle Arresteering te Banda in die Schult vervallen was, het vel van 't lichaam te stroopen.

Dog kort daarna bleek, dat hy geen man van zyn woord was, vermits hy de bovengezegde Somma van 134 Ryxdaalders niet alleen wedereiste, die ik hem dan ook terug gaf, maar my ook citeerde voor den Raad van Justitie, ter voldoening van die obligatie van 2000 Ryxdaalders, daar nog 250 Ryxd. wegens zyn 12 percent avans en voor 10 Ryxd. aan ander goet bygevoegt waren.

Wat konde ik nu anders doen, als de Schult bekennen? De Obligatie lag daar; en op zyn Negotieboek had hy in myn byweezen ten zelven dage, doe ik de Obligatie teekende, my voor de gemelde Negotie gecrediteert. Zoo dat hy my in Regten uitwon, en van gedagten Raad obtineerde Letteren Requisitoriaal aan den Ed: Hove van Holland, verkrygende voor zyn Gemagtigde Gerrit Gerrewyn, Stads Chirurgy te Amsterdam, Mandament van Arrest op myn Perzoon en Goederen.

Dat hy daar van, zoo als myne Vrienden weeten, gebruik heeft gemaakt, laat ik daar; hy was er Koopman voor en had zoo goed als ik schaade geleeden. Dog infaam noem ik het, dat hy, die zoo lang ik Predikant te Banda was en hem bevoordeelde, my op het adres zyner brieven een getrouw dienaar Jesu Christi in zyne Gemeente te Neira noemde, - wat ik te midden van veelerlei struikelingen en te kortkomingen ook getragt heb te zyn, - in een brief, die met de *Kievitsheuvel* werd meede gegeven, Gerrewyn voor my waarschuwde als een slegt sujet.

‘Zoo het gebeurde dat UwEd: hem ontmoeten mogt’, schreef hy aan dien Chirurgy, ‘geloof ziyn beloften niet; want hy is een bedrieger en zal van onzen Lieven Heer spreken alsof het zijn Broeder was. Kort om, ik ben schrikkelyk met die Karel bedroogen; ook heeft hy hier nog (*dat een Godvergeeten leugen is*) een arme Weduwe voor eenige honderden Ryxdaalders, ik meen 4 à 500, op gezet.’

Intussen blykt uit een andere plaats in die zelve Brief dui-

delyk genoeg, waarom gedagte Hiller my gearresteert wilde hebben. Ik bedoele, waar hy Gerrewyn schryft: 'Ik denk dat 'er voor hem wel betaalt zal werden, dewyl zyn Vaader een zeer gegoet Man is te Delft, zyn Broeder een zeer gerenomeert Predikant, en hy andere gegoede en deftige Vrienden meer heeft, die ik denk hem wel zullen redden. *Maar komt hy niet agter de tralies, zoo is er geen duit voor my te wagten.*'

Nu, Hiller heeft zyn zin gehad en ik 45 dagen, van 8 Juny deezes jaars 1762 tot 23 July daar aan volgende, in de Castelenye van den Hove van Holland agter de tralies gezeeten. Dog al zal hy met Gods hulp geen stuyver aan my te kort komen, - ofschoon van die door de Witte Mieren opgevreeten goederen geen enkel stuk door my verkogt is kunnen worden, - nog myne gegoede en deftige Vrienden, die ik Gode zy dank in Nederland veele heb, nog myn Broeder, nog myn Vaader, zullen voor my betaalen. Werken zal ik voor myn Brood, want ik ben nog pas tweeënveertig jaren oud, en de opbrengst met Hiller deelen.

Dit is dan het getrouw verhaal van de moeilykheden, vervolgingen, en mishandelingen, my in Neerlands Oost-Indiën aangedaan. Terwyl honderd andere daarginds zig straffeloos misdragen en te diep in de zak huns Meesters tasten, heeft men my, die alleen nu en dan uit drift en door te grooten yver gezondigt heb, ontzet uit myn Ampt en voor myn leeven uit de Colonie gebannen. Wat ik nog by het gemelde zou kunnen voegen, zouden meest herhaalingen zyn, en daar om laat ik het blyven by het weinige dat nu volgt.

Den 12 Mei 1761, drie dagen voor de dood van zyn Excellentie Mossel, nam ik de vryheid om een der Leeden in den Agtb. Raad van Justitie te Batavia een Visite te geeven, zyn Ed. verzoekende de goetheid te willen hebben, den Heer Fiscaal aan te zetten om dog een einde te maaken van myn zaak, die doe al zeedert 30 December te vooren sleepende was gehouden.

Ik raakte met hem in discours over het *Jus improbandi* en de Magt, door Christus aan zyn geordende Dienaaren geeven,

in opzigt van het bestier der kerk. Rond uit zeide ik myn gevoelen over dat point, waarop zyn Ed. onder schrikkelyke vloeken my te gemoet voerde: *Jylui Papen, beeld u veel in; wat Magt zou jylui hebben! ik zal in Eeuwigheid in jou Concept niet koomen.* En bedenkende dat hy zig in die drifte, zoo onbetamelyk voor een Regter, veel te ver had uitgelaten, voegde hy er by: *Ik heb liever, dat jy noit weer in myn huis komt. Jylui blixemse Papen hebt veel te groote inbeelding van jou magt, &c.*

Nu zou men denken dat de Indise Predikanten, weetende hoe zelfs door leeden van den Raad van Justitie over hen gedagt en gesproken wordt, om te zwygen van Militairen, Schippers, Onder- en Opperkooplieden of leeden der Hooge Regeering, hun Ampt en bediening teegen over die klein-agters van Gods Kerk met waardigheid gewoon zyn te handhaven.

Dat egter zelfs de besten onder hun door slaafse vrees voor de Aardse Grooten worden beheerst, kunt gy hier uit opmaaken, dat doe ik kort voor myn vertrek naar Nederland den overigens braaven Batavisen Predikant Swemmelaar door een briefje verzogt, dat het zyn WelEerw. mogt believen, op den daar aan volgenden Zondag God te smeeken om een Zeegen voor een Leeraar, die zig op een gevaarlyke Reize stont te begeeven, zyn WelEerw: my antwoordde met een briefje (dat ik bewaard hebbe) van den volgenden inhoud:

WELEERWAARDE HEER VERBEET,

Ik durve om veele gewigtige Reedenen aan UwEerwaardens vriendelyk verzoek niet voldoen, dog zal voor my zelfs niet mankeeren om Godes dierbaaren Zeegen voor UwEerwaarde kragtig te bidden en ernstig te smeeken. En in verzeekering hier van heb ik de eer met alle sinceriteyt te zyn,

UwEerwaardens alleronderdanigste Dienaar,

JOH. WILHELMUS SWEMMELAAR.

Batavia, den 26 October 1761.

Is het wonder, dat waar de mensevrees zoo diepe wortelen heeft geschooten, ook de moed ontbreekt om teegen de openbaare zonden der Aanzienlyken te getuigen, en die Groote Aardwormen door de Predikanten zelfs naar den mond worden gepraat?

Indiën is een Land waar de Godsdienst by verre de meesten slegts tot een Glimpquast dient, om er hun schandelyk gedrag meede te vernissen. Er is geen vreeze Gods in dat lant, en daarom komt 'er de Vloek van dag tot dag zwaarder over. Veel Predikanten (de weinige goeden, die 'er evenwel nog onder hun zyn, niet te naa gesproken) zyn door hun onbetaamelyk gedrag struikelblokken, waar over veele leeden der Gemeinte in hun Eeuwig Verderf storten en God, zyn Dienst, en getrouwe Dienaars, in veragting komen.

'k Zal geen breed Verhaal doen van verscheide God-ontëerende en Waarheid veragtyk makende handelingen van zommige Kerkelyken daar te lande, die ik heb gehoord of zelf gezien. De Batavise Weereld weet wie hy is, die buiten *Onrust* niet konnende Leeven, met zyn vrouw daagelyks overhoop legt, tot groote ergernis der Gemeinte, zoodat dan de Predikant in de Stad en zyn Vrouw buiten, en dan weder de Vrouw binnen en de Pastoor buiten woond; gelyk ook hoe dezelve, nog zoo lang niet geleeden, zeer beschonken zynde, op de publicque straat zeeker Onderkoopman braaf met Rotting-Oly smeerde, over welke Schandelyke en onzen Godsdienst by de Heidenen in grote kleinagting brengende stukjes, hem geen straffe noemenswaardig, nog door Kerkelyken, nog door Politieken is aangedaan.

Trouwens, dat men daar te Lande met zulk slag van Predikanten medelyden heeft en, schoon zy zig al dikwerf vergrypen in Euveldaden, haar egter zeer genaadig handelt, konnen zy die tot zulke papieren toegang hebben of dezelve willen opeissen, zien uit zeeker Proces tegen een predikant op Cabo de Goede Hoop, die daar A^o 1761 is geactioneert weegens schandelyke misdaden (onder anderen van *vuil gewin en een Bordeel van zyn Huys gemaakt te hebben*), over welken hy met een zagte Reprimende is vry gekoomen: welk Proces zoo ras niet uit de Weereld was, of men hoorde, dat hy, die zig in Huwlyk stont

te begeeven, hem zelven al eens aan een andere (die de geboden kwam schutten) verlooft had, 't geen hy doe met Vyf hondert Caabse guldens, om die dogter te vrede te stellen, heeft afgemaakt; hebbende in allen deeze zyn dienst blyven doen zonder hinder.

Meer gevallen van slegte Leeraars daar te Lande zou ik hier kunnen ter neer stellen; maar 't zou dog die schandvlekken, waar van 'er ook al na de Eeuwigheid zyn, tot geen voordeel dienen kunnen en een Godvrugtig Leezer maar doen zugten.

Veel liever draag ik (en doet ook zoo, Gy die God vreest!) Christi diergekogte Kerk daar te Lande aan de rommelende ingewanden van Gods oneindige ontferming op, met bede, dat hy haar veele Leeraars geeve na zyn Herte, wien het niet te doen is om de schatten van het Oosten, maar om Zielen toe te brengen tot de Schaapskoye van den Oppersten Herder. Gelyk ook, dat het Hem behage, het Herte der Hooge Magten te buigen, op dat braave Leeraaren daar te lande beeter by haare voorregten mogen gemaintineert worden, en beschermt teegen den overlast en moetwil van Godlooze Regenten en mindere Dienaren van de E: Maatschappy.

In de *Nederlandsche Jaerboeken* van 1762, XVIde Deel IIde Stuk, leest men het volgende: 'Dewyl Dnus Gerardus Verbeet, gewezen Predikant te Banda, in Nederlands Oost-Indiën, - die den 2 van Zomermaend dezes jaars 1762, door een Deurwaarder en drie Dienaren van Justitie op het in Tessel binnen gekomen Oost-Ind. Comp Schip *Kievitsheuvel* in Arrest genomen en vervolgens als Gevangen naar de Kastelenye van den Hove te 's Gravenhage overgebracht was, - den 23 van de jongste Hooimaand, volgens Vonnisse van den Hove van Holland, Zeeland en Westvriesland, uit zyn Arrest en Detensie is ontslagen, moeten wy van deszelfs Lotgevallen eenig bericht geven.' Deze belofte wordt gehouden en, hoewel zonder opgaaf van zegsman, in vijftig bladzijden zeer naauwkenrig omtrent het wedervaren van Ds. Verbeet in Indie en Nederland verslag gedaan. De niet genoemde bron, waaruit door de *Jaerboeken* werd geput, is eene bij Egbert van der Smout in 1762 te Delft gedrukte en thans zeldzame *Memorie* van Verbeet, waarin hij al zijne grieven blootlegt en met dokumenten staaft. Van dit stuk, 116 folio-bladzijden groot, waarvan 80 door de *Memorie* zelf en de overige door één-en-veertig Bijlagen worden inge-

nomen, bezit Mr. N.P. van den Berg te Batavia een exemplaar, waarvan ik het vrije gebruik heb gehad.

Ingelijks in het bezit van den heer Van den Berg vond ik een exemplaar der *Oost-Indische Uitspanningen, bestaande in Mengeldichten en Gezangen, door Gerardus Verbeet*, te Leiden bij Adrianus Bonte 1752: een bundel 18de eeuwsche poëzie van de slechtste soort, klanken zonder klank, en dikwijls zonder zin.

Met behulp dezer drie gegevens, - de *Jaerboeken*, de *Memorie*, en de *Uitspanningen*, - is het fiktieve *Dagboek van Gerrit Verbeet* zamengesteld; fiktief in zoo ver de inrigting verzonnen, deze en gene van elders bekende bijzonderheid willekeurig op Verbeet's rekening gesteld, hier en daar eene opmerking van mijzelf hem in de pen gegeven is. Doch de hoofdinhoud is zuiver historisch, en bijna woord voor woord aan de zoo even genoemde *Memorie* ontleend. Deze - van het begin tot het einde in den eersten persoon van het enkelvoud gesteld - deed het denkbeeld, er een *Dagboek* uit te trekken, van zelf aan de hand.

De heer Alberdingk Thijm heeft herhaaldelijk op de gelukkigste wijze, in nederlandsche taal van de 17de of de 18de eeuw, naar zijne eigen vinding beelden uit dat tijdvak geteekend. Al bragt Thijm's voorgaan mij op den inval, mijn *Dagboek van Gerrit Verbeet* maakt op zooveel letterkundige waarde geen aanspraak. Het is daartoe te zeer een afschrift van dokumenten.

Van kritiek heb ik met één uitzondering mij moeten onthouden. Als prozaschrijver heeft onze Gerrit verdiensten, die hem als dichter ontstaan; en, zou hij in de eene kwaliteit worden aangenomen, dan moest hij in de andere zichzelf prijsgeven. Eenige proeven van zijn dichterlijk talent vindt men aan het slot dezer aanteekening.

Ook onder de aangehaalde dokumenten is maar van één de bestemming vervalscht. Het is de brief, dien ik de bataviasche jufvrouw Cornelia aan hare nicht in Holland laat schrijven. Wel wordt een soortgelijke epistel onder de Bijlagen der *Memorie* aangetroffen, maar hij is daar afkomstig van eene gehuwde vrouw in Nederland zelf.

De getrouwheid, waarnaar over het algemeen in het voorstellen van Verbeet's karakter gestreefd is, zal mij door niemand als een blijk van onverdeelde sympathie worden aangerekend. Het doel is niet geweest een held te schetsen, maar eene bladzijde uit het indisch leven van den ouden tijd in het geheugen terug te roepen. Na Valentyn heeft geen bekend schrijver en ooggetuige zulke kostelijke bijdragen daarvoor geleverd als Verbeet.

Verbeet had vele goede eigenschappen; waaronder zijne ijzeren wilskracht, - die hem, ondanks het lot, van krankbezoeker tot predikant deed opklimmen, - bovenaan staat. Doch hij was een geboren ketterjager, en vereenigde in zich al de schaduwzijden dier specialiteit. Bemoeial, twist-

zoeker, paus in miniatuur, heeft hij de meeste rampen, die hem troffen, zichzelf op den hals gehaald. Noch het eene, noch het andere der twee belangen, waarvoor hij het martelaarschap aanvaardde, - de zelfstandigheid der indische kerkeraden, bedoel ik, en zijn strijd tegen het konkubinaat, - waren ernstig of dringend genoeg om, zoo als hij te dikwijls deed, er de betrachting der meeste christelijke deugden voor te laten staan.

Aan belangstelling in het lot der inlandsche bevolking ontbrak het hem niet, getuige zijne telkens herhaalde visite-togten naar de eilanden van en om de Banda-groep. Maar het was hem toch bovenal om uitwendige bekeering tot de gereformeerde religie te doen; en wanneer inheemsche zeden of gebruiken hem daarbij in den weg stonden, dan greep hij met welgevallen naar de hulp van den sterken arm.

Welligt zijn er in de archieven van indische kerkeraden nog andere stukken omtrent hem te vinden, dan de in zijne eigen *Memorie* gepubliceerde; en meermalen komt, als men hem 'schilderijen' ziet maken van sommige Indische land- en kerkvoogden uit zijn tijd, de wensch op, dat het ons gegeven mogt zijn ook de wederpartij te kunnen hooren.

Doch voorshands vergenoegen wij ons met het eenzijdig licht, door hem zelf ontstoken, en danken hem in gedachte voor menig naar het leven geteekend beeld, menige op de daad betrapte uiting van gevoel of wangevoel, menig onverbeterlijk gekozen woord tot kenschetsing van lang vergeten, maar altijd belangwekkende toestanden.

1874.

Uit de *Oost-Indische Uitspanningen* van GEERARDUS VERBEET.

Leiden, 1762.

OP EEN POEET.

Wie geeft u vryheid 't zaam te mengen
 Gods Tempel, met het Godendom
 Der Heid'nen? meent g' uw Dicht hierom
 Meer eer en luister by te brengen?
 Zuigt liever Bloed uit Jezus bron,
 Als uit het Afgods Helicon.

OP EEN DRONKAART.

Wee u! gy Held in wyn te drinken,
 En kloek in 't mengen van den drank,
 Gy zult, gaa voort, uw ziel eerlank
 Eens in de hel doen nederzinken.
 'k Hercauw myn zeggen: God dog vreest,
 En leeft niet langer als een beest.

OP EEN DOBBELAAR EN SPEELDER.

Gy zyt gewoon het tydverkwisten,
 Met Tiktac, dobbelsteen en kaart,
 En wat er meer is van dien aart;
 't Kon zyn, dat gy u eens vergisten,
 Wanneer de Heere, tot uw straf,
 Zal neemen tyd en leeven af.

OP EEN DANSER.

Een Heiden Cicero. zelfs komt u beschaamen,
 Gy wulpse Danser, als Hy dus
 Zegt: *Nemo Saltat Sobrius*. Niemant danst nugteren.
 Zouw dit dan Christenen betaamen?
 Gy danst en springt naar uw verderf
 Uw vreugd is maar als Waterverf.

OP EEN ONBEKEERD PREDIKANT.

Gelyk een Hand, die op de weegen
 Wyst aan een ieder Mensch den weg,
 En zelfs vergaat (gun ik het zeg),
 Het is met u ook zoo geleegeen.
 Bekeer u dog, eer 't is te laat,
 En gy ook op den weg vergaat.

Daags na het feest.

20 December 1799.

I

- 'Kompliment van de jufvrouwen Wolff en Deken, en dat hier de kalfskop was.'

De jeugdige Hagenaar die, in den avond van 19 December 1799, deze boodschap en haar voorwerp achterliet in de handen eener dienstmaagd, staande gebleven in de deur van een net huis in het Westeinde, was de loopjongen van den burger Weber, oud-winkelier en oranjeklant op non-aktiviteit, van wiens rustig perceel in de woelige Spuistraat de jufvrouwen Wolff en Deken, thans zulke ijverige patriotten niet meer als twintig jaren geleden, het bovengedeelte bewoonden.

Blijde dat hij zijn vrachtje kwijt was, en met gemaakte onverschilligheid de twee dubbeltjes opstekend waarmede de dienstmaagd hem beloond had voor zijne moeite, liep de knaap ijlings heen en spoedde zich naar het andere einde der met vlaggen en groen versierde stad, waar, op het Plein, eene schitterend verlichte eerepoort prijkte voor het hôtel van het Uitvoerend Bewind, en waar het aldoordringend oog van den haagschen straatjongen, - een blik waarvoor zelfs paleizen geen geheimen hebben, - de sjerpen zich kon zien plooijen over de borst der genoodigde staatsdienaren, en de epauletten vonkelen op de schouders der hoofd-officieren van het fransch-bataafsch leger.

II

Het zou een onvergetelijke dag in de jaarboeken der vaderlandsche geschiedenis zijn, die gladvergeten 19de December van het laatste jaar der vorige eeuw, waarop men alom in de Republiek, doch luisterrijkst van al in Den Haag, den aftogt vierde van de anglo-russische landingstroepen, tot tweemalen toe in Noord-Holland geslagen en daarna tot kapituleren genoodzaakt. De omstandigheid dat er daags na het feest ten huize van den burger Arnolds een familiaar diner plaatshebben, en de hoofdschotel voor dien maaltijd door twee oude romanschrijfsters zou geleverd worden, - deze nietige episode scheen tot vergetelheid gedoemd. Doch Thalia, dit weten wij, speelt soms uit tijdverdrijf een trek aan hare zuster Klio, en van ouds heeft de deftige historie het zich moeten laten welgevalen dat het blijspel haar nu en dan lagchend eene vlieg afving.

De oude sloven, gelijk zijzelf destijds zich schertsend noemden, teruggekeerd uit hare bourgondische ballingschap, waren zich in Den Haag komen nederzetten. Niet te Vlissingen, Betje's geboorteplaats, waar ook de wieg harer goedzeeuwsche rondheid stond. Niet te Amsterdam, waar Aagje in het weeshuis der doopsgezinde Collegianten hare meisjesjaren sleet. Niet in De Beemster, ter eere van wier uitgemalen plas wijlen Ds. Wolff zijne magere muze zoo veel bloed aftapte. Evenmin te Beverwijk, waar in het kluisje aan het einde van den tuin der pastorie de schim van Abraham Blankaart nog op dit oogenblik brieven zit te schrijven aan nicht Saartje. Bij voorkeur in Den Haag waren zij verblijf komen houden: op de puinhoopen der stadhouderlijke regering, die zij zoo moedig omver hadden helpen werpen, en in wier plaats zij zoo in het geheel niet iets beters hadden mogen zien stichten.

En deze bouwvallen waren de eenige niet, die in hare nieuwe woonplaats de twee vriendinnen omringden! Door de trouwloosheid van een zaakwaarnemer was ook haar eigen klein fortuin te gronde gegaan, en bij hare terugkomst in het vaderland leden zij letterlijk gebrek. Met vertaalwerk - de

oorspronkelijke ader vloeide niet meer, of vloeide traag - moesten zij in haar onderhoud voorzien. Oud en ziekelijk, huisden zij in den aanvang op een stel gemeubelde kamertjes boven een luidruchtigen winkel, waar zij 'hare gedachten niet hooren konden.' Er zijn van beider hand uit dat en de volgende jaren eenige brieven bewaard gebleven, die geen kommentaar behoeven.

'Onze gezondheid,' schrijft Aagje, 'is als volgens de schoone orde der dingen, die derzulken noodzakelijk zijn moet, welke het zeggen van Salomo bewaarheden dat het boeken maken geen einde heeft.' In '98 dienden zij bij het Vertegenwoordigend Ligchaam een rekest om onderstand in, dat later nog eens vernieuwd werd, doch waarop geen antwoord kwam. Evenwel zou de bittere beker niet overloopen. Het Jonge Holland dier dagen, en het had er reden toe, gedacht zijne pleegmoeders. Er vormde zich om de twee vrouwen een kleine vriendekring, die zorg droeg dat het haar voortaan aan niets ontbrak. 'Ik leef,' schreef Betje niet lang daarna, 'een volmaakt gelukkig leven, omdat ik met liefde en achting door de beste menschen hier bezocht en verzocht word. 't Zou jammer zijn dat wij niet geruïneerd waren; want dan hadden wij nooit geweten welk een schat van deelnemende vrienden en onbekende weldoeners wij hebben.' Aagje was van hetzelfde gevoelen: 'O, men koopt zulke beroerde vrienden voor goud en zilver; maar vrienden in tegenspoed geboren zijn loten uit de loterij; of liever, zoowel als wijze vrouwen, van den Heere.' De arbeid, het is waar, ging steeds zijn gang en onvermoeid. 'Ik slacht Sancho (zaliger),' zeide Betje, 'en heb haast geen tijd om - met verlof bij 't kostelijk eten - mijn nagels te knippen. Niet omdat ik keuningin geworden ben, maar omdat ik, zal ik nog een duitje verdienen, moet vertalen dat ik kikhals.' Ook de ongesteldheden duurden voort, of keerden bij tusschenpoozen terug. Nu eens lijdt Betje, die 'om hare voorbeeldelooze aandoenlijkheid moet behandeld worden als een kind,' en wier gestel, beweert Aagje, 'een volmaakte barometer' is, aan eene pijnlijke zenuwziekte. Dan weder is de beurt aan Aagje, die anders over het algemeen gezonder was. 'Aagje,' antwoordt jufvrouw Wolff, wanneer men bij haar naar den

welstand harer vriendin onderzoek doet, ‘Aagje is al weer eene maand lang in doktershanden, en gebruikt meer pillen in één week als ik in mijn geheele leven heb doorgezwolgen, of doorzwelgen zal, al wierd ik steen-oud.’ En op een anderen keer, schrijvend aan een man en vader, te Amsterdam, dien zij als kind te Beverwijk gekend had: ‘Aagt schreeuwt van jicht en podagra, en het kleintje [zij zelf] is zoo gezond als een visch. Altoos opgeruimd en met alles vergenoegd, wordt zij oud ende der dagen zat. Nacht, mijn zeun. Ik kus u dat het klapt (in eer en deugd), en blijve hier en hier namaals uwe hartelijk liefhebbende Betje.’

Doch niemand zal gelooven dat twee zestigjarige vrouwen, schrijfsters van zulke brieven, zich van ziekte of van inspanning tot arbeiden hebben doodgekniest. In beider levensbeschouwing is integendeel eene goede hoeveelheid optimisme overgebleven. ‘Ik bemin het leven,’ zeide Aagje, de te midden harer opgeruimdheid altoos min of meer stemmige en doopsgezinde Aagje, ‘ik bemin het leven. Dit is zeker geen kantiaansche deugd; maar, lieve vriend, laten wij maar geen complimenten maken aan onze zedelijke kracht.’ Hare vriendin, zou men zeggen, heeft in hare blijmoedigheid zelfs iets onstuimigs. Zij komt er rond voor uit, dat zij ‘godsterwereld niet voor huilebalk deugt.’ Zij is ‘knipsch van blijdschap’ bij het terugvinden eener oude kennis. Men heeft in hare jeugd van haar gezegd: ‘Betje, gij zult mettertijd een allerliefste oude vrouw zijn,’ en hare haagsche vrienden beweren dat dit ‘eene menschkundige voorspelling’ geweest is. ‘O,’ roept zij uit, ‘wat zijn er goede beste brave menschen! en,’ voegt zij er bij, vast denkend aan den man die met haar kapitaaltje spekuleerde, ‘wie zou om enkele schurken misanthroop worden?’ Een amsterdamsch uitgever stelt haar te leur, breekt zijn woord; zij zit ‘om het lieve brood’ te pennen dat zij ‘groen en blauw’ wordt; haar vriendin heeft het vorig jaar over de zestig gulden ‘verdokterd.’ ‘*C’est égal*,’ zeit de Engelschman; ik houd,’ schrijft Betje, ‘even als de zeeuwsche leeuw al worstelend het hoofd boven, en zal toonen dat in deze bespiegeling betrachtning is.’ Noemt gij mij arm? ‘Gij zoudt niet gelooven welk een millionair ik ben in teleurstellingen en ondervindingen.’ Acht

gij mij terneder geslagen? 'Ik breek in het minst mijn hoofd met de tegenheden des levens niet: 't is alles wiske de waaske. Ik hou niet van een leelijk bakkes te zetten, als men niet op vilten sloffen naar den hemel wandelt. Zoo eene ziel behoeft zoo heel veel zegeningen niet van de linkerhand.' Het naderen van den dood is haar geen reden tot angst. 'Wat ben ik in mijn tuin omdat ik zoo al zachtjes naar mijn eeuwig huis pampel, en rusten zal van al den arbeid dien ik onder de zon heb gearbeid!' Nog op haar ouden dag peinst zij op een reisje naar Zeeland, met het jagt van een der haagsche vrienden. 'Dankbaarheid is godsdienst!' luidt haar devies. De aankomst van een amsterdamschen kalfskop is voor haar en hare vriendin een feestdag, 'een dag der nieuwe mane ende des dankbaren gejuichs.' 'Wat word ik klein onder dien kalfskop!' antwoordt zij den milden en vriendelijken gever. 'Ik kan u zeggen dat mijn oude oogen er vochtig van zijn geworden, en dat er tranen gevloeid hebben langs mijn door jaren en kommer eerwaardig, ten minste gerimpeld gelaat.' De brieven, waaruit al het vorenstaande en al het volgende getrokken is, heb ik indertijd te leen gehad van Mr. Vollenhoven, referendaris bij Binnenlandsche Zaken, kleinzoon van den in den tekst genoemden heer Hendrik Vollenhoven.

III

Hij kwam uit Amsterdam, gelijk ik zeide, en gelijk een kalfskop van dien naam betaamt. Ten geschenke kwam hij, doch niet ongevraagd. Sints lang reeds hadden Aagje en Betje den wensch gekoesterd eene kleine kontra-beleefdheid te kunnen bewijzen aan zoo velen, die haar in hare eenzaamheid dagelijks bezochten en haar met vriendschapsblijken overlaadden. Doch al woonden zij thans beter dan voorheen, - boven achter, met het uitzigt op twee tuinen, 'zoo stil als op een Hofje', - de vertrekken in het huis van den burger Weber waren te klein om gasten te ontvangen. Al waren zij groot genoeg geweest, de beurs liet geen buitengewone uitgaven toe. De waardige vrouwen vertaalden wel zoo veel zij konden, doch 'om

een bete broods en een stukske vleesch,' niet 'om citroenen of sina'sappelen.' Daar trekt Aagje de stoute schoenen aan: buiten Betje's voorkennis zal zij aan den heer Hendrik Vollenhoven te Amsterdam, denzelfden dien Betje haar 'zoon'plag te noemen, om een kalfskop schrijven; zij zullen op hare beurt den kop ten geschenke sturen aan het echtpaar Arnolds; daar aan huis zal een eenvoudig feestje worden aangelegd; en zoo zullen zij althans door iets, zij het door niet meer dan eene kleine overwinning op zichzelf, toonen dat zij niet ondankbaar zijn. Aagje schrijft - geen gewonen brief, maar een versje; een kreupelijmpje, waarin zij een ter slagbank gesleept kalf sprekend invoert en dit dier, door tusschenkomst van een vriend, den zetel van zijn vernuft laat legateren aan de twee vriendinnen. Het kalf verhaalt op catsiaanschen toon zijne levensgeschiedenis:

Ik was weleer gewoon in 't groene veld te grazen;
Ik was weleer gewoon op 't jeugdig gras te azen;
Ik was weleer gewoon te smaken 't malsche kruid ;
Maar Taaijaard heeft die vreugd, die zoete vreugd, gestuit.

Het dier wordt door een vleeschhouwersknecht naar de noodlottige plaats gevoerd:

Daar moest ik 't dartel vleesch, daar moest ik 't jeugdig leven
Ten dienst van Lekkertand, ten dienst van Gulzaart geven.
Ik wrong mij spartlend los; maar desalniettemin,
Men greep mij hij den keel en stak het mes er in.

Nu heeft het kalf nog slechts één wensch:

Ach, was er nu een Man, dien ik het hart kon roeren,
Om mijnen laatsten wil getrouwlijk uit te voeren!
Daar is het dat mijn schim, mijn bleeke schim, naar haakt...

'Vriend,' zegt het beest in gedachte tot dien gewenschten man, uitvoerder in hope van zijn jongst verlangen:

'Hoor, Vriend! ik heb mijn kop een aardig paar vermaakt.
Daar zijnen, in Den Haag, twee vrouwen neergezeten,
Die, schoon reeds van den tand, nog gaarne kalfskop eten;

Twee wijfjes, wondergaauw, door wie, toen 'k graasde in 't veld,
 Al menig zoet gedicht voor mij is opgesteld ,
 Al menig geestig vers voor mij is opgezongen,
 Waarvoor zij van den Mensch maar luttel loons ontvongen.
 De mensch is bijster dwaas; geeft, voor het goed, meest kwaad;
 Ik, dankbaar, maakte haar mijn Kop tot een Legaat, enz.'

Toen Aagje met haar brief gereed was, diende zij welstaanshalve opening van zaken te doen aan Betje. Deze protesteerde. Zij vreesde misbruik te maken van vriend Vollenhoven's goedheid.

- 'Wij stellen ons aan als zottinnen, Aagje.'

- 'Geen nood,' antwoordde Aagje; 'de zotten krijgen de kaart, en de assurante lui hebben het derde deel van de wereld in.'

De brief werd verzonden: en weldra kwam er antwoord dat de legataris op den dag van het Nationaal Feest, donderdag den 19den, in Den Haag zou arriveren. Nu werden de vrienden Arnolds verwittigd van het complot dat hunne vrijheid bedreigde. Zij verlangden niet liever dan de twee vriendinnen behulpzaam te zijn in het volvoeren van haar plan. Zouden zij hunne gasten noodigen op den feestdag zelf? Neen, want de kring hunner gemeenschappelijke bekenden was, voor zoover de heeren betrof, grootendeels zamengesteld uit leden van het Vertegenwoordigend Ligchaam; en deze moesten den 19den, na 's morgens in de Kloosterkerk Van der Palm's redevoering bijgewoond te hebben, ambtshalve dineren bij het Uitvoerend Bewind. De gastheer-zelf trouwens ook, in zijne betrekking als sekretaris van het haagsch gemeentebestuur. Niet donderdag dus, maar vrijdag.

- 'Zulk een knaap is in heel Den Haag niet te krijgen!' zei Betje, toen de kalfskop kwam; en met bewondering keek zij in het mandje, door den amsterdamschen schipper bij haar bezorgd.

- 'Is uw vriend van suiker, eet hem niet op!' deed Aagje zich hooren, die nu haast berouw kreeg over hare vrijpostigheid.

Doch de kogel was door de kerk; en, met een gevoel van erkentelijkheid voor den edelmoedigen geveer, werd de mon-

sterkop, in den avond van donderdag, van de Spuistraat naar het Westeinde gezonden.

IV

Vrijdag-middag - de lezer begint honger te krijgen en wij moeten aan tafel - kwam Maurits Cornelis van Hall de dames op den bepaalden tijd met rijtuig afhalen. Van Hall was in Den Haag haar voorname beschermer, en aan hem had het niet gelegen dat haar verzoek om onderstand door het Vertegenwoordigend Ligchaam onbeantwoord gelaten was. Zij noemden hem haar hooggeschatten vriend, den uitverkorene der uitverkorenen. Zijn zoontje Floris was haar hartlap. De jonge vader ijverde voor hare belangen. Toen de amsterdamsche uitgever Betje misleid had, vloekte hij, zeide ze, struiken uit den grond van verontwaardiging.

- 'En wie denkt gij wel,' vroeg hij onder het heenrijden, 'dat van middag met ons mede-eten zal? Geen vriend van u, jufvrouw Deken; en ook niet erg van u, jufvrouw Wolff.'

- 'Dan zal het een vriendin wezen,' zei Aagje, 'want vijanden heb ik niet.'

- 'Ik wed,' zei Betje, 'dat het Ploos van Amstel is. Kees, meen ik. Laatst dronken we thee bij Lublink; ik lachte om iets; toen zei dat mannetje: Jufvrouw Wolff kan zoo hartelijk lagchen, mijn broer Jacob lacht veel, ik lach nooit. Dat wou zeggen: Jufvrouw Wolff is een malloot, Coo is een gek, maar ik ben de wijsheid Salomo's. Die pedante jongen!'

- 'Mis geraden,' antwoordde Van Hall. 'Het is geen dame; ook Ploos is het niet. Het is Kinker, mijn amsterdamsche vriend, van wien jufvrouw Wolff gezegd heeft dat zijne verzen haar niet aanstaan, en aan wien jufvrouw Deken zulk een hekel heeft omdat hij een kantiaan is.'

- 'En wat komt uw vriend hier in Den Haag uitvoeren? Toch niet het hof maken aan mevrouw Bilderdijk?'

- 'Een rare dame,' kritiseerde het maagdelijk Aagje. 'Zij in Den Haag, en haar man te Brunswijk!'

- 'Het is te Brunswijk voor de mannen wel uit te houden als ze maar een mooi meisje tot gezelschap hebben,' merkte Betje, de onverbiddelijke weduwe, op.

Van Hall vond het zoo onverklaarbaar niet dat Bilderdijk in zijne ballingschap zich liever troostte met een aanvallig meisje, dan met eene onbeminlijke vrouw. Doch hij was gewoon dergelijke meeningen voor zich te houden.

- 'Neen,' zeide hij, 'Kinker is opzettelijk naar Den Haag gekomen om de redevoering van Van der Palm te hooren, en opzettelijk gebleven ten einde kennis te maken met de dames Wolff en Deken.'

- 'Hij is wel zeer beleefd. En komt Van der Palm zelf van middag ook?'

- 'Als hij eenigzins kan, ja.'

- 'Dat doet mij plezier!' riep Betje. 'Want die Van der Palm...'

Zij wilde zeggen, en dit meende zij: 'Die Van der Palm komt het ideaal der menschelijke volkomenheid al heel nabij.' Doch het stilhouden van het rijtuig belette haar den volzin te eindigen; en zoo werd meteen Van Hall de grief bespaard uit haar eigen mond te vernemen dat zij niet hem, maar een ander, voor den volmaakste der stervelingen hield. Hetgeen hij, met zijne onafhankelijke gevoelens omtrent de verpligtingen van het burgerlijk huwlijk, dan ook niet was.

V

De sekretaris Arnolds was een liefhebbend echtgenoot, een zorgvuldig vader, een ijverig vriend, een nuttig burger, nooit in koffijhuis of politiek genootschap, maar altijd in den kring van zijn gezin te vinden: een kees wiens drempel niemand van ons, oranjelieden, met huivering behoeft te overschrijden; een der velen die, eenmaal met hart en ziel de nieuwe orde van zaken toegedaan, en nog altijd patriots- en gemeenebest-gezind, echter niet langer tot de partij der ultra-republikeinen behoorden.

Mevrouw Arnolds daarenboven, zelfs al meenden wij op de kruin haars echtgenoots eenige nagebleven jakobijnsche haren te onderscheiden, zal nimmer op ons den indruk eener staatkundige bacchante kunnen maken. Zij is eene rijzige, stokstijve dame, zonder plooi of rimpel in hare hooge gestalte, en die,

om dit ongebogene van haar figuur, door Aagje Deken 'onzer aller moeder in den staat der regtheid' genoemd wordt.

Gelijk gezegd is, waren de meeste heeren in dezen kring Volksrepresentanten; voor goed of tijdelijk, zoo als Maurits Cornelis van Hall, metterwoon in Den Haag gevestigd. Men vond er Lublink den Jonge, met zijne 'allerbeminlijkste' vrouw; 'een lief bejaard man,' zegt Aagje, 'zeker wat pedant, maar lang zoo erg niet als hij ons is afgeschilderd door Ploos van Amstel, die in hem na te bootsen de natuur te baat heeft.' Men vond er, om met Betje te spreken, den heer Veerman en zijn Engel, Van Roijen en zijn rijk wijfje, Cool met zijn Ribbetje, Siderius met de Hulpe die tegenover hem was. Ook den luimigen Van Leiden, 'een morsig heertje en die op de nominatie stond om plaatsvervanger van het zwijn Krulstaart te worden,' doch die zich in den laatsten tijd gebeterd had en nu zelfs zijden kousen droeg, op grond dat hij moest gaan dansen.

- 'Ik gaf,' fluisterde Betje Van Hall in het oor, 'ik gaf een oog uit den kalfskop om Van Leiden te zien dansen. Doch waar blijft uw vriend Kinker?'

Kinker kwam, dat spreekt, en hij werd behoorlijk aan de oude dames voorgesteld. Van der Palm, die het druk had en in de buurt woonde, twee redenen voor eene om zich te laten wachten, sloot met zijne vrouw het hek. Zijne komst gaf het sein tot aanzitten, en toen begon de merkwaardige maaltijd wiens herinnering in deze bladzijden vereeuwigd wordt.

VI

Arbeidende runderen te muilbanden heeft van oudsher bij alle volken voor een onhoffelijk bestaan gegolden; en indien de kieschheid verbiedt een gegeven paard in den mond te zien, dan zal men het mij niet ten kwade duiden zoo ik de lofspraken onvermeld laat waarvan, toen het geschenk van den heer Vollenhoven opgesneden en voorgediend was, die der gasten overvloedige. Eet rustig voort, mijne vrienden, en moge de kalfskop door uw gebit malsch genoeg bevonden worden, om het beeld van den ploegenden os te schande te maken! Vergeet intusschen den geveer en de belangen uwer spijsvertering niet,

en ledigt, tot bevordering der eene en op de gezondheid van den ander, het door het scheepsregt voorgeschreven drietal roemers. Vreest niet dat ik uwe gesprekken affluisteren, of uwe toasten naslaan zal. Weet alleen dat het mij goed doet, u in de dagen der Bataafsche Republiek zoo werkzaam te zien om een vreedzamen en vriendschappelijken disch.

Toen ik een knaap was, stelde ik mij dat tijdvak onzer vaderlandsche geschiedenis als eene nevellek voor, een kleinen melkweg, zamengesteld uit zekere hoeveelheid wriemelende sterren van de allerminste grootte, te zamen niet meer licht verspreidend dan volstrekt noodig is om de duisternis te kunnen onderscheiden. Het was mij alsof de stroom onzer volkshistorie, voorheen bijna een wereldstroom, in 1795 eensklaps een stilstaande vijver geworden was, met kroos bedekt. Als de blinde der evangelische geschiedenis zag ik de menschen wandelen als boomen; zwevende gedaanten, even flauw van omtrek als zwak op de beenen.

Was het toen ter tijd in ons land even zoo toegegaan als te voren, en naderhand, en nu? Met het optreden van zekeren Raadpensionaris, die evenwel ook zelf nog slechts ten halve een wezen van vleesch en bloed scheen, was er, zeide men mij, weder een weinig leven in de brouwerij gekomen. Nog beter gingen de zaken onder koning Lodewijk; beter voor ons althans, want in de oogen van keizer Napoleon gingen zij even kwalijk als zijn heer broeder. Daarom werden wij dan ook ingelijfd; hetgeen ten gevolge had dat onze grootmoeders, in hare jonge jaren, akerkoffij zonder suiker dronken, en onze vaders het geloof met zich ter wereld bragten dat kromliggen en zuinig zijn tot alle dingen nut is, hebbende de belofte des tegenwoordigen en des toekomstigen levens.

Hun vertrouwen werd niet beschaamd. Drie jaren later viel de fransche keizer; ons volk maakte daarvan gebruik om weder op te staan; de moeras geworden wateren onzer nationale geschiedenis begonnen op nieuw te stroomen; en toen onze eerste eigen koning de nalatenschap van onzen laatsten stadhouder aanvaard had, was de keten der vaderlandsche gebeurtenissen, bijna twintig jaren lang verbroken geweest, weder gehecht.

Doch sedert mijn blik op uw kring gerust heeft, peuzelend en keuvelend gezelschap aan het westelijk uiteinde van Den Haag! is van dien roman mijner kinderjaren de historische achtergrond mij openbaar geworden. Te midden uwer onschuldige vreugde, welk eene bedrijvigheid! Voorwaar, de honger en de liefde zijn ook in Nederland te allen tijde nationaal geweest. Of indien deze scherts u belgt, - uw laatste geregt zal voor het nageregt geen plaats gemaakt hebben; de gastvrouw zal niet opgestaan en u niet voorgegaan zijn naar de zitkamer; gij zult geen cirkel hebben gevormd om haar theeblad met oud blaauw, om het vlamvend turfvuur van haar echtgenoot, of ik zal - reikt mij dien kraker eens - een andere hazelnoot met u gepeld hebben. Bij de eerste uitgaaf van dit opstel, in den Volks-Almanak van 1865, behoorde eene houtgravure van Steelink, voorstellend het gezelschap ten huize van den burger en de burgeres Arnolds, in het kostuum van den tijd.

Gij en uwe medestanders, indien ik het zeggen mag, hebt één onvergefelijke dwaasheid begaan. Gij leefdet, het is zoo, onder een ondragelijk bestuur; en uw ongeduld was menschelijk. Terwijl eene niet-adellijke jonkerpartij van eigen bodem u knevelde naar den geest, liet bovendien een prinselijk stoffel, bij den neus geleid door eene onvrouwelijke prinses, u op de wijze van den grooten Frits afstraffen met pruisische laadstokken. Van de zijde van een Oranjevorst was dit eene handelwijze, de familie onwaardig; en voor een volk, dat met Filips II en Lodewijk XIV gevochten had, kon er bezwaarlijk iets vernederenders uitgedacht worden. Doch had dit voor u eene reden mogen zijn uwerzijds de Carmagnolen in te halen? Ach, waarom is: *Italia farà da se* ook uwe leus niet geweest!

Intusschen hebben wij aan die zwakheid van u veel goeds te danken. Gij hebt den grond gelegd voor onze nieuwe huishouding van Staat. Het monsterverbond van politiek en religie is voor het eerst door u opgezegd. Onze israëlieten en onze roomschgezinden werden door u geëmancipeerd, en in uw parlement is de eerste pleitrede uitgesproken ten gunste onzer west-indische slaven. Van onze provincien hebt gij een land gemaakt; het juk onzer stads-despoten is door u verbroken; en

na u zijn de lakeien onzer burgemeesters niet weder aangesteld tot onderwijzers onzer dorpsjeugd.

Sommigen van de jongeren onder u hebben naderhand hunne afkomst verloochend, en zich geschaamd voor hunne eerste liefde. Dit stond hun leelijk; en misschien is die ontrouw de reden dat men, in den tegenwoordigen tijd, voor hunne tweede grootheid zoo weinig hoogachting koestert. Doch, hoe diep zij, wanende te rijzen, mogen gedaald zijn, het goede, door hen tot stand gebragt, is niet verloren gegaan. Vreemde overheersching heeft bestendig hetgeen door gebrek aan eigen veerkracht de landzaat zou verwaarloosd hebben. Wij gevoelen ons uwe schuldenaren. Al waren uwe schouders zwak, en al konden uwe voeten de weelde van uw eigen denkbeeld niet torschen, dat denkbeeld was groot en is ons tot zegen geweest. Op gebrekkige wijze is door u een edel werk verrigt. Gij zijt de dragers geweest der democratische, der onbedorven nederlandsche overlevering.

VII

Daar zie ik den kleinen Kinker, met zijn breeden rug en zijne groote blaauwe oogen, zachtjes zich een weg banen naar den stoel van Betje Wolff, en hoor hem een praatje met haar beginnen over den amsterdamschen heer Hendrik Vollenhoven.

- 'Ik ken hem sints onheugelijke jaren,' zegt Betje, 'en lang voor wij naar Frankrijk gingen, toen wij nog in de Beemster woonden, en daarna te Beverwijk, schreven wij elkander. Waar blijft de tijd! Nu heeft hij zijn zilveren bruiloft al gevierd, en is ons laatst hier in Den Haag komen opzoeken met twee zoonen bij zich, zijn oudsten en zijn jongsten. Die jongste is een alleraardigst ventje: een kereltje om op te sluiten, en te zorgen dat hij niet wegvliegt. Als hij weêrkomt, heb ik hem beloofd, zal ik bollebuisjes voor hem bakken, en dan zal hij, met een servet voor en met een bord op zijn schoot, bij Grootje aan den ijzeren pot zitten eten.'

Kinker, die misschien niet van bollebuisjes hield, wist naauwlijks hoe hij het had. Was dit de onsterfelijke schrijfster van *Sara Burgerhart* en *Willem Leevend*? Om iets te zeggen,

vroeg hij of jufvrouw Wolff, op hare jaren en met hare zwakke gezondheid, wel op den duur met zulk een luidruchtig knaapje, zou kunnen omgaan?

- 'O, mijnheer Kinker, dat hindert mij volstrekt niet,' was het antwoord. 'Laatst aten wij bij onzen vriend Cool hier, waar *zeven* kinderen zijn. Den ganschen avond heb ik er mij, zonder vermoeijenis te bespeuren, mede bezig gehouden. Liever dan te ombereen of te quadrilleren, gebruik ik de kaarten om huisjes te bouwen voor dat klein gebeente... Het doet mij intusschen regt veel genoegen u in persoon te ontmoeten. Onze vriend Van Hall heeft ons reeds zoo dikwijls van u verteld, en gij valt mij, met uw permissie, erg in de hand. Ik meende dat een echte kantiaan er heel anders uitzag.' Er tintelde in hare oude oogen een vonkje van het oude vernuft.

- 'Hoe dan wel?' vroeg Kinker, thans meer geboeid dan daar even. 'Toch niet als een booze geest met een pruik op?'

- 'Ik weet het zelf niet regt,' gaf zij ten antwoord. 'Laatst heb ik mijn armzalig hoofd eens een veertien dagen met Kant gebroken. Maar ik geloof dat ik te oud ben om hem wel te verstaan. En daar waar ik hem vat, doet hij bij mij onder voor den bijbel.'

- 'Maar jufvrouw Wolff!' ...

Ware hij niet gestoord, misschien zou Kinker op zegevierende wijze het nimmer uit het oog te verliezen onderscheid betoogd hebben tusschen een stelsel van wijsbegeerte en eene historische openbaring. Doch Van Hall kwam hem opzoeken en troonde hem met een zoet lijntje naar een anderen hoek van het vertrek, waar hij zijne politieke nieuwtjes moest verhalen en zijn oordeel zeggen over de anglo-russische kapitulatie: een onderwerp waaromtrent de heeren daarginds het met elkander niet eens schenen te kunnen worden. En zoo bleef ook Betje Wolff verstoken van de gelegenheid nader in het licht te stellen, - gelijk zij dit meermalen in hare romans gedaan heeft, - waarom zij minder van de filosofie dan van den bijbel hield.

VIII

- 'Dat eeuwige afgezaagde politiek gebabbel!' knorde

Aagje Deken, die had opgemerkt dat en om welke reden hare vriendin van haar onderhoud met Kinker afgeleid werd. ‘Het heeft ons tot hiertoe geen aas vrijer of beter of gelukkiger gemaakt. Betje's ziel en de mijne zijn meer één en ondeelbaar dan onze Republiek ooit worden zal. Leven we hier in Kedar en Mesech? Of in een zothuis, daar men van vrede sprekende met den oorlog bedreigd wordt?’

- ‘Aagje, Aagje,’ zei de zachtzinnige mevrouw Lublink, die naast haar zat, ‘bedenk toch dat wij het niet in onze hand hebben de tijden anders te maken dan ze zijn.’

- ‘Lieve mevrouw,’ was het antwoord, en zij kuste mevrouw Lublink op het voorhoofd, ‘wij schrijven nu al bijna het zesde jaar van onze gelukkige afhankelijkheid van Engeland, Pruisen, en Frankrijk; doch ik voor mij wacht het behoud van ons zinkend Vaderland bijna van niemand anders dan van de moeders in Israël, moeders die dien naam verdienen. Ja,’ ging zij voort, en stoorde er zich niet aan of men haar al dan niet beschuldigen zou van in de politiek ‘Lams Menist’ te zijn geworden, ‘het is één van mijn onverzettelijk aangenomen grondregels, dat de maatschappij aan duizend kantianen en honderdduizend dichters niet zoo veel verliest als aan één eerwaardige moeder. En waarom niet? De dichters en de kantianen maken veelal déze wereld tot een dolhuis en de toekomstige tot een paradijs der muzelmannen. Maar een eerwaardige moeder bevolkt deze aarde en de toekomstige gewesten met wijsheid, deugd, en geluk.’

- ‘En is het waar,’ vroegen de om den haard geschaarde heeren aan Kinker, niet geneigd Aagje's haan op de plaats zelf koning te laten kraaijen, ‘is het waar dat de erfprins in September, kort nadat de Engelschen en Russen geland waren, in persoon te Amsterdam geweest is en een onderhoud gehad heeft met Wiselius?’

- ‘Het laatste houd ik voor een bepaalde onwaarheid,’ antwoordde Kinker. ‘Wel is, al eenigen tijd geleden, in de maand Mei, de fransche dichter Esménard, met wien Wiselius verleden jaar kennis gemaakt heeft te Parijs, hem het plan komen bekend maken van een engelsch-russische invasie in Noord-Holland, die gekroond zou worden door de herstelling

van den stadhouder. Doch Wiselius heeft van dit plan aanstonds kennis gegeven aan het Uitvoerend Bewind; en bij wien de jonge prins van Oranje in September aan huis moge geweest zijn, zeker niet bij hem.'

- 'Dezer dagen,' zei een der omstanders, 'is mij een boekje in handen gekomen van een fransch officier, die bij den noord-hollandschen veldtog tegenwoordig geweest is Vlugschrift van 1799. Koninklijke Bibliotheek.. Ook daar wordt beweerd dat de landing in verband heeft gestaan met het voornemen om Willem V weder aan het bestuur te helpen. De toon waarop die schrijver over ons spreekt is voor het overige niet zeer vleijend.'

- 'Wat heeft de man op ons aan te merken?' vroegen twee warmgebakerde patriotten.

- 'Of het de Engelschen met de herstelling van den prins van Oranje ernst geweest is, zegt hij, weet ik niet. Doch men kan veilig aannemen dat de Britten het bewijs hunner vriendschap even zoo duur zouden hebben verkocht, als *wij* de hollandsche patriotten hunne aangebragte vrijheid hebben doen betalen, en nog doen. Ook is het billijk dat men zich voor de gedane moeite laat beloonen. Alleen is het te duchten, voegt het heertje er bij, dat die bron waaruit, sedert '87 tot nu, dan eens de Pruisen, dan wij hebben geput, eens eindelijk geheel zal opdroogen, zoodat er naauwlijks een nieuwe belooning voor de Engelschen zou kunnen overschieten.'

- 'Om de praatjes van dien Franschman bekommer ik mij niet!' zeide een ander. 'Ik betreur het alleen dat de Oranje-partij gemeene zaak maakt met den vijand. Want dat er spraak van geweest is ons den stadhouder terug te bezorgen, is zeker; en niet minder zeker is het, dat de erfprins zich in het hoofdkwartier van den engelschen kommandant bevonden heeft.'

- 'Wat Willem V van den inval in Noord-Holland ook moge verwacht hebben,' beweerde Kinker, 'de Engelschen zijn nooit van plan geweest hem ten volle in zijn waardigheden te herstellen.'

- 'Dat is ook mijn overtuiging,' liet Van Hall er op volgen. 'Nooit zouden zij ons onze kolonien teruggegeven hebben.'

Van een fransch wingewest zouden zij ons eenvoudig herschappen hebben in een engelsch.'

- 'Zacht wat!' deed iemand zich hooren, 'zoo moogt gij niet spreken. De Franschen helpen ons wel, en wij moeten daar wel duchtig voor betalen, maar wij zijn geen wingewest.'

- 'Wel degelijk zijn wij dat!' riep Kinker. 'Van Hall heeft gelijk. Zoo de Engelschen en Russen niet onderling verdeeld geweest waren; zoo er in plaats van den dronken hertog van York een ander generaal aan het hoofd van hun leger gestaan had; zoo de afleiding die van Heeckeren tot Zuideras in naam van den erfprins in Gelderland beproefde, in plaats van door een zot, bestuurd was door een verstandig man; het zou met onze Republiek gedaan geweest zijn. Engelsch waren we dan op dit oogenblik, in plaats van Fransch. Nu hebben we alleen dit gewonnen, al heeft de schout-bij-nacht Story onze vloot verraden en de generaal Brune een ellendige kapitulatie geteekend, dat de Engelschen en Russen niettemin met de kous op het hoofd weder in zee gestoken zijn; en de erfprins ook... Van den erfprins gesproken, weten de heeren dat Zijn Hoogheid gisteren avond te Amsterdam op de planken verschenen is? Doch ik vraag naar den bekenden weg. De burger Van der Palm heeft ongetwijfeld in zijn kwaliteit kennis genomen van dat nastukje en zijn toestemming verleend tot de opvoering?'

Werkelijk was *Abelcrombeen en Zijne Doorluchtige Hoogheid aan den Helder, of de Aftogt der Engelschen en Russen, kluchtspel en pantomime*, den Agent van Nationale Opvoeding van nabij bekend. Zijn goede smaak was in opstand gekomen tegen de verbastering van den naam van een der hoofdpersonen - Sir Ralph Abercromby, onderbevelhebber van het anglo-russisch leger. Doch dit was geen voldoende reden geweest om de opvoering te verbieden. Hij had er in bewilligd dat men den erfprins in de Hoofdstad ten tooneele deed verschijnen, en hem aldaar liet optreden in de belagchelijkste der rollen Uit Van der Palm's papieren in het Rijks-Archief..

Dit streed destijds niet tegen Van der Palm's politieke over-

tuiging. Het was slechts de komische aanvulling van hetgeen hijzelf den vorigen dag, in zijne feestrede, met zinspeling op eene herstelling van het Huis van Oranje, gezegd had over de vervolging waaraan de Republikeinen op nieuw zouden blootgestaan hebben ‘indien het de heerschzucht gelukt was hen andermaal onder haren scepter te doen bukken Van der Palm, Oratorische Werken, 3de Deel..’

Niettemin maakte Kinker's bijna regstreeksche apostrofe - want hij hield er niet van geïnterpelleerd te worden - in dit oogenblik op zijn gemoed een onaangename indruk. Hij vergenoegde zich met een zwijgenden glimlach van verstandhouding, en wenkte met de hand dat de ander voort zou gaan.

Kinker, wiens satirieke luim anders gaarne nog eene poos verwijld zou hebben bij het denkbeeld der amsterdamsche tooneelvertooning, liet uit wellevendheid het onderwerp glippen, en het gesprek herkreeg de meer ernstige en hartstogtelijke wending van daareven.

- ‘Ons leger heeft met dat al uitmuntend gevochten.’

- ‘Dat heeft het. Onze 25,000 man hebben de 42,000 Engelschen en Russen tot tweemaal toe geslagen.’

- ‘En Brune heeft wonderen van dapperheid gedaan. En Daendels ook.’

- ‘Ja, daar moet gij de fransche officieren over hooren! Daendels, zeggen ze, heeft zich den meesten tijd aangesteld als een razenden Roeland, heeft de tastbaarste misslagen begaan, noodeloos een menigte manschappen opgeofferd, ouder gewoonte grofheden gezegd aan zijn officieren, en zich alleen bruikbaar getoond op het oogenblik-zelf dat er gevochten werd. En van Brune beweren ze dat zijn militaire talenten middelmatig zijn, hij bij zijn troepen alleen gezien is om zijn lengte en breedte, en niemand ooit gemakkelijker lauweren geplukt heeft dan hij in Noord-Holland. Den dag van den slag bij Castricum, vertellen ze, zette hij geen voet buiten het grondgebied der woning waar zijn hoofdkwartier gevestigd was, en liep hij rupsen zoeken in den tuin.’

- ‘Ik moet,’ zeide Van Hall, ‘ik moet bekennen dat, indien de generaal Daendels in de laatste dagen van Augustus

niet van het Uitvoerend Bewind een stellig bevel ontvangen had den terugtogt te staken, en indien Wiselius ons niet geschreven had dat hij, Daendels, van plan was de wijk te nemen naar Amsterdam, daar het geld uit de Bank te ligten en te retireren op Breda, de Engelschen en Russen in Noord-Holland niet den minsten tegenstand zouden ontmoet hebben. En ook moet ik bekennen dat de generaal Brune geenszins in de kapitulatie de voorwaarden heeft opgenomen, die hem door ons gouvernement bekend gemaakt waren. In plaats van 8,000 hadden er 15,000 hollandsche en fransche krijgsgevangenen moeten uitgeleverd worden; en niettegenstaande Brune zeer wel begrijpen kon dat wij de vloot terug moesten hebben, wordt er in den tekst der kapitulatie met geen enkel woord van de vloot gerept.'

- 'Laat ons er niet langer over praten!' besloot Kinker. 'Het is zoo klaar als de dag dat wij weder de dupe geweest zijn van onze fransche broeders. Ik zeg nog eens: het is blind geluk dat wij er heelshuids afgekomen zijn. En indien het niet was dat die erbarmelijke expeditie meer dan 10,000 menschelevens gekost heeft; indien naar de eigen getuigenis der fransche officieren onze soldaten niet gevochten hadden zoo goed als de besten; indien op die wijze de betrekkelijke schande van De Winter's onbekookten zeeslag van twee jaren geleden niet uitgewischt was; dan zou de geheele noord-hollandsche invasie, de geheele geldersche afleiding, met het fusillieren van de oude freule Van Dorth er bij, de domste en bespottelijkste onderneming verdienen te heeten die men met mogelijkheid bedenken kan.'

Van der Palm bleef zwijgen. Ambtshalve had hij den vorigen dag een kommentaar geleverd op het lied van zijn vriend Van Roijen:

Hef aan, regtschape kroost der Vaadren!
Bataven, heft den Feestzang aan!

Ambtshalve was hij des avonds tegenwoordig geweest bij de receptie der fransch-bataafsche hoofd-officieren in het hôtél van het Uitvoerend Bewind. Bij de eene zoowel als bij de andere gelegenheid had hij den schijn moeten aannemen, als

kende hij de *chronique scandaleuse* van den noord-hollandschen veldtogt niet. Angstvallig had hij zijne woorden moeten wegen, ten einde noch te veel, noch te weinig te zeggen. In dezen vriendekring behoefde hij niet te veinzen, en het gevoel dier vrijheid was eene weldadige gewaarwording. Het deed hem genoeg te bespeuren dat ook anderen zich geen hersenschimmen maakten omtrent de waarde van het gevierd feest. Indien de nakomelingschap mijne redevoering in handen krijgt, zeide hij tot zichzelf, dan zal zij in gedachte - ik deed het bij het zamenstellen en mijne vrienden onder het aanhooren - er wel als motto boven willen schrijven: Hier liggen voetangels en klemmen.

IX

Bij het uiteengaan des gezelschaps, ten huize van de vrienden Arnolds, betrok Maurits Cornelis van Hall op nieuw den post van schildknaap; en nog vijf jaren lang heeft hij het genoeg kunnen smaken de jufvrouwen Wolff en Deken, wanneer hij hier of ginds den avond met haar doorgebracht had, naar hare woning te begeleiden.

- 'Ach, dat het den hemel behagen moge dat wij elkander niet lang overleven!' schreef Aagje in 1800.

In hetzelfde jaar schreef Betje: 'Wij kunnen geen grooter verdriet vooruitzien, Aagje en ik, dan dat zij mij of ik haar waarschijnlijk overleven zal.'

Haar gemeenschappelijke wensch werd verhoord. Den 5den November 1804 stierf Befje, den 14den Aagje, en het scheveningsch buifenkerkhof ontving beider overblijfsel in zijn schoot De jufvrouwen Wolff en Deken waren voorstanderessen van het begraven buiten de kerken, in de open lucht: toen een anti-klerikaal modedenkbeeld. Het open kerkhof te Scheveningen, even vóór het dorp, links van den straatweg, werd in hare dagen met die polemische bedoeling aangelegd..

Scheveningen was een harer liefste uitspanningsplaatsen. Zag men daar aan het strand twee bejaarde vrouwen naderen, gekleed in burgerlijk zwart en voorafgegaan door een blond langharig leeuwte aan een blauwzijden lint, dan zeide men tot elkander met een gevoel van bewondering en ingenomenheid: 'Daar komen de jufvrouwen Wolff en Deken aan.'

1864.

Pieter Paulus Rubens.

Aanteekening behoorend bij bladz. 51 vgg.

Stof voor dit naschrift vind ik in een later ontvangen brief van een vriend te Utrecht: 'Toen ik in 1840 het tweede Eeuwfeest van Rubens bijwoonde, - 'k was toen vier weken lang in Antwerpen, - heb ik ook het Huis van Rubens bezocht. Tusschen het achterplein en den tuin stond nog de hooge Porticus, in italiaanschen stijl daar door hem opgerigt. Boven de beide zij-ingangen zag ik twee inscriptien; maar wat die inhielden, kon de toenmalige bewoner van het huis, Baron -, mij niet zeggen. Op mijn verzoek werd eene ladder aangebragt, en terwijl de Baron met zijn knecht die vasthielden, klom ik er op en ontcijferde de inscriptien. Het waren de volgende spreuken uit Juvenalis, die ik in Hooft's hexameters voor u zou afschrijven, zoo het ongeval niet wilde, dat zij bij Hooft ontbreken. Max Rooses zal ongetwijfeld in zijne geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool den latijnschen tekst geven:

Laat gij den Goden de zorg, uw wél en uw wee te bestellen!
 Wat voor ons voegt, wat niet, zij weten het beter dan iemand.
 Diêrder nog dan onszelf, zijn wij den Hemelschen Magten.

Bid, dat gezond zij uw ziel in een welvarend omhulsel.
 Vraag om een moedigen geest; een die niet schroomde te sterven;
 Een dien geen toorn overwint; die niet weet van begeeren.' -

Er is in deze mededeeling iets innemends. Zij vereert den belgischen edelman die de ladder hielp vasthouden; den destijds jongen en nog on-

bekenden nederlandschen geleerde (M.D. de Bruyn) die in het gemoedsbestaan van Rubens zulk een levendig belang stelde; niet het minst den grooten kunstenaar zelf die, door het floers der spreuken, ons in zijne ziel laat lezen. Mij althans verraste de ongezochte bevestiging van hetgeen onder het schrijven over Rubens mij toegeschenen was den sleutel te geven tot zijne kunst, in verband met zijn karakter en zijne geschiedenis.

De bedoelde hexameters van Hooft zijn voor het eerst door den heer Leendertz uitgegeven. Ook het fragment, in iamben, uit Seneca's *Medea*. Over dit 'gemeten onrijm', als Huygens het noemde, - die ook zelf met een paar dozijn afwisselende hexameters en pentameters van wal stak, - zie men Hooft's Brieven door Van Vloten. Hooft gaf Huygens aanvankelijk maar half toe, dat het schrijven van dergelijke verzen met 'uitvlugten' gelijkstond, en aan 'merkelijke ongerijmdheden' onderworpen was. Later is hij van meening veranderd, en heeft zijne proeven, die hij enkel als schrijfoefeningen beschouwde, achtergehouden.

1878.

De titel van het groote werk over Rubens, dat eerlang te Antwerpen verschijnen zal en aan hetwelk gearbeid wordt door de heeren Charles Ruelens en Max Rooses (hiervóór, bladz. 56, noot), zal vermoedelijk luiden:

'Documents pour servir à l'histoire de la vie et des oeuvres de Rubens', zes of zeven deelen in 4°.

1885.